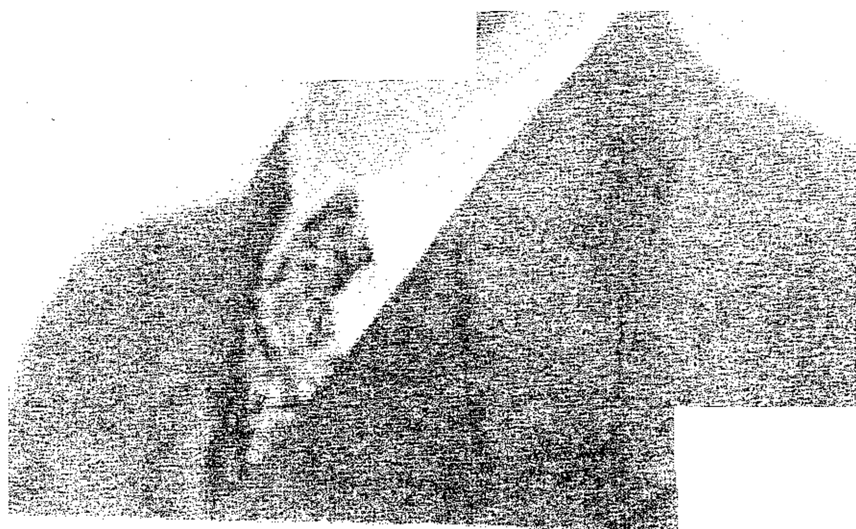

Vasile Băncilă

OPERE

Volumul VI

Sistem de filozofie. 1. Definiția filozofiei

Ediție îngrijită de Dora Mezdrea

MUZEUL BRĂILEI *K* EDITURA ISTROS

2008

Coperta ediţiei: Dora Mezdrea
Aranjare în pagină: Evdochia Smaznov

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BANCILA, VASILE
Opere / Vasile Băncilă ; ed. îngrij. de Dora Mezdrea. Brăila : Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2003-
vol.
ISBN (10) 973-9469-37-X

voi. 6. - 2008. - ISBN 978-973-1871-26-4

I. Mezdrea, Dora (ed.)

821.135.1-821

ISBN 973-9469-37-X
ISBN 978-973-1871-26-4

Notă asupra ediţiei

începem, cu acest volum, al VI-lea din ediţia de
restituim manuscrisele inedite postbelice ale lui Vasil
după ce, în primele două volume, le-am restituit pe
tinereţe (1919-1925), iar în următoarele trei (volumele
treaga eseistică edita (1921; 1926-1944).

Faţă de volumele anterioare, ediţia de *Opere* intră
un alt făgaş. Căci numai este vorba, de aici înainte, de
riguros cronologică a unor manuscrise ori texte tipăr
realcătuirea structurii unui (dorit de Vasile Băncilă)
filozofie, care să fie cât mai aproape de intenţiile sale.
acestui dorit sistem de filozofie există în arhivă; îns
risipit, în mod nesistematizat, în multe mii de fişe, de
multe ori, de dimensiunile 10/15,5 cm. Aşa cum arăt
asupra ediţiei primului volum, această arhivă alătura
sistematizarea noastră, în chip nediferenţiat, texte fin
premergătoare, planuri de opere, de studii şi ediţii, de
trase de ziar, fişe de lectură, bibliografii şi o imensă ca
fişe cu genericul „Sistem de filozofie". Inventarierea lo
mai mulţi ani, pentru a obţine o primă sistematizare
alului, care a fost grupat pe criteriul disciplinelor alcăt
sistemului de filozofie; el este unul de nuanţă clasică,
gorială, amintind de sistemele de filozofie disciplinar
strucţia începe aşadar cu definiţia filozofiei.

Dificultatea acestei reconstrucţii este dublă.

1) Pe de o parte, nu mai avem de-a face decât
puţine texte finite, locul acestora luându-1, în arhiva
Băncilă, fişele. Zeci de mii de fişe, însemnate la repez
lungul a patru decenii. Manuscrisele postbelice ale
Băncilă vădesc o combustie interioară, pentru care sint
lică a *arderii de tot* pare a fi singura dătătoare de sea
lasă impresia că autorul şi-a consumat toată substanţa
în scris; o temă nu este niciodată examinată, fixată şi a
destinului ei, ci este reluată o oră, o zi, un an sau zeci
încolo: dispoziţia autorului, perspectiva disciplinară,
bruscă, un alt unghi cognitiv, o lectură recentă sau

imediată, pur şi simplu, aduc, pe rând, tot atâtea aproximări succesive ale acesteia. Nu o hermeneutică retroactivă, care vrea să corijeze şi să îndrepte cele spuse o dată, se află aici, ci o itinerantă a spiritului, mânat de propria sa vocaţie cunoscătoare. Dacă cea dintâi dă lucrări finite şi ediţii „definitive", cea din urmă este viaţă a spiritului, deci filozofie. De aceea, nu finalizarea lucrărilor 1-a interesat pe Băncilă, ci propriul său parcurs cognitiv, capabil să explice fără e deveni aporematic şi să dovedească fără a cădea în sofistică.

Cele 175 fişe, privitoare la valoarea, istoria şi evoluţia filozofiei, datând între 1938-1979, selectate din mulţimea de fişe din arhiva lui Vasile Băncilă, au fost grupate în prima secţiune a volumului, *Definiţia filozofiei,* păstrându-se titlul fişei (sau atribuindu-i-se unul, între paranteze drepte, pentru mai uşoara identificare) precum şi data, trecută întotdeauna de Băncilă în colţul din dreapta, sus. Pentru a putea urmări mai pe îndelete meandrele căutării lui Vasile Băncilă, ele au fost reproduse în mod cronologic.

în a doua parte a volumului au fost incluse cele două texte finite ce aparţin tematicii volumului: *Geneza şi evoluţia filozofiei* şi *Valoarea filozofiei,* redactate în 1965.

2) Pe de altă parte, orice încercare de sistematizare a zecilor de mii de fişe şi a textelor finite ale lui Băncilă se izbeşte de obstacolul insidios al grafiei autorului. Un sistem propriu de scriere, prea puţin canonic, face ca fiecare pagină scrisă de Băncilă să arate undeva la limita între palimpsest şi hieroglifă; sistemul necesită un efort de decriptare şi de interpretare, în urma căruia, după luni de exerciţiu, începi să-1 poţi descifra, în parte şi cu timiditate. La acesta se adaugă un sistem propriu de prescurtare şi o serie de simboluri grafice, despre care vom vorbi mai jos, şi, în fine, un sistem propriu de codare a antroponimelor, fie prin iniţiale (care nu sunt întotdeauna cele ale numelor reale), fie prin cognomene ale personajelor şi personalităţilor, ieşite demult din memoria publică, dacă nu-i sunt cumva proprii doar lui Băncilă.

Dacă, în cazul manuscriselor din perioada antebelică, grafia era ceva mai armonioasă şi prescurtările mai uşor de descifrat, pe măsura trecerii anilor scrisul lui Băncilă se deteriorează şi se încifrează; manuscrisele lui capătă, cu timpul, un caracter *criptic.* Pe lână deteriorarea scrierii şi simplificarea drastică a semnelor folosite, apar din ce în ce mai des aşa-numitele *simboluri grafice;*

acestea vizau, pe de o parte, economia scrierii, pe de alta, ales, să preîntâmpine efectele unei posibile percheziţii a Se ţii.

Cel mai important simbol grafic din ultimele dec creaţie este -Gh, care trebuie citit: „minus Geheimnis"; p din germanul *Geheimnis* („secret", „taină"), termenul dese însuşi regimul politic în care trăia filozoful: „comunismul cum şi termenii derivaţi; de pildă, „materialismul comunist în fişele lui Băncilă astfel: *III~lism -Gh.* Greu şi-ar fi dat Securitatea ce se ascunde în spatele acestei cript Precizăm că nicăieri, în manuscrisele lui Băncilă* nu apar cuvântul „comunism". (Fără semnul „minus", el desemn ideologie contrară comunismului.)

Din aceeaşi categorie fac parte simbolurile care de cele două mari direcţii filozofice în conflict: trei liniuţe verti o bară orizontală *sus,* pentru „spirit", şi, respectiv, cu ba zontală *jos,* pentru „materie" şi „materialism"; *y* pentru „ pentru „filozofie", *ty* pentru „teorie", *iy* pentru „istorie". Sem matematică, precum oo pentru „infinit", o pentru „încep cerc cu un punct în interior pentru „punct de vedere"; pentru „decât"; A pentru „Dumnezeu"; *IX* pentru „Iisus H precum şi unele pe care nu le putem reproduce.

Altele sunt forme proprii de prescurtare: r pentru pentru „îndeosebi"; *ă* pentru „atât", *p* (cu aceeaşi căciulită pra) pentru „până"; *M* (tăiat) pentru „moarte"; *fd.* pentru „ *x* pentru „ceva"; p., „pentru"; *m.,* „mai"; c. *m.,* „cel mai/ce *Int.,* „întotdeauna"; *att.,* „atitudine"; *tb.,* „trebuie"; *Sch.,* „S hauer"; şi exemplele ar putea continua. Pentru a nu lectura, fiind nenumărate, toate aceste prescurtări nu marcate între paranteze drepte, fiind pur şi simplu între alte explicaţii.

în editarea textelor am aplicat criteriile stabilite d numărul special al revistei „Manuscriptum", an XXIX, (112-113), 1998, închinat lui Vasile Băncilă.

Facem precizarea că aşa-zisa reformă ortografică din 1952 nu şi-a făcut nicicum simţită prezenţa în scri Vasile Băncilă de după acest an, el păstrând, dimpotri toate însemnele scrierii interbelice.

Am întregit unele lacune, am îndreptat unele deza am corectat şi am actualizat scrierea numelor proprii; t păstrat unele dublete lexicale ori morfologice, sau unele

site din uz, ca fiind dătătoare de seamă de stilul autorului (exemplu: *a ceti, avantagii, origină, efuzii* pentru „efuziuni" etc.), precum şi unele dativ-genitive în *-ei(lumei, întregei* etc.). Am renunţat la *-u* semivocalic final *[voiu, obiceiu)* la genimantele ieşite din uz *(înnot* etc.). Am păstrat însă numele propriu *Omer,* formele *hermetism* şi *higiena,* preferate de Băncilă, precum şi pluralul *cari* al pronumelui relativ-interogativ *care* şi forma *filozofie.*

O ultimă particularitate pe care trebuie să o consemnăm este folosirea foarte diversificată (şi prea puţin în acord cu normele de astăzi) a conjuncţiei *dar:* fie fără termenul corelativ *nu numai (că),* fie înlocuind pe: *ci, atunci, totuşi, nici, măcar.*

în cazul celor două texte redactate *{Geneza şi evoluţia filozofiei* şi *Valoarea filozofiei),* din a doua jumătate a volumului, notele autorului au fost dispuse infrapaginal; în vreme ce notele editoarei privitoare la întreg volumul, cu cifre arabe, se află la sfârşitul cărţii; sunt urmate de un *Indice de nume.*

DORA MEZDREA

Definiţia filozofiei

Septembrie 1

Prefaţă

Am găsit la intelectualii moderni spaimă în faţa realităţ naturii; m-a mişcat; dar eu mi-am adus aminte că în mijl *satului* mă simţeam foarte bine în natură, adică în mijlocul at dinii faţă de cosmos, dată de sat, de folclor şi [de] religie. Şi mi zis: nu e cu putinţă o filozofie care să plece de aici, de la tr figurarea *critică* a atitudinii din *comunitatea satului?* Pe urmă, cetit pe [Rădulescu-]Motru şi pe Blaga şi am văzut că, fără să ei au luat mult din *baza satului* în filozofie. [Rădulescu-]Motr citat pe *Ecleziast* şi acum l-a criticat. Şi a ajuns la personal care-l împacă cu *natura* şi care nu e egotist, ca la alde Noica obiectivant, comunitar şi energetic. Asta la Blaga a ajuns la i Censurii Transcendente, care-l împacă, iarăşi, cu realitatea.

Eu înţeleg să fiu în continuarea acestor doi filozofi, dar fapt, nu pentru că i-am citit, ci pentru că eu plec de la eth românesc şi de la religie în filozofia generală pe care o voi volta.

Septembrie

Prefaţă la sistemul de filozofie

I

1) Vezi, în [Rădulescu-]Motru, *(Personalismul energetic),* u spune de Ecleziast: deprimarea în faţa cosmosului şi timpului

2) vezi Noica *(De Caelo),* unde se sperie teribil de cosmos măsoară cu metrul!).

Dar toate acestea ar dispărea dacă te-ai simţi în rapor *comunitare* cu cosmosul: te-ai simţi *fericit* de dimensiunea lui, nu strivit. Şi te-ai simţi *mulţumit* şi *stimulat* că eşti prins *ierarhie* (într-un sistem de ceruri, vezi la antici), iar nu an apăsat, desfiinţat, cum cred alde Noica (ce falşi sunt aceşti pe nezi! Dar tocmai *ierarhia* îţi dă linişte şi îndemn la muncă

spirit de misiune). Şi te-ai simţi *intim* cu Cosmosul ca realitate generală (vezi: James, *Aux etudiants;* dar intimitatea aceasta *majoră* cu Cosmosul, pe care o au *primitivii,* fiindcă n-au fost *denaturalizaţi,* trebuie s-o ai *oriunde în natură.* Modernii n-au decât intimitate familiară, de cercuri mondene mici, dar nu le mai au în faţa Cosmosului. Oamenii vechi erau invers: nu aveau intimităţi familiare, căci erau hieratici şi cuviincioşi, dar aveau intimitate majoră cu Cosmosul).

Când trăieşti în raporturi comunitare cu Cosmosul, ai şi o umilinţă, fiindcă îţi vezi micimea, dar ai şi o putere pe care o iei din împărtăşirea cu infinitul Totului, ca în religie (care, de altfel, cred că s-a *mulat* pe sentimentele faţă de Cosmos; căci şi în religie e şi umilinţă şi măreţie); adică două lucruri bune: umilinţa te fereşte de trufie, puterea prin împărtăşirea cu infinit cosmic te fereşte de nimicnicie personală. (La moderni e invers: omul modern e trufaş şi totuşi e *minor,* să dezvolt. Un căţel prezumţios, un Prometeu de carton.) Iată filozofia pe care ne propunem s-o dezvoltăm.

II

Afară de aceasta, filozofia noastră va fi în continuarea psihologiei şi atitudinii de comunitate a poporului român din faza patriarhală, folclorică, dar transfigurată.

1938

[Sistem de filozofie]

în sistemul meu filozofic să arăt că scopul omului e tot mântuirea (dar pentru ea trebuie *creaţie).* Creaţie pe lumea asta, mântuire pe cealaltă.

Cea mai însemnată comunitate în ordinea *istorică* este etnicul, iar în cea transcendentală este religia.

Iată deci cum se ierarhizează scopurile vieţii: *etnicul* e scopul suprem referitor la fenomen; Dumnezeu e scopul suprem referitor la esenţă, transcendent, totalitate (natural, Dumnezeu rămâne mai presus de orice).

Şi să arăt aici contrazicerea lui Blaga: creaţie sau mântuire? El spune că Censura Transcendentă s-a instituit pentru echilibrul

existenţei, al omului... Şi totuşi, spune că creaţia adu *sfărâmarea* autorului, ori poate aduce. (Aici să arăt sau aiurea?

Februarie 19

De ce filozofăm?

Pentru multe motive. Dar cel mai important e acela că u au un *simţ spiritual în plus:* simţul *altei realităţi,* al *realit metafizice,* al realităţii dincolo de imediat (vezi Nae Ionescu).

Până nu creşti în tine acest simţ nu eşti filozof.

Iar dacă la aceasta adaugă şi nevoia de *a te mântui* în rapo cu acest tărâm de dincolo de imediat, atunci eşti un religios.

Alte motive pentru care filozofăm: nevoia de a avea o intui de ansamblu a realităţii; altul: nevoia de a ne construi o *etică:* ştim cum să trăim; altul: problema morţii, ea duce la filozofie.

Februarie 19

Natura şi metoda filozofiei

Orbul găinilor

Sunt gânditori cari nu înţeleg şi nu lucrează decât atât ti cât văd foarte clar, cât au fapte pozitive (Negulescu etc.). C problema devine mai tulburătoare, mai transcendentală, se retr impotenţi şi gândirea le adoarme. Ei sunt ca găinile, cari se duc culcare cu o cuminţenie plină de fatalitate, de îndată ce ap primele haşuri ale serii.

Aşa sunt şi filozofi cari au orbul găinilor în cultură. Ei su impotenţi structural şi nu pot şti ce e filozofia. Dar filozofia e *virtutea pilotajului în întuneric sau cel puţin în clarobscur.* începe acolo unde începe amurgul. Căci pentru faptele clare av ştiinţa. Vezi: Robier, să citez (vezi lucrarea mea despre *Rolul fi zofiei în liceu,* 1922[1]); vezi şi Pascal, „esprit de geometrie" şi „esp de finesse"[2].

Filozofia este, în rosturile ei ultime, iluminarea în întune licuricii în noapte. Raţiunea face legătura între ei, dar ei trebu *să fie daţi*

Decembrie 1940

Ce e filozofia

Adevăratul filozof este purtat de halucinaţia celor cari nu se văd şi totuşi sunt (există); spre deosebire de halucinaţia obişnuită, psihologică, aceea care vede cele ce nu sunt (nu există).

Filozoful e un alt fel de om, altă specie de om decât cea curentă.

în el a crescut o fiinţă nouă: aceea care e obsedată de transcendent, în elevii ce iritră în clasa a Vl-a de liceu trebuie luni să crească (precum o plantă) un interes nou, o halucinaţie vie şi permanentă pentru tărâmul celălalt, pentru absolut.

Filozofia e *tot* sufletul, care vrea să cunoască *toată* realitatea.

Noiembrie 1940

Profilul unei filozofii româneşti

Direcţii:

1) filozofia filologică (Tocilescu - Negulescu - Florian - Bagdasar - Andrei - Bârsănescu - Guşti. La unii e şi mult simţ critic; la alţii e mai mult filologism masiv; la unii, ca Guşti, e ceva *administrativ:* e o inteligenţă de a organiza administrativ ideile filozofilor. E un geniu de manager în ştiinţă);

2) pozitivismul (direcţia de structură pozitivistă) (Parhon, Negulescu, în parte [Rădulescu-]Motru. Vorbesc de *pozitivism structural,* adică *de ataşare de fenomen,* iar nu de sensul strict comtist). Există şi un pozitivism românesc;

3) misticismul. Mistici puri noi nu prea avem. Poate că n-avem nici unul (ceva misticism la [Rădulescu-]Motru - cine-ar crede?-, Zeletin...);

4) filozofia ortodoxiei sau ortodoxistă (Nae Ionescu, Crainic...);

5) filozofia retorică (Maiorescu, Coco-Iaşi şi Petrovici); filozofie retorică şi de conversaţie (Coco-Iaşi, Alice Voinescu);

6) filozofia istoricilor (Iorga, Pârvan...), întrucât la noi s-a făcut multă istorie şi deci prin ea era firesc să se facă şi filozofie: am luat contact cu cultura mai ales prin istorie;

7) filozofia frivolă (secăturismul?). Aici: minorismul filozofic; ateismul de salon; unii eseişti: Ralea, Suchianu;

8) integralismul: Blaga; căci Blaga e şi raţional, şi misti integral.

Se mai poate vorbi de o direcţie filozofică estetizantă criticilor literari?

Ori de una *critică* (ceva la Nae Ionescu, apoi Noica).

Ce e filozofia

Este:

1) *considerarea întregii realităţi',*

2) viziunea că lumea are o esenţă *deosebită de apa* (ceva ca *noumen* - fenomen). în tine trebuie să crească un nou, o plantă nouă, care să aibă antene pentru a prinde ide mai e şi altă lume; să ai această obsesie;

3) să-ţi dai seama de dualitatea subiect - obiect (aşa zice Nae Ionescu: *Istoria Logicei);*

4) să-ţi dai seama şi să trăieşti problematica libertăţii, a tinului, a mântuirii...

Nu toţi filozofii realizează egal aceste 4 puncte (iar câte le lipseşte unul, ori chiar mai mult. De ce? [Rădulescu-]Motr se interesează de mântuire, de libertate...). Dar se poate spu filozofii se clasifică după cum dau importanţă unuia sau a din punctele de mai sus. Şi atunci, avem respectiv (în or punctelor de mai sus):

1) filozofi cosmologi (ionienii, evoluţioniştii, materialiştii, tologii greci);

2) metafizicienii (ori obsedaţi de deosebirea între esen fenomen);

3) epistemologii (Kant...), preocupaţi de deosebirea între non-eu şi, deci, de modul şi valabilitatea cunoaşterii;

4) în sfârşit, avem filozofii patetici (experienţialişti?) (P Kierkegaard).

Tipologia filozofilor; vezi şi Jaspers şi Masson-Oursel.

începutul [anu]lui 1942

Sistem de filozofie

Capitole

I. *Cunoaşterea parcelară.* Adică ştiinţa; aici să fac filozofia ştiinţei şi a oamenilor de ştiinţă. întru cât ştiinţa poate corespunde nevoii spiritului omenesc de a se încadra în realitate, de a-i mulţumi acomodarea spirituală şi de a-i da *Weltanschauung^.*

Să arăt cum ştiinţa a ieşit: 1) din spiritul de relaţie, din cunoaşterea de relaţie: raportul dintre lucruri; 2) şi, mai ales, la *homo faber*,* din util - aici, contra mitului utilului al lui Roşea (aici găsesc locul să critic pe Roşea), din cunoaşterea pentru conservarea în ordinea naturii, de care vorbeşte Blaga. Născută din aceste două surse, ştiinţa n-a rămas însă aici, ci a evoluat ca *subtilitate* şi dezinteresare, a ajuns adesea un *scop în sine, a.* ajuns alteori sublimarea arhaicei pasiuni de călător a omului şi a imperialismului său - sau sublimarea magiei, întru cât ştiinţa poate fi considerată ca o magie pe un plan superior, cum zice Negulescu: ca o disciplină ce a înlocuit magia prin punerea cauzelor adevărate în locul cauzelor în care credea magia.

Să caut cărţi de filozofia ştiinţei. Să arăt ce e bun sau chiar măreţ în ştiinţă şi ce e important şi chiar periculos ca posibilitate de depăşire a mandatului, de orgoliu, de fals demiurgism.

Să arăt cari sunt felurile oamenilor de ştiinţă (din punct de vedere al potentei lor spirituale, filozofice), pentru a ajunge la concluzia că ştiinţa dă o cunoaştere fragmentară şi superficială. De altfel, din punct de vedere filozofic, fragmentar înseamnă şi superficial, căci, dacă ajungi la *esenţa ultimă,* ea e totală. Esenţa e aceeaşi pretutindeni şi e totală.

II. *Armonia neutrală* (vezi cum Platon şi Descartes nu considerau arta). Adică să fac filozofia artei, să susţin că arta e ceva neutral, nici bună, nici rea, din punctul de vedere al adevărului ori a moralei. Arta în sine nu e nici morală, nici imorală, dar e luată în exploatare de spiritele morale sau imorale. (Şi ştiinţa e neutrală, dar ea, cel puţin, dă un adevăr, adevăr empiric, superficial, dar adevăr. Dar oare nu se poate spune şi despre artă că dă intuiţia unei realităţi adânci, deci a unui adevăr? Vezi ce zice Schopenhauer.)

Să combat teza acelora cari susţin că arta e morală p însăşi. Tot aşa, să arăt că „realitatea" artistică nu e tot una morala. Un poet poate cânta eroismul fără câ, la o adică, s fi el însuşi erou.

Arta, fiind ceva neutral, ea nu poate deci mulţumi c spiritul. Cei pe care-i poate mulţumi complet arta sunt sufl complete, aşa-zişii „esteţi", cari fac din artă o „religie" şi din o artă. Căci adevărul acesta e: nu ridică arta la nivelul reli coboară religia la rangul artei. în general, ei sunt nişte rafinaţi, cari-şi închipuie că ajung la religie prin artă.

III. Perspectiva filozofiei în sfârşit, filozofia! Să arăt înţelesuri se poate lua filozofia şi în câte înţelesuri s-a luat. o tipologie a felurilor de a lua filozofia:

1) filozofia-enciclopedie;

2) filozofia ca istorie a filozofiei;

3) filozofia ca înţelepciune;

4) filozofia ca artă (contra lui A. France, care zicea că cărţile filozofilor ca pe romane mai proaste; de fapt, dacă sunt, sunt mai bune, mai frumoase, mai grave);

5) filozofia ca viziune personală (ca la Blaga, ca la creatori de mituri filozofice abstracte);

6) filozofia ca metodologie a ştiinţelor, ca epistemolog dicţionarul Lalande[5]: ce e epistemologie);

7) filozofia ca ancilă[6] a religiei.

Să arăt cum s-a născut filozofia, cum a evoluat: n istoricul ei, şi, cum am văzut mai sus, tipologia sensuri zofiei. Să arat că, pentru a fi filozof, trebuie *să-ţi creasc stinct nou* (adică să te fi născut cu el?), să nu fii sclavul sului empiric, să fii obsedat de cealaltă lume (în înţeles m de transcendental sau esenţial, să vezi *dincolo,* să fii un ha (de aceea poporul spune filozofului că e firoscos).

Mai mult: filozoful începe să fie filozof de când încep *desociologizeze* (vezi ideea mea); filozofia implică o anume *logizare.* Dar nu în înţelesul că se dezîncadrează, din cont zoful se încadrează într-o serie de comunităţi, dar v spunem că el vede dincolo de *societate* şi mai ales din monden, de lumesc şi chiar de istorie; el deosebeşte esen accident.

Omul care nu are spirit filozofic nu ştie să facă acea sebire, pentru el, aparenţă şi esenţă au acelaşi rang, el p

crurile pe acelaşi plan de importanţă, spiritul lui n-are *etaje.* Aceasta e caracteristica filozofului: fără a dispreţui nimic, el vede totul *ierarhizat* după grad de realitate, de esenţă şi de semnificaţie. Omul ne-filozof poate cel mult ierarhiza lucrurile din punct de vedere *gospodăresc* (care e mai urgent, care mai puţin urgent, care se vinde mai scump, care mai ieftin...), aşa cum ar face Kiriţescu, dar nu le ierarhizează după sensuri ontologice, după planuri de realitate.

Filozoful vede realitatea totală şi o vede împărţita, organizată după meridiane şi paralele metafizice. Filozoful e din lumea aceasta şi totuşi nu e numai din lumea aceasta: el e prezent şi în altă lume, e vrăjit şi de alte planuri existenţiale... Oamenii ne-filozofi, oricât ar fi de inteligenţi, nu-1 pot înţelege. E marele şi dramaticul său privilegiu de a fi din lumea aceasta şi totuşi de a nu fi numai în ea. E o singulară misiune...

Filozoful are o mare singurătate: n-am spus că el realizează o anume desocializare?

IV. *Singurătate şi comunitate.* Acesta e un capitol foarte patetic. Temă originală (cele de până acum au fost mai mult introducere, cu ceva didactic în ele) şi anume: eu susţin că marea misiune a filozofiei e să rezolve problema *singurătăţii* de orice fel, dar mai ales a singurătăţii metafizice (vezi câte feluri de singurătăţi sunt) a omului şi să-i dea încadrarea de orice fel (vezi câte feluri de comunităţi sunt), dar mai ales încadrare *metafizică.* Filozofia are ca misiune să rezolve ideea *timpului* ori a ideii de *infinit* (vezi nişte note ale mele), ori a ideii de *moarte, dar* în cele din urmă toate acestea conduc la rezultatul că filozofia e pusă în faţa problemei singurătăţii ultime şi a greutăţii deznădăjduite a omului de a-şi găsi o încadrare şi un rost ontologic. Vezi cum singurătate au şi animalele, dar *singurătate metafizică are numai omul.*

(Chiar şi cel comun? Ce e plictiseala? Are ceva metafizic în ea? Dar omul se plictiseşte cu cât e mai comun, ceea ce ar însemna că omul are simţ metafizic, fie şi în forma negativă a golului, cu atât mai mult cu cât e mai comun. E adevărat că se plictisesc şi oamenii excepţionali, nu de tip individualist. Se plictisesc şi animalele. Oare au şi ele simţ metafizic? Se poate să aibă un fel de spaimă, de *nelinişte cosmică:* câinii ce latră la lună, vezi într-o poezie a lui Vigny ori la L. de Lisle, unde latră la lună animalele în Africa. Se plictisesc mai ales femeile. Ţăranii nu se plictisesc, nici păstorii. Să studiez plictiseala după clase sociale, sex, vârstă,

epocă istorică, ocupaţii etc. Misticul nu se plictiseşte niciodat Englezii se plictisesc mult. Cei ce au *ieşit din natură* - citadini industrializaţii - se plictisesc mult. Oamenii moderni munce mult şi ca să scape de plictiseală, de monstrul ori stafia leşiatică plictiselii, şi tot nu scapă de ea, fiindcă s-au izolat de natură, fluidul veşnic inedit care, în contact cu cosmosul, dă plenitudi vitală.

Copiii se plictisesc mai puţin, au mai mare capacitate de a pune în contact cu realitatea naturii, când nu sunt închişi oraşe. Nimic mai trist decât un copil plictisit, decât un copil în piedicat de a realiza ceea ce lui îi e firesc şi salutar: comuniun cu natura. Aici, ideile de la *E. Key a minţit?* ori să le las pent capitolul *Metafizica educaţiei? Vezi* cărţi despre *psihologia p tiselii* - e una în franţuzeşte.)

Să arăt patetic, dramatic, ce e tragicul singurătăţii m tafizice: pendularea aiuristică şi a-afirmativă în hăurile fără ni un atribut ale existenţei generale sau ale iluziei generale. Aceas singurătate e unită şi cu ideea nonsensului general, e o disolu totală a universului, a eului...

Asta trebuie să facă filozofia! Să dea încadrare în comun tatea ontologică, să construiască veridic această comunitate, scape pe om de morbul singurătăţii metafizice, să-i dea supre plenitudine.

Antinomie: filozofia să dea cât mai multă viaţă interioa personalitate, deci un fel de singurătate empiric-socială, dar mai multă ne-singurătate metafizică, cât mai multă plenitudi metafizică.

De obicei, oamenii sunt antrenaţi social-monden vorbi dar n-au viaţă interioară. E o singurătate bună şi una rea. V singurătatea pe care o cântă Pârvan (e ceva şi în Ruskin, Ca lyle?). Dar vezi cum, tot în Pârvan, dar şi la Nae Ionescu, e şi se timentul singurătăţii metafizice.

Temă: cauza principală a tragismului, a tragicului, e sing rătatea metafizică, şi mai ales a *tragismului* (care e mai rău de tragicul: acesta tot mai are o coerenţă, dar tragismul are ru toate vertebrele şi cade flax, desperat, în durerea mută. Om modern trăieşte până la paroxism singurătatea metafizică şi pl tiseala. De aici şi forma culturii lui: această cultură caută să cât mai multă antrenare, direcţie, să-1 zăpăcească pe om cât m mult, doar va uita de morbul singurătăţii, ce-i devorează măr

taiele spiritului ca unui Prometeu pasiv, fără eroism şi fără vindecare.

Plictiseala prea mare dă un anume caracter culturii, vieţii sociale, moravurilor. Se caută amuzament şi oamenii caută să se îndese cât mai mult unul în altul. Epoca modernă e clădită sub zodia amuzamentului, dar e un cerc vicios: cu cât oamenii se îndeasă mai mult unul în altul şi cu cât se amuză mai mult, cu atât se plictisesc mai mult. Epoca modernă dă *paleative* periculoase, iar nu adevărată medicină. Filozofia e chemată să dea soluţia pozitivă: plenitudine spirituală prin încadrare într-o realitate ontologică cu sens comunitar şi cu rost; dar să nu anticipez, ca să scriu o carte *dialectică).*

(Vezi şi cartea: *Arbeiten und nicht verzheifeln...,* poate că acolo e vorba şi de combaterea singurătăţii, plictiselii. Vezi studii despre *spleen-ul* anglo-saxon, poezii despre *spleen... Vezi* cum erotismul modern exagerat e şi din cauza plictiselii etc.)

V. *Cunoaşterea osmotică.* Capitolul de temelie al cărţii! Să mă inspir de la ţăran? Nu e nevoie să ştii tot şi în chip formal în domeniul metafizic (atunci cazi în mitologie ori fals ştiinţism. Ştiinţa intrată în metafizică pentru a da sistem complet e ca un fel de bigotism al intelectului: ce e bigotismul religios e ştiinţismul în metafizică), ci e destul să ai permeabilitate ontologică şi să intuieşti organic, permanent şi luminos, intim, grav, binefăcător, că existenţa are un rost, că nu e o întâmplare, cum cred unii: Tanoviceanu, Herbart -, ci ceva fatal şi legitim, care are un scop, chiar dacă nu-l ştii, şi dă omului o sacră responsabilitate misionară. Mai mult: cunoaşterea metafizică nici nu trebuie să fie formală şi completă, fiindcă atunci ar fi mult mai săracă, decât cea continuă şi veşnic şi plin ingenuă, pe care o dă osmotismul, permeabilitatea...

Cunoaşterea ştiinţifică poate fi formală, precisă. De ce? Fiindcă poate mereu să treacă dincolo, să se depăşească, adică să facă noi descoperiri sau cunoaşteri de fenomene; or, fenomenele sunt în număr infinit şi se cunosc nu în esenţă, ci în extensiune. Dar cunoaşterea metafizică e, în esenţă: *cunoştinţă odată tot.* Şi atunci: dacă în metafizică am avea cunoaştere formală, precisă, înseamnă că am cunoaşte *totul* şi apoi ne-am plictisi. Iar dacă nu cunoaştem nimic, atunci e un scepticism. Şi atunci, singura soluţie e *osmotismul,* care are avantagiile cunoaşterii pozitive, dar

fără a da saţietate, şi care are avantagiile ne-cunoaşterii, dar fă
dezavantagiile scepticismului.

Soluţia osmotismului e deci minunată: sap pun în valoare
prin descrierea a ceea ce e în sine osmotismul, prin descrierea
acţiune a funcţiei osmotice - dar şi prin argumentarea de m
sus: *în metafizică nu trebuie nici cunoaştere precisă, nici scep*
cism, şi una şi alta ar fi o soluţie funestă: moartea spiritului.
atunci, soluţia salvatoare e aceasta: permeabilitatea ontologi
cognitivă sau osmotismul.

Pentru a introduce la soluţia mea (osmotimsul), să vorbe
întâi (cu un *patetism dramatic extraordinar)* de tragicul cunoa
terii. Să arăt drama aceasta a omenirii, să arăt *soluţiile gno*
ologice şi metafizice date de filozofi până acum, cu ceea ce e măr
în ele; dar, cum nici una nu se poate susţine până la urmă
toate sistemele metafizice au limitele şi contradicţiile lor.

Propun o cunoaştere de penumbre şi lumini, de franjuri, m
exact: o luminozitate gnosică prestigioasă şi continuă.

Nu e nevoie să cunoşti totul în metafizică (şi pe Dumnez
dacă l-ai cunoaşte complet şi-ar pierde valoarea). Dilemă: o
cunoaştere clasică dar superficială, ori adâncă dar vagă.

Dar, şi aceasta e important, nu orice om e în stare de o
motism metafizic. Egotiştii, citadinii, individualiştii ori individua
zaţii la extrem, cei cu *tegument* metafizic prea tare, prea precizi
(aici se aplică vorba biblică: cine se va păstra pe sine se
pierde... Şi invers: cine se va pierde nu va pieri în veci. Cine a
un eu prea precizat şi cu coajă, oarecum, nu e capabil de c
noaştere metafizică osmotică), nu pot avea permeabilitate o
tologică, osmotism (ar însemna atunci că soluţia noastră nu
valabilă, fiindcă nu e universală? Deloc! Căci nu toţi oamenii su
capabili de orice. Doar nu venim cu regim democratic în filozofie

Sunt trei feluri de oameni: 1) cei care pot avea osmo
gnosică; 2) cei care nu pot avea, orice ar face (aceştia, dacă su
intelectuali, vor fi psiticiştii, logiciştii, laiciştii, esteţii mărun
ştiinţificii, cei care apără inteligenţa; vezi disputa *Minerve ou I*
phegor, le progres de Vintelligence'...); 3) cei cari prin educa
spirituală îşi pot găsi izvoarele originare osmotice (chiar când le
în stare bună, trebuie să le cultivi, să le îngrijeşti).

Soluţia gnoseologică pe care o propun eu nu e deci num
ceva teoretic, ci, cel puţin uneori (cele mai adeseaori - căci azi m
nu sunt oameni cu osmoză firească, proaspătă, atât ne-a pros
civilizaţia -, dar e la ţărani, la primitivi; vezi *Anexă, Etudiants...,*

James). însă sunt contra osmozei de pure acuzații, ca la imperialiști, ca la Walt Withmann. Ei fac procesul imperialismului, waltwitmann-ismului, ei încearcă o evadare din științism, interesantă ca direcție, dar rămasă în empirism, în senzația pură; vezi și la Avenarius. Bergson a mers până la intuiție (care e deosebirea mea de intuiționismul bergsonian?) și care practică adică o gimnastică spirituală, un regim, o higiena, exerciții, scufundare într-un mediu de natură pură și cu spațiu larg, descătușarea, izvoarelor adânci ale sufletului, revenirea la izvoarele sufletului. Deci, o *deontologie* a gândirii, o cunoaștere cu tot spiritul revenit la izvoare, la originaritate (dar fără starea vegetativă, a contemplației, de la primitivi) și lăsat în mediul cosmic adevărat (pe care, apoi, să-1 poți intui și când ești la oraș, fiindcă ai esența în tine, ai prins esența lucrurilor și prin ea ești în miezul Firii, oriunde ai fi. Așa cum un mare religios îl simte pe Dumnezeu, care e infinit, chiar atunci, și uneori mai ales atunci, când se roagă într-o încăpere mică).

Cunoașterea metafizică autentică e deci o terapeutică, în primul rând, a permeabilității, o stare de grație cuminte...

Să fac analogie cu ce spun Socrate - Platon: cunoașterea trebuie mai întâi îngrijită, să se ia molozul metafizic ce s-a pus deasupra (cu acest prilej să fac o fină și competentă analiză a filozofiei socratic-platonice; vezi cum s-a ajuns de la „Cunoaște-te pe tine însuți"-al lui Socrate, la „Ideile" lui Platon). Cunoașterea e ca o fântână, ca un puț: trebuie să-1 sleiești, să-1 cureți. Sau e ca un izvor, pe care-1 amenință două primejdii: să fie astupat sau să se risipească, fiindcă nu e canalizat.

Eu nu sunt nici mistic, nici raționalist (vezi cum oamenii sunt mai mistici decât își închipuie; numai că unii sunt mistici în formă... raționalistă. Așa cum A. Comte și Renan au combătut religia, dar au creat religii proprii și-au trăit religios știința), ci dau într-o sinteză și misticismul și inteligența. Cunoașterea umană e prea slabă, pentru ca să ne putem permite luxul de a renunța la vreuna din funcțiile cognitive, la rațiune ori la mistică, ori fie și la senzație (însă misticismul adevărat nu e cel feminin, minor ori anarhic, ci cel care a avut întâi o lungă pregătire științifică și cel care, oarecum, este de la sine disciplinat și discret; așa cum revoluțiile valabile nu sunt decât în țările cu disciplină socială solidă. într-un mare mistic autentic e mai multă disciplină și mai multă rațiune implicată decât în mulți raționaliști. Din contra, cine n-are aptitudini mistice, chiar dacă e un om de știință și are

rațiune tare, deraiază când vrea să facă și el pe misticul; caz t
P. Andrei în prefețele lui ori în articolele din „Neamul român
Oamenii comuni ori nemistici trebuie să ia stupefiante, a
etc., pentru a deveni mistici: acesta e un misticism *prin defic*
nu printr-un plus, ci printr-un minus, e misticism patologic
impostori, care compromite adevăratul misticism).

Se vorbea de omul *originar* și aptitudinea lui osmotică ș
mizeria gnosică a omului modern, care e o păpușă, ce nu
cunoaște decât senzații și mici silogisme. Omenirea trebuie
revină la osmotism, la sănătatea spirituală. Omul modern e o
tă *monadă* (vezi Leibniz), care nu știe decât ce e în ea, d
monadă anarhică, anarhizată în ea și anarhică în afară de ea
o monadă cu armonie prestabilită. *

Trebuie să trecem de la prometeism teoretic (prezu
trufia umană, care crede că poate cunoaște totul, acum o
viitor. Eu sunt de partea lui E. Reymond: *ignorabimus*[5]. Num
eu corectez asta prin osmotism) la *resemnare iluminată.*

Combat atât sistemele luciferice (vezi marile sisteme
tafizice - Platon, Leibniz etc -, pe cari le admir totuși ca pe
mai mari și mai de valoare monumente ale vieții, ale speciei n
tre, ale spiritului, mai mult decât orașele și templele lăsat
rasele de acum 10-100 000 de ani din America, din contine
scufundate în Oceania. Ateste sisteme ne dau un sister
oglinzi prin cari, într-o cameră închisă, putem avea iluzia in
tului; vezi ideea mea veche), fiindcă sunt iluzorii, contradic
dar combat și scepticismul. Combat și pe gnostici și pe agno
și propun: *agnosticismul înțelegător* (se vede că mă inspir d
țăran), *agnosticismul iluminat.* Acest fel de agnosticism face
mult decât toate gnosiile, decât cele mai formale sis
metafizice și decât toate cunoștințele bazate pe cântar s
metru.

în adevăr, acest agnosticism înțelegător e mai mult de
cunoștință, o *stare de cunoștință,* e spirit luminat (parcă te-ai
mereu în Săptămâna Luminată de după Paște), e un *princip*
cunoaștere. Vezi ce zice pedagogia modernă, deosebirea pe ca
face între cunoștințele ca *rezultat* și *forță* de a cunoaște, pe
trebuie s-o dezvolte educația. Ei bine, osmotismul e mai ale
principiu de cunoaștere, o nadă gnosică supremă, o putere
formă ce garantează mereu însușirea unui spor de cunoa
Foarte importantă, fiindcă mai important e să ai instrument

forma şi direcția) de cunoaştere, decât cunoştințe propriu-zise, cari sunt ceva oarecum mort.

Dar, mai mult decât atât: osmoza, osmotismul e şi *principiu de cunoaştere şi obiect de cunoaştere* (în înțelesul în care vorbeşte pedagogia modernă). Osmoza e şi forță mereu generatoare de cunoaştere şi e şi rezultat de cunoaştere (ca desenul, de exemplu, care e şi obiect şi principiu de învățământ).

Să preconizez reînvierea şi introducerea complexului spiritual originar al omului (atunci când el era în contact cu natura şi era înfrățit cu ea, în contact ombilical cu ea - vezi, de exemplu, la acei primitivi de cari vorbeşte James în *Aux Etudiants;* vezi şi în Frobenius, *Histoire de la civilisation africaine:* ce cultură minunată la aceşti „primitivi"! Ar trebui să nu li se mai spună „primitivi", ci oameni primari, originari) *în complexul psihic al omului modern* (aşa ca să fie şi osmoză şi spirit critic, şi încadrare şi personalitate. E posibil? Să discut. Căci nu vrem încadrare vegetativă). (Nu ne trebuie nici numai o stare vegetativă, nici numai spirit critic: una e pierdere în natură, alta e ieşirea completă şi funebră din natură: ambele sunt *moartea personalității.)*

Să arăt deosebirea mea de Blaga (care a vorbit şi el de potențarea misterului: asta e altceva decât osmotismul):

1) eu mă inspir de la țăran, nu de la Blaga (de la Blaga indirect, întrucât acesta e țăran);

2) eu nu socot că omul poate mult prin el însuşi, cum socoate Blaga, şi e nevoie de Dumnezeu să-l limiteze (prin C[ensura] Transcendentă sau altceva); din contra, socot că omul *prin el însuşi poate puțin* şi Dumnezeu trebuie să-l ajute, numai aşa putând face ceva deosebit, atât în ordinea practică cât şi în cea teoretică.

Evrika: Factorul metafizic, Dumnezeu, a instituit pentru om, a dat omului nu Censura Transcendentă, ci *Grația transcendentă.* Adică, ajutorul transcendent, ceva tocmai opus Censurii blagiene. Prin ajutorul divin, omul devine mai mult decât e prin natura lui, iar nu mai puțin. Şi astfel se trece de la omul natural la omul natură, la omul spiritual, la omul cultură.

Foarte important: aş putea scrie chiar o carte cu acest titlu: *Grația transcendentă* sau *chiar tot sistemul meu filozofic ar putea să poarte acest titlu* (ar fi şi o splendidă replică dată lui Blaga).

Vezi tot sensul rugăciunii şi euharistiei - cari ridică pe om deasupra lui; vezi sensul revelației, care ridică pe om deasupra lui; vezi cum, în evoluția omului, religia i-a ajutat să progreseze,

să treacă de la zoologie la cultură (vezi cum până şi [Rădu
Motru susține asta. Ba şi un Durckheim. Deci, contra Bayet

Eu nu admit deci *demiurgismul antropologic* al lui Bla
numai persoana reabilitată şi înălțată de creştinism;

3) eu sunt pentru religia tradițională, ortodoxă - Blaga

4) eu nu izolez atât de mult pe om de natură, de c
cum face Blaga, care merge până la a socoate pe om rez
unei mutații ontologice. Şi eu socot pe om altceva decât n
decât zoologia, numai că: a) preconizez o continuitate între
natură, între spirit (uman) şi cosmos. Doar cosmosul e
omului (aşa cum corpul e sălaşul psihicului? Ba mai mult!
eu ridic natura. Nu văd în natură numai ceva opac, mecan
zoologic, ci cosmos, realitate străbătută de *nus,* din voința
Natura ea însăşi e, deci, puțin spirit. în felul acesta, cred c
mai aproape de misticii creştini şi de *ortodoxie,* şi de
român;

5) scopul nu e creația, cum zice Blaga, ci mântuirea;

6) sistemul meu filozofic are culoare moral-educaționa
nu demiurgic-artistică, precum la Blaga;

7) de vreme ce eu preconizez osmotismul, înseamnă
admit o metafizică-cosmologie pozitivă, aşa cum face Bl
Diferențialele divine. Ar fi să mă contrazic (oare nu se ab
Blaga de la postulatul misterelor potențate? Principiul mis
potențat în metafizică nu duce oare la metoda mistică
noaştere? Poate că nu, dar, în orice caz, nu mai îngăduie s
struieşti un sistem formal, cu amănunte concrete, de me
cosmologie).

VI. *Tâlcul moralei* (să caut un titlu mai bun, de ex.,
moral, Comunitatea morală ori *Încadrarea morală,* ori altce
expresiv).

VII. *Comunitatea socială.* încadrarea etnică. Comu
sângelui. Integralismul etnic (să caut un titlu bun - nu m
xat până acum).

Etnicul are două conştiințe difuze, două categorii fo
1) că nu eşti ca alte popoare; 2) că eşti cuprins într-un
uman integral, care-şi ajunge lui însuşi, adică etnicul are
dine filozofică față de viață, care, filozofie fiind, unifică to
existenței într-o viziune-mentalitate.

VIII. *Transfigurarea religioasă* (transcendenţa religioasă - să caut un titlu mai bun, care să arate cum, în ultima analiză, religia e aceea ce dă cea mai bună încadrare - valorificând însă la maximum personalitatea; vezi cum cele mai mari personalităţi au fost tocmai misticii şi în Evul Mediu - religia e aceea care perfectează osmotismul. Osmotismul era tot de ceea ce era în stare omul, lăsând mai mult la puterile lui -; acum se adaugă revelaţia, creaţia pozitivă, organizată istoric: religia. Poate că cel mai bun titlu pentru acest capitol ar fi GRAŢIA TRANSCENDENTĂ - afară dacă nu-l dau întregului volum).

Aici să arăt că numai prin religie (revelaţie) putem să depăşim osmotismul, care nu permite să ajungi la o metafizică-cosmologie formală, concretă: unii vor rămâne deci numai la osmotism. Cei credincioşi vor trece mai departe, la treapta ultimă: religia.

Religia e chemată, în sistemul meu, să dea un conţinut pozitiv de idei (metafizic-cosmologice), altoit pe osmotism. Aşadar, teoretic, religia va cuprinde două mari fonduri: 1) credinţa în Dumnezeu; 2) conţinutul de idei (dogme, idei cosmologice pe cari le învaţă religia, întrucât nu contrazic ştiinţa). Iar din punct de vedere practic, va cuprinde cultul, un sistem de practici religioase.

Religia e, deci, credinţa într-un conţinut de idei metafizice, altoite pe un substrat osmotic (altoite pe osmotism ontologic), având ca urmare un sistem de practici cultuale. Sau: religia e credinţa într-un conţinut de idei metafizico-cosmologice, grefate pe un substrat de osmoză ontologică (sau: pe un substrat de ontologism osmotic) şi organizată pe o practică de cult.

Natural, asta e o bună definiţie a religiei din punctul de vedere al sistemului meu. Căci eu înţeleg religia ca o depăşire şi transfigurare a osmoticului, ca o încoronare a lui şi precizare prin revelaţie. Sunt unii - poate cei mai mulţi şi mai ales femei şi orăşeni - cari cred în Dumnezeu direct, fără a avea nici o osmoză cu cosmosul ontologic. Arta e ceva mai sărac. Eu nu zic aşa. Eu zic: *solidaritate metafizică cu cosmosul şi transfigurare/depăşire prin religie.* Adică, eu sunt *cosmoteist* - ca ţăranul român.

Natural, faptul de a crede în religie, în Dumnezeu, nu anulează deloc osmotismul: el funcţionează mai departe, dând substanţă şi căldură, plinătate şi sevă religiei - iar aceasta îi dă lui transfigurare şi conţinut de idei pozitive. Deci: osmotismul va fi integrat în viziunea şi practica religioasă (aşa cum ţăranul român integrează monismul şi panteismul în idealismul religios).

IX. *Cultura* (natura şi rostul culturii). Aici, filozofia culturii.

X. *Metafizica educaţiei.* Aici să pun ideile mele despre peda-
gogia care trebuie omenirii: pedagogia cu înţelegere pentru esen
metafizice şi pedagogia comunitară. Aici să fac toată critica şco
active şi a pedagogilor moderni.

Eu fac *filozofie a educaţiei* şi filozofie a istoriei (iar nu peda-
gogie *sans plus* - ceva dialectic, oficial) - adică metafizică a edu-
caţiei. De aceea am intitulat aşa capitolul. Să arăt cum trebuie
fie făcută educaţia pentru ca ea să crească un om potrivit sist
mului de filozofie de mai sus.

XI. *Libertate şi încadrare.* Capitol de concluzii şi de mare p
tetisme directoare. Aici să vorbesc de ceea ce e mai intim şi m
scump omului ca fiinţă spirituală: de *destin,* de *păcat,* de *moa*
de *libertate* şi *încadrare* - nici încadrare vegetativă, nici dezînc
drarea lucid-logic-luficerică, nici cordon ombilical cu realitat
nici artificializare, ci osmoză şi personalitate. Tot aici, desp
istorie, tragic, pesimism.

19

Sistem de filozofie

Dacă nu voi scrie complet sistemul de filozofie, atunci
scriu studiile următoare:

1) *Singurătate şi comunitate* (în care să vorbesc de ştiin
artă, filozofie, singurătate, comunitate.)

2) *Personalitate şi osmoză*

3) *Monismul moral*

4) *Integrarea socială*

5) *Graţia transcendentă*

6) *Cultura şi destinul omului* (Aici, despre libertate, pă
mântuire, moarte, destin etc.)

7) *Metafizica educaţiei*

Când voi trece de la punctul 2 la 3 să arăt: dar înainte d
vedea care e mai departe, putinţa încadrării teoretico-metafi
(fiindcă ar fi urmat să vorbesc de religie) să vedem dacă nu
sunt şi alte căi de încadrare (cea mai importantă mi se pare
morală şi apoi cea socială. Iar când voi trece de la 4 la 5, să
că însăşi încadrarea osmotică, de care am vorbit în cap. 2,

găteşte pentru religie, fiindcă, *dacă ai comuniune osmotică* cu realitatea sau din moment ce comunici cu ea, te-ai înfrățit cu ea oarecum, scoborându-te într-un fel de firească evlavie laică - nu înseamnă că admiți ori pre-admiți raționalitatea existenței, caracterul ei providențial de fond: osmotismul este deci un fel de pregătire pentru religie, este el însuşi o pre-religie, pre-religiozitate. Important.

începutul [anu]lui 1942

Sistem de filozofie

Dacă nu voi putea scrie acest sistem de filozofie, atunci, cel puțin, să scriu o serie de studii-eseuri, aşa:

1) *Singurătate şi comunitate* (în care să pun primele patru capitole din sistem: cunoaşterea parcelară, armonia naturală, perspectiva filozofiei, singurătate şi comunitate.)

2) *Osmotismul* (Osmoză ontologică sau personalitate şi osmoză.)

3) *Monismul moral*

4) *Comunitatea socială (a sângelui...)*

5) *Grația transcendentă (filozofia religiei)*

6) *Cultura* (sau: a doua facere a lumii; căci, prin cultură, omul creează un alt cosmos. Cosmosul cultural.)

7) *Metafizica educației*

8) Problemele patetice: libertate, destin, păcat, mântuire, pesimism, tragic, ştiințism etc. (afară dacă nu le integrez în capitolul de mai sus. Ar fi mai bine separat).

Septembrie 1942

Sistem de filozofie

Un capitol despre cum trebuie să fie organizată societatea (capitol de după morala eficientă). Să discut celebra problemă a raportului dintre *individ şi societate.* Eu nu vreau nici absolutul individului, nici despotismul societății (nici anarhie, nici dictatură), ci vreau comunitate critică. Dar asta e posibil? Greu, dar este. Să dau exemple (negative pentru democrație: Franța secolelor al XIX-lea şi al XX-lea, până la 1940; pentru dictatură: imperiile despotice, apoi bolşevismul).

Şi să dau exemple de comunitate critică; apoi să pictez fru moasele comunități patriarhale, în cari spiritul critic era mai sla dar unitatea mai mare. Vezi anarhismul democrațiilor american şi dictatura lor deghizată.

194

Ce este filozofia

Iată o definiție: este disciplina care rezolvă pentru om, pen tru sufletul lui, realitatea sau ideea infinitului; sau care rezol pentru spiritul omului ideea timpului, a veşniciei timpului.

Când infinitul şi eternitatea timpului au răsărit ca idei mintea omului, e nevoie de o nouă disciplină pentru a le asimi pentru om: aceasta e filozofia. Cine nu simte nevoia filozofiei î seamnă că nu trăieşte ideile de infinit şi de timp veşnic, lun chiar dacă le are (cum e la unii oameni de ştiință afilozofi).

Să văd dacă filozofia n-a existat şi când oamenii n-avea ideea de infinit ori de veşnicie. Cum a fost la greci? La primii fil zofi greci?

194

[Definiția filozofiei]

Filozofia e pregătirea pentru moarte. Asta e ideea mea - şi e şi în *Phedru,* al lui Platon.

Mai 194

[Definiția filozofiei]

Filozofia este raționalizarea iraționalului şi iraționalizar raționalului.

în adevăr, pe de o parte, filozofia caută să impună ordine aspectul aparent haotic al totalității existenței, în ceea ce apa lipsit de rațiune sau irațional. Ea caută mai ales să prezinte sisteme derivate şi înlănțuite rațional anume teme de bază, cari le duce până la ultimele consecințe (sau, cel puțin, sistem să-1 poată face *cetitorul,* deci să existe virtual în opera filozofulu

chiar dacă el se prezintă în aforisme, ca la Nietzsche, ori în efuzii abstracte, ca la Pârvan),

Pe de altă parte, filozofia caută să depăşească raţiunea logică şi să dea înţelegerea ori intuiţia marilor forţe ori entităţi metafizice cari sunt la baza realităţii generale; filozoful care nu ajunge să facă asta nu e filozof. E cel mult om de ştiinţă (iar *ştiinţa e mai antropomorfică decât filozofia,* căci ea nu poate să iasă din raţiunea formal logică, strict umană). Filozofia, din contra, caută să lărgească categoriile umane de înţelegere, să depăşească omul, să înţeleagă absolutul.

Evrika: filozofia e încercarea de a înţelege realitatea prin categorii supra-umane; indiferent dacă izbuteşte sau nu.

Iulie 1944

Ce este filozofia

Filozofia este cercetarea absolutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă.

Filozofia este cercetarea raportului între polul absolutului şi polul relativului.

Filozofia este cercetarea şi valorificarea relativului prin ideea de absolut.

Filozofia este raportarea relativului la ideea de absolut.

Filozofia este valorificarea - *încadrarea* relativului pe coordonatele absolutului.

Filozofia are ca scop cercetarea absolutului, dar tot pentru ca să ia atitudine faţă de relativ.

Scopul filozofiei este tot înţelegerea şi valorificarea relativului (căci noi în el trăim), dar *prin ideea de absolut.*

Filozofia complică foarte mult (ce complică mai mult decât filozofia?) şi totuşi, ea simplifică (fiindcă se raportează la esenţe). Deci, filozofia este totodată complicaţie şi simplitate - şi aici e valoarea ei.

Filozofia e cea mai mare, mai inextricabilă şi mai mobilă aventură a înţelegerii umane, în luptă cu propriile ei virtuţi şi neputinţe.

O definiţie prin principiul raţiunii suficiente - Leibniz: filozofia este disciplina care caută în *absolut* raţiunea eficientă a relativului (bună definiţie).

Noiembrie 1

Filozofie generală

Filozofia e cunoaşterea absolutului şi a principalelor efecte în lumea sensibilă.

Filozofia e tendinţa de a cunoaşte şi de a fraterniza (aşa în să dea împăcarea omului cu realitatea, ca să nu se mai simtă s gur sau străin în univers) cu absolutul, pe baza gândirii stracte, stimulată (valorificată) de spiritul integral.

(Raţiunea singură duce la unilateralitate şi uscăciune. buie să cunoşti cu spiritul integral, cu tot sufletul, dar lumina raţiune ori de o intuiţie abstractă severă.

Iar prin „a fraterniza cu absolutul" înţelegem şi a-l tră comandamentele lui morale. E vorba, deci, de o fraternizare de respect, de evlavie.

Intuiţia e o raţiune deghizată şi prescurtată? Dar şi recipr e adevărată: şi raţiunea e o serie de intuiţii, aşa cum zice Jam că atenţia voluntară e o serie de atenţii involuntare - atât că momentele mai lungi sunt ale atenţiei involuntare, pe când gândirea raţională, intuiţiile sunt momente mai scurte: ele co pund, ca durată, momentelor de voinţă, de atenţie voluntară atenţia voluntară.

Gândirea abstractă e ceea ce deosebeşte filozofia de religi lipsa cultului?)

Decembrie

[Definiţia filozofiei]

Filozofia e încercarea omului de a cunoaşte prin propriile puteri absolutul şi principalele lui efecte (direcţii) în lumea se bilă (principalele lui efecte direcţionale în lumea sensibilă).

Filozoful e însetat de esenţial şi de unitate, şi de rost (nar şi final) (de originar şi de final). Filozoful e obsedat de în şi de sfârşit, de origini şi scopuri.

1945-[19

Ce e filozofia

Filozofia construieşte omului *certitudinea, semenele* şi *r*

Iată o bună definiție a filozofiei. în adevăr, filozofia trebuie să dea trei lucruri:

1) să ne spună în ce constă realitatea ori ce putem şti în această privință: certitudinea;

2) să ne scape de *singurătate.* Adică, să ne facă să trăim într-o lume pe care să o simțim înrudită cu noi: deci, lumea să semene cu noi, să fie o comunitate. Lumea ontologică să fie făcută din elemente cu cari să comunicăm: adică filozofia să ne construiască *semenele.* Semenele, metafizic, în primul rând...

3) în sfârşit, dacă, prin punctul precedent, filozofia ne-a încadrat într-o lume, într-o obşte intimă, de data aceasta ea trebuie să ne dea o *misiune,* deci să ne construiască *rolul.*

Martie 1946

Ce e filozofia

Filozofia este reîntronarea (de data asta critică) a omului în armonia existenței. Intrarea critică în armonia existenței: iată ce e filozofia. Filozofia este disciplina care încearcă să asigure omului intrarea critică în armonia existenței totale.

Deci, pentru a fi filozof, trebuie:

1) mai întâi, o *revoluție:* omul să fi ieşit din joc, să se fi distanțat de trăirea vegetativă a cosmosului şi a vieții;

2) apoi, să reintre - o restaurare -, dar nu pasiv, ci critic. Vezi şi ce zic în rezumatul dat lui Bagdasar[10] (am spus de atunci acest lucru), *Cadru filozofic*[11]. Vezi şi Noica (în: *Pagini despre sufletul romanesc).*

Deci, filozofia e o restaurare; o restaurare critică a unității vieții.

Scepticismul şi pozitivismul sunt o filozofie incompletă, pur negativă, distructivă: adică nu realizează decât prima fază a lucrării filozofice; revoluția. Descartes a realizat foarte conştient ambele faze ale filozofiei: îndoiala, dar şi construcția, prin transformarea îndoielii în simplu mijloc, îndoială metafizică. însuşi Comte a construit la urmă un sistem metafizic, o mistică.

August

Ce e filozofia

Filozofia e disciplina care arată mizeria omului.

(Căci filozofia ne arată singurătatea noastră şi faptul
cunoaştem absolutul lucrurilor -şi toată absurditatea şi tr
metafizico-moral al existenței noastre. Fără filozofie am trăi
fericiți, în *neştire,* în stare paradisiacă. Ea face ca religia: ne
toată păcătoşenia noastră, ne disperează, pentru ca apoi
mântuie. Filozofia ne arată întâi mizeria noastră spirituală ş
încearcă să o înlăture sau măcar s-o atenueze, prin plăsm
unei lumi, a unui cosmos, aşa cum arată gândul filozofic
voile sufletului nostru; vezi la Nae Ionescu.)

Când omul şi-a dat seama de mizeria condiției lui
născut filozofia; şi când s-a hotărât s-o mascheze, plăsmu
cosmos filozofic, un mit, un „sistem" care să repare iraționa
(pentru noi) a existenței şi s-o facă intimă, suportabilă, cu
de rațiune suficientă (filozofia e disciplina care dă rațiune
cientă ontologică) /

Mitul, religia, filozofia sunt deci identice din acest pu
vedere: ele dau *masca,* [aceea] care să acopere misterul
surditatea existenței şi să plăsmuiască pentru om un cosm
portabil, cu rost (aşa cum şi arta - ba, în mare parte, şi
dau omului asemenea *măşti sau visuri* în cari să se re
pentru a uita realitatea mizerabilă - am putea spune că
esența omului; visul şi *uitarea,* însă o uitare activă, creato
prin stupefiante).

Filozofia e marea indiscreție (fiindcă ne descoperă, n
lează mizeria noastră) şi apoi e *marea fabulație* (fiindcă
sistemul, mitul, deci ne „revelează" „adevărul" pozitiv. Filoz
dublă revelație, una negativă, fiindcă ne arată mizeria
alta pozitivă, fiindcă ne arată „adevărul" aşa cum îl vrea
nostru). Filozofia re-creează cosmosul pentru noi, cum ne
nouă, de aceea e *a doua Geneză* (am spus odată că metaf
fac concurență lui Dumnezeu). Filozofia e fabulația care
grăuntele de necunoscut. Ea e rezolvarea ecuației cu c
multe necunoscute. Ea e necunoscutul cu mască de cun
mască cu atât mai valabilă cu cât e mai ingenioasă şi ma
tică. *Filozofia e perla care acoperă grăuntele de necunoscu*

Filozofia e ştiința acelora cari nu se pot resemn
cunoască ceea ce nu se poate şti.

Iunie 1947

Istoria filozofiei europene

Vol. I: *Presocraticii* (mai întâi, *introducere* lungă: *Introducere la istoria filozofiei europene):* ce e filozofia; istoria istoriei filozofiei; importanța lor; împărțirea istoriei filozofiei (tot aici să fac și un lung rezumat la istoriei filozofiilor orientale?).

Vol. II: *Socraticii* (Socrate, Platon, Aristotel).

Vol. III: *Postsocraticii.*

Vol. IV: *Patristica.*

Vol. V: *Scolastica.*

Vol. VI: *Renașterea.*

Vol. VII: *Prekantienii* (Descartes, Leibniz, Spinoza; Bacon, Hobbes, Hume... Wolf).

Vol. VIII: *Kantienii* (Kant, Schopenhauer, Hegel, Fichte, Sche-Hing).

Vol. IX: *Postkantienii* (pozitiviștii: Comte, Spencer, [Stuart-] Mill; neokantienii: Renouvier etc.; noii metafizicieni: Boutroux, Bergson; filozofia germană: Husserl, Heidegger, Hartmann).

La finele vol. IX, o lungă concluzie, intitulată: *Concluzie la istoria filozofiei europene,* care să facă pandant la *Introducere la istoria filozofiei europene.* în această concluzie să arăt progresul filozofiei de-a lungul celor peste 2000 de ani, perspectivele și ce idee de filozofie se desface din toată istoria filozofiei europene.

1947

Sistem de filozofie

Filozofia e disciplina care studiază *cunoașterea absolutului și a ecourilor (repercusiunilor) lui în lumea sensibilă* (deci, filozofia implică neapărat o viziune ierarhică a lucrurilor; căci ecourile absolutului sunt din ce în ce mai îndepărtate și mai puțin pure în categoriile de lucruri. Pentru filozof, lumea e *etajată,* lucrurile au carate metafizice diferite; lucrurile au grade diferite de realitate, de autenticitate, de semnificație - deci, de *valoare.* Astfel că filozofia e, în definitiv, o teorie a valorilor: ea studiază valori, adică arată coeficientul diferit de absolut, de metafizic, al fiecărui lucru sau [al fiecărei] categorii. Așa face și religia - dar ea e o disciplină practică, pe când filozofia e una teoretică.

Filozofia, deci, *devine normativă,* deși *nu e din capul locu* devine fiindcă, din moment ce fixează rangul diferit al lucruri în câmpul magnetic al existenței sau față de polul metafizic (u versul metafizic e unipolar), ea dă și o valoare, ceea ce duce și l luare de atitudine.

Filozofia platonică e cea mai tipică filozofie - prin ierarhi rea pe care o dă lucrurilor.

17 aprilie 1

Știință, filozofie și religie

Știința se ocupă cu o parte a realității, izbutind să înlăt contradicția (din sânul ei: iar dacă e contradicție, e nu provizoriu; dar vezi și Blaga, care găsește un dogmatic și în fiz

Filozofia se ocupă cu toată realitatea, căutând să înlă orice contradicție, dar neizbutind decât să reducă contradicțiil minimum - aceasta, din punct de vedere teoretic; iar din punc vedere practic e disciplina care dă împăcare cu Existența pe b principiilor stabilite de ea și prin putere exclusiv umană (ai demiurgismul filozofiei? în orice caz, nu e în chip fatal, impiet fiindcă ea numai *încearcă* să explice totul prin putere umană, când vede că nu mai poate, renunță ori poate renunța în favo religiei; și, de fapt, aceasta e misiunea ei cea mai înaltă, dar e trebuie să se transforme în teologie, ca în Evul Mediu, nu tre să fie numai o ancilă a teologiei).

Religia e disciplina care nu-și pune problema contrad [asemenea filozofiei]; ea nu reduce contradicția la minimum face din ea un maximum de explicare, codificând în dogme timele adevăruri. Aceasta, din punct de vedere teoretic; iar punct de vedere practic, dă împăcarea cu existența *prin ajut Sus,* printr-un factor divin, *personal,* căruia te poți adresa rugăciune etc. (Comunitatea, deci, nu e esențială religiei ca niție primă, dar comunitatea devine necesară religiei din punc vedere metodologic; vorbind în general, nu poate fi religie comunitate, deși, excepțional, trăire religioasă poate fi și făr ligie.)

Așadar, pot defini știința, filozofia, religia pe baza ide contradicție; și anume: știința înlătură orice contradicție; filo reduce contradicția la minimum (dar ce era vorba lui Nietz

să te contrazici? Cred că nu e într-un sens radical); religia o valorifică la maximum.

17 aprilie 1948

Ştiinţă, filozofie şi religie

Se pot defini după obiect, metodă, scop şi aplicare.

1) Ştiinţa are

a) ca obiect: un fragment de realitate;

b) ca metodă: raţiunea sau orice funcţie gnosică a sufletului nostru, care poate fi *verificată* de raţiune (de exemplu: intuiţia intelectuală, ipoteza);

c) ca scop: să dea o explicaţie în care să nu fie nici o contradicţie; şi reuşeşte să facă aceasta;

d) ca aplicare: confortul uman, tehnicul (de fapt, nu ştiinţa în sine are acest scop, dar noi ne servim de ea).

2) Filozofia are

a) ca obiect: toată realitatea;

b) ca metodă: toate funcţiile gnosice (de exemplu şi intuiţia), dar numai *exclusiv umane;*

c) ca scop: să anuleze cât mai mult contradicţia, dar nereuşind decât să o reducă la un minimum (orice sistem de metafizică e o mare *logică interioară,'* dar care se bazează pe o contradicţie sau pe un iraţional: un sistem de metafizică e un *plaur* ideativ, ce pluteşte pe un ocean de iraţional, de mister);

d) ca aplicare: să dea omului împăcarea cu existenţa (pe bază de înţelepciune).

3) Religia [are]

a) ca obiect: întreaga realitate;

b) ca metodă: toate funcţiile gnosice, dar subordonate revelaţiei (sunt şi religii nerevelate: Vezi Blaga; vezi religii artificiale: cea fabricată de A. Comte; să le analizez);

c) ca scop: să dea împăcarea cu existenţa, prin ajutorul lui Dumnezeu, al ideii de Dumnezeu (vezi Nae Ionescu);

d) ca aplicare: să dea mântuire morală.

în religie domină aplicarea practică; în filozofie domină explicarea teoretică. Totuşi, trebuie să fie şi în filozofie o aplicare înţelepciunea.

17 aprilie 194

Rolul simbolic şi funcţional al filozofiei

Sistemele filozofice, chiar dacă sunt plăsmuiri, sunt inutile ş complet neadevărate. (Vezi comparaţia mea că nu e acelaşi lucr să fii într-o cameră opacă sau într-una tapisată cu oglinzi.)

Altceva: sistemele filozofice au măcar un simbolism al adevărului, dacă nu adevărul însuşi. Şi au un decor funcţional: prin el noi izbutim să respirăm metafizic (altfel ne-am înăbuşi: vorbes de cei cari au respiraţie metafizică). în acest sens, sistemel metafizice sunt un fel de *branhii spirituale,* branhii metafizice.

Mai mult: fiecare sistem metafizic, dacă nu prinde Absolutul dar prinde măcar un reflex ori un fior al Absolutului. Ei bine când cunoşti multe sisteme filozofice, când te afli, aşa-zicând, î mijlocul lor, e ca şi când te-ai găsi într-o pădure de arbo metafizici, simţi atunci că începe să sufle vraja metafizică şi în ae să prindă a juca funigeii celuilalt tărâm ori silueta fantastică inefabilă a transcendentului, a Absolutului. Dacă fiecare sister filozofic nu dă Absolutul, dar dă măcar o mireasmă a lui.

E puţin lucru acesta?

Iunie 194

însemnări

Orice filozofie (cel puţin orice metafizică) este un antropo morfism mai mult sau mai puţin sublimat.

Singura şansă ca noi să cunoaştem realitatea absolută e c această realitate să fie de o natură identică cu noi (cu *fond* nostru; de aceea, în cunoaşterea metafizică trebuie să coborâm î fondul nostru ori să ne înălţăm până la el).

(Chiar şi revelaţia se comunică în formele - categoriile naturii umane, căci altfel n-am înţelege-o; ori ele sunt dilatat depăşite, măcar parţial?)

Deci, declar *principiul identităţii* în cunoaşterea metafizic nu putem cunoaşte Absolutul decât *dacă avem şi noi absolut* î

noi şi daca coborâm ori ne înălţăm până la el (de aci, două condiţii: saJjm *absolutîn* fond şi să ajungem la acest prund adânc ori malt dm noi). Iată de ce susţin că omul este reflex de Absolut că e, deci, *ceva sacru.*

Iunie 1948

însemnări

S-a spus de unii sau alţii dintre filozofi (gânditori) că existenţa este absurdă ori că e o întâmplare, ori că e ceva pur mecanic.

Dar nu pot afirma că existenţa e absurdă, fiindcă aş fi contrazis de realitatea lucrurilor.

Şi dacă nu e absurdă, ci e o ordine (fie şi o ordine care numai ne contrazice pe noi, oamenii, ori ne striveşte), atunci nu pot afirma că e o întâmplare, fiindcă nici o întâmplare nu poate construi o ordine complexă, cum e cea a existenţei.

Iar dacă această existenţă e o ordine complexă, ea nu mai poate fi, în fond, ceva mecanic, fiindcă mecanicul nu poate avea ordine decât dacă mai întâi *cineva i-a stabilit legile.* Cineva care e mai adânc decât el şi, deci, totodată, anterior şi posterior lui. (Mecaniciştii nu duc gândirea până la capăt. Se opresc la realităţi *derivate.* [Adăugire din] 1963.)

Aşadar, existenţa, în fondul ei ultim, nu poate fi decât de natură providenţială; metoda eliminării ne arată aceasta.

22 octombrie 1948

[Definiţia filozofiei]

Filozofia este disciplina care transformă totalitatea obiectelor într-o ierarhie de valori (mai pe scurt, dar mai puţin precis: filozofia este disciplina care transformă obiectele în valori).

Dar scepticismul intră în definiţia de mai sus?

1) Chiar dacă n-ar intra, cu atât mai rău pentru el; căci, la urma urmei, scepticismul nu e o filozofie, ci avortarea ei, degenerarea ei. Scepticismul are valoare doar iniţială *(le doute methodique*[12] - Descartes) şi apoi pentru a te feri de dogmatism, [de] fanatism. Scepticismul e bun la început (căci altă definiţie ce se poate da filozofiei e că ea nu începe decât când te îndoieşti de tot,

dar că nu se constituie decât când ajungi iar la credinţă) şi du aceea - tot timpul - pentru a garanta spiritului o anume libert subtilitate, toleranţă (idealul e credinţa fermă în liniile mari esenţiale, dar tolerante în toate celelalte domenii, căci *numeric* sunt aproape totul).

2) Dar intră! Fiindcă scepticii trag, în practică, o conclu neputând cunoaşte adevărul, zic ei, „adevărul" va fi ceea ce c vine interesului meu. Deci, ajung şi ei la o valorificare - cel p în practică. Astfel, scepticii sunt primii pragmatişti.

1

Minimum şi maximum categorial

Filozofia nu începe decât atunci când omul ajunge să se doiască; dar ea nu reuşeşte decât atunci când ajunge iarăş credinţă.

Ceea ce sunt vertebrele şi coloana vertebrală pentru o nismul fizic sunt credinţele pentru organismul spiritual.

Filozofia nu începe decât atunci când omul ajunge să din jocul existenţei (ceea ce am numit: să se desocializeze, s dezumanizeze); dar ea nu reuşeşte decât atunci când omul spiritul) ajunge să se integreze iarăşi, de data aceasta critic şi aderare adâncă, în misterul existenţei ca atare (ceea ce e supr socializare sau umanizare - sau ontologizarea omului).

Filozofia începe atunci când omul ajunge să se îndoiasc se termină atunci când ajunge la certitudine. [Adaos din 1963

Ianuarie

Ce e filozofia

Filozofia e cunoaşterea realităţii totale (considerată c singur obiect), prin reducerea ei la un principiu unic ori l mai puţine principii şi prin derivarea de norme de conduită tică (înţelepciunea).

Filozofia e cunoaşterea esenţelor şi aparenţelor.

Filozofia e cunoştinţa care duce la deosebirea (şi ierar rea?) între esenţe şi aparenţe.

30 octombrie 1950

[Definiția filozofiei]

Filozofia e cunoaşterea operată pe baza experienței noastre integrale de viață; ştiința e cunoaşterea operată pe baza unei experiențe parțiale.

Principala calitate pentru posedarea vocatiunii filozofice este simțul transcendentului. în cazul cel mai important, e vorba de un transcendent caracterizat ca cel religios, ca cel platonic, kantian etc. Dar poate fi şi numai un transcendent cum e „conştiința m genere", a lui Kant, ori ultimele principii ale spiritului sau [ale] minții noastre. Adică, luăm transcendentul în înțeles general, de: tot ceea ce depăşeşte sensibilul sau lumea formelor concrete. Vocația filozofica deosebeşte din instinct între grade de adâncime ale lucrurilor, intre accidente şi esențe, între efemer şi permanent - ea este ierarhizată din instinct şi din convingere, văzând lumea intr-o structurare de etaje şi de derivații, ca pe o infinită pagodă.

Filozoful trăieşte deci pe mai multe planuri existențiale şi e, in cele din urmă, un haluciant, critic, dacă se poate spune, al lumei şi esențelor cari nu se văd, dar cari condiționează ori determina existența lucrurilor vizibile. Filozoful e un delegat al transcendentului in lumea fenomenelor, un călător care poartă obsesia esențelor sau transcendentelor printre lucrurile trecătoare.

30 octombrie 1950

însemnări

Ştiința e cunoaşterea (sistematizată) verificată pe baza experienței sensibile.

(Verificată *direct sau indirect* pe baza experienței sensibile. Căci şi aparatele cele mai fine nu fac decât să prelungească simțurile. Iar rațiunea, în ştiință, se bazează, în ultima analiză, pe date sensibile.)

Deci: ştiința o cunoaşterea verificată *în cadrul fenomenului.*

Filozofia e *teoretizarea instinctelor noastre spirituale.* Oamenii (spre deosebire de animale) au două feluri de instincte: instinctele biologice sau propriu-zise, ca foamea, erotismul etc., şi instinctele spirituale, sau în sens figurat, ca înclinarea spre individualism ori comunitarism, spre ascetism ori spre hedonism, spre misticism ori spre pozitivism, spre optimism ori spre pesimism, spre etni-

cism ori spre cosmopolitism, spre moralism sau spre amor etc. Marea deosebire dintre oameni o stabilesc felurile acesto stincte „spirituale". Ele dau tipurile şi, oarecum, ranguri oameni.

Căci totul în viața unui om e natura intereselor lui sufl Fiecare filozof nu face, în ultimă analiză, decât să pună în s şi să justifice instinctele lui spirituale sau interesele lui sufl Iar ca să poţi aprecia cu adevărat o operă de filozofie trebuie înrudire de tip spiritual cu autorul ei.

31 octombrie

[Definiția filozofiei]

Filozofia este cunoaşterea operată pe baza experienței grale a umanității (reflectată în conştiința unei individualităț cifice, originale).

Filozofia e disciplina ştiințifică ce studiază realitatea g lă, căutând să afle esența, originea, scopul şi sensul ei, prec rostul omului în existență. Mai pe scurt: filozofia caută s sensul existenței şi rostul omului.

Scopul ultim al filozofiei e să justifice religia. Totuşi, fi (şi chiar metafizica; vezi Nae Ionescu) are justificare de ex autonomă:

1) căci operația de justificare a religiei e ceva autonom poate face decât filozofia;

2) şi există putința unei metafizici filozofice independen exemplu, metafizica ce stabileşte că spiritul e esența lumi existența are un *rost* - această metafizică primind, în chip mai propriu, drept completare şi justificare, viziunea rel Nu e vorba deci de *ancilla philosophiae*[13], ca rol de cenuşărea de un rol mare, suficient pentru a da filozofiei o regală leg de existență - o existență indispensabilă.

Ce e filozofia

Filozofia e disciplina de cunoaştere care se face pe b perienței integrale a umanității.

Filozofia e cunoaşterea integrală (dar nu enciclopedică, ci „unificată"), sau cunoaşterea experienţei integrale (adică prin experienţă integrală).

Filozofia e viziunea care se distilează din teascul în care s-a adunat toată experienţa omenirii.

21 martie 1951

Plan: Ce e filozofia

I. Ştiinţele se ocupa, fiecare, cu câte o parcelă. Filozofia se ocupă cu *toate parcelele* realului, ca totalitate. (Ce înţeleg mai greu elevii şi toţi cărora le-am vorbit de totalitatea existenţei e această idee de totalitate, de realitate totală. Nu e tot una cu universul! Trebuie să crească în tine un alt om, o altă specie de om, pentru a înţelege ce e realitatea generală, pentru a avea idee de ea. Iar când ai înţeles asta, poţi spune că ai devenit filozof, chiar dacă n-ai ajuns încă să ai o filozofie).

Definiţie: *filozofia e disciplina teoretică ce se ocupă cu realitatea totală a existenţei, considerată ca un obiect unic.*

Din acest punct de vedere, filozoful e o fiinţă deosebită (cel puţin ca grad) de ceilalţi oameni, cari sunt ocupaţi mai mult de o parte din realitate. Filozoful e o fiinţă, un om, a cărui conştiinţă e integrală, în sensul că ea e ocupată, obsedată, de ideea *întregei realităţi;* filozoful e un om a cărui conştiinţă are o *puternică sarcină ontologică.*

II. Pentru a înţelege şi a explica realitatea generală, ca *obiect unic,* filozoful operează ierarhii de obiecte, derealizează realitatea (pentru filozof realitatea devine, în acest sens, o *pagodă).* Filozofia explică *etajând* realitatea, punând la bază realitatea cea mai adâncă, mai reală, şi la vârf, realitatea cea mai puţin reală. Filozoful face deosebirea între important şi neimportant, între esenţe şi aparenţe, între permanent şi accident.

Definiţie: *filozofia e disciplina care ierarhizează realitatea unică a existenţei pe trepte de realitate şi semnificaţii.*

Din acest punct de vedere, filozoful e deosebit de ceilalţi oameni: el nu se ocupă cu nimicuri, cu aparenţe (nu e robit aparenţelor, ci e liber), ci cu esenţe. El iese din joc într-un dublu sens: iese din realismul naiv din punct de vedere gnosic şi iese din încleştarea subiectivă a instinctelor, a vanităţilor, şi din punct de vedere practic (cel puţin tot ca să explice mai bine, dacă nu va fi el însuşi un înţelept). în acest sens, filozoful merge atât de de-

parte, încât *se de-socializează, se dezumanizează,* nu mai este ceilalţi oameni (deşi e mai uman şi mai social decât ei, fiindc mai profund), nu mai e rob în iluzia sau vraja existenţei lor ş patimilor lor.

III. Mai departe; filozofia, pentru ca să poată face ierarhi rea de mai sus, trebuie să ajungă la *principiul ultim* al existen la *Absolut, la transcendent* (în sens larg, adică: ceea ce transcer datele sensibile, concrete) şi să-1 vadă pe acesta cum *genere* totul: tot ce e în lume e un ecou ori un suflu mai puternic ori r anemic, mai apropiat ori mai depărtat, al Absolutului sau tra cendentului.

Definiţie: filozofia e disciplina ce se ocupă cu Absolutul ecourile (sau reflexele) lui în lumea sensibilă.

Din acest punct de vedere, filozoful e un om deosebit ceilalţi oameni, fiindcă e obsedat de o lume mai adâncă ori r înaltă, de Absolut sau transcendent. Filozoful are *simţul tr cendentului,* Absolutului, şi e filozof numai în măsura în care acest simţ. El merge atât de departe în acest sens, încât e pu *dement* pentru ceilalţi oameni, apare ca un lunatic, aşa cum poporul: un firoscos (de fapt, tocmai filozoful e mai adânc intra lume, afară dacă n-are o filozofie greşită - iar despre idealis lui se poate spune că e realismul cel mai real, mai adânc).

IV. Filozofia, dând ideea realităţii totale, adânci, şi făcânc fie *trăită* de filozof, nu se poate ca acesta să nu-şi ordoneze p la un punct viaţa în raport cu gândirea lui filozofică (să arăt toţi marii filozofi: Platon, Aristotel - nu mai vorbesc de Socrat Descartes, Kant, la noi, Nae Ionescu etc. şi-au transfigurat vi cel puţin în parte, în raport cu activitatea lor filozofică; chiar ş Schopenhauer, atât de vanitos, avea momente de îndepărtare lume şi a ştiut s-o rupă cu onorurile şi cariera numai pentru urma cariera de filozof).

Aşa că, în chip normal, filozofia duce la înţelepciune. I nu toţi filozofii sunt înţelepţi e fiindcă 1) unii sunt mai mult *fesori de filozofie* ori erudiţi, sau arivişti, cari se servesc de zofie ca de un mijloc de carieră şi ambiţie, decât filozofi; 2) fiir nu toţi filozofii ajung să aibă o filozofie sănătoasă sau justă. exemplu, filozofii cari se poticnesc în scepticism, panpsihisr demonism, amoralism, absurdism... sunt filozofi *pervertiţi.* Ei pot fi înţelepţi, fiindcă principiul filozofiei lor însuşi nu e înţel Din contra, ei sunt mai neînţelepţi chiar şi decât oamenii ceila

Dar asta nu înseamnă că, în chip ideal, filozofia nu duce la înțelepciune.

Definiție: *filozofia e disciplina a cărei încoronare e înțelepciunea* (dorința de înțelepciune, fiind, în alte cazuri, chiar și cauza pentru care unii au devenit filozofi, cauza care i-a făcut să se apuce de filozofie).

V. Filozoful e altfel decât ceilalți oameni; totuşi, nu e decât o deosebire de grad; fiindcă, fie și într-o măsură ușoară, toți oamenii doresc să aibă o idee despre întreaga realitate și să fie înțelepți - spre deosebire de animale, la cari nu e nimic din aceasta. Temă: filozofia e caracteristica omului (și e esența culturii: nimeni nu e cu adevărat cult, dacă nu are o filozofie - și o filozofie sănătoasă, nobilă, nu negativă ori bestială).

în introducere la cele de mai sus să amintesc o observație a lui Schopenhauer, care, In forma ei de butadă, e justă; atunci când el spunea unui tânăr că, pentru a face filozofie, trebuie să aibă nu ştiu câte mii de mărci de rentă. Aceasta, pentru ca să nu facă din filozofie o carieră, un arivism etc., ci ceva autentic.

31 martie 1951

[Definiția filozofiei]

Filozofia este disciplina teoretică ce se ocupă cu realitatea totală a existenței considerată ca un obiect unic (căutând să arate esența, originea, devenirea și finalitatea acestei existențe și rostul omului în lume).

Ceea ce e în paranteză mai sus e mai mult o explicare a definiției, nu e ceva indispensabil, dar dă o lămurire sugestivă: poate fi pus în paranteză ori nu. Important e termenul de „totală", de mai sus. E necesar să spun „realitate *totală*", și nu generală, fiindcă „generală" poate să însemne că iau realitatea în *general,* adică nu *toată,* ci părțile generale ale ei.

Ar trebui să găsesc o definiție a filozofiei în care să intre în chip direct psihologia, logica, estetica, sociologia, pedagogia, etica...

Definiția de mai sus se referă mai clar la metafizică.

Să spun atunci că filozofia se ocupă cu realitatea totală și cu tot ceea ce implică ori duce la caracterizări și legi referitoare la *suflet?* (Istoria, religia, literatura etc. se ocupă cu realități sufletești, dar nu pentru a *le studia în sine,* adică nu pentru a da

caracterizări-legi). Filozofia se ocupă cu realitatea tenței și cu sufletul în principalele lui aspecte de Dar, când zici realitate totală nu înțelegi și sufletu trebuie să cuprindă un obiect unic.

Filozofia

Cel ce este înecat în fenomen nu poate fi filozof.

Pentru a face filozofie trebuie să începi prin din punct de vedere gnosic, adică să te întrebi d cunoaşte și dacă *fenomenul* există ori e o *aparență* pentru a face filozofie veritabilă, trebuie să ajungi s și să te reîncadrezi în lume și în comunitate; și să tatea *noumenului.*

Pentru a începe în adevăr să faci filozofie, treb *lume,* dar pentru a continua în adevăr să faci filoz *reintri în lume* - deci, o localizare în sens invers a v tru a înțelege un sistem filozofic, trebuie să intri î trebuie să ieşi din el. Vezi cum s-a produs acest du Socrate, Palton, Descartes, Kant... și la toți marii fil istorică interesantă. S-ar putea chiar face o teză cu *Ieşirea și reintrarea în lume a filozofilor.* Interesan acest subiect, ori să fac un eseu ori un capitol paragraf de carte.)

Filozofia - drumul filozofării - merge deci de l alitate, de la iluzionism la realism. Filozofia pozitiv degrabă de la... realism la idealism, de aceea e o fal

Cine e înecat în fenomen (realism naiv) nu e fil

Sistem de filozofie

Vezi prefața lui W. Durând la cartea lui despre aici spune și el că filozofia trebuie să dea sinteza *grale* a omului (vezi cum am definit filozofia ca fi *realizata,* pe baza experienței integrale a omului).

Dar Durând greşeşte când exclude teoria cunoaşterii din filozofie. Prin aceasta, el se dovedeşte că e un realist naiv; de asemenea, că pune teoria cunoaşterii la... psihologie!

Mai mult: un sistem de filozofie *trebuie să înceapă* cu teoria cunoaşterii. El trebuie să aibă trei părţi ori trei cărţi:

întâia: ce este filozofia, cum începe ea (prin *însingurare gnosică)* şi *punerea problemei cunoaşterii* şi tratarea problemei cunoaşterii;

a doua: metafizica;

a treia: etica.

April 1951

Filozofie şi trişare

Orice filozofie, pentru a reuşi, trebuie să trişeze puţin; fără acest fapt nu e cu putinţă filozofia. Dar aceasta nu e o condamnare a filozofiei, cum s-ar grăbi să conchidă superficialii ori cei fără suficientă experienţă filozofică; ci înseamnă o recunoaştere tacită a neputinţei gândirii omeneşti de a îmbrăţişa totul. Dar fără a ajunge la scepticism.

Spunând cele de mai sus, m-am referit la sistemul de filozofie - la filozofia generală - , iar nu la psihologie, etică, sociologie etc., adică filozofia cea mai proprie, la *prima filozofie (vezi* cum spuneau anticii). în adevăr, cetind marile sisteme de filozofie, ajungi din când în când în locuri în cari argumentarea se rarefiază îngrijorător şi vezi cum autorul recurge instinctiv la paralogisme sau, în cazul mai rar, când e conştient de ce se întâmplă, la sofisme.

Dar e singurul caz când sofismele sunt îndreptăţite sau cel puţin când au greutate sau măreţie. Cu o condiţie: să fie vorba de o filozofie de mare tensiune spirituală şi de folos cert pentru destinul înalt al omului.

Iulie 1951

Inumanul şi totuşi antropologismul filozofiei

Filozofia se *bazează,* pe o dublă condiţie, oarecum contradictorie: ea e totodată inumană şi puternic antropologică (nu în

înţelesul antropologiei, al naturaliştilor, ci într-un înţeles m
înalt filozofic).

E inumană nu în înţelesul în care e inumană, antiuma
filozofia negativistă (sceptică, demonică, dizolvantă) ori filozofia
negaţie a vitalului (vezi Klages: spiritul contra vieţii; vezi în Bla
Idee falsă). Ci în înţelesul că pentru filozof trebuie să judeci din
un punct de vedere etern şi universal, peste convenienţe (
înţelegând ceea ce e adevărat în datini, tradiţii), peste intere
peste tot felul de absoluturi efemere, subiective, dar, mai ales,
înţelesul că, pentru a face filozofie, pentru a începe să faci f
zofie, trebuie să te *însingurezi complet,* să începi prin a te îndoi
tot, să mergi atât de departe şi de complet pe calea depăş
umanului comun şi al bunului simţ, încât să devii în adevăr
afară de om, inuman.

Dar, pe urmă, trebuie să reintri în viaţă *şi să refaci certi
nea şi comunitatea;* altfel, ai murit ca filozof tocmai după ce
început: ai murit de mortalitatea infantilă - filozofiei - cum
murit mulţi. Căci filozofia e, aproape tot atât de puternic câ
religia, *antropologistă* - adică e pentru om, pentru viaţă, pentr
arăta rostul omului. Aici e adâncul, gravul umanism al filozofie

Căci filozofia, dacă dărâmă idoli, e pentru a ajunge la Du
nezeu - dacă trece peste iluzii şi interese, şi prejudecăţi false
pentru a ajunge la *esenţe;* dacă tulbură şi dramatizează e pen
a ajunge la adevăr şi pentru a sfârşi într-un pragmatism mo
pentru a ajuta religiei în opera ei.

Iulie 1

Filozofia

A tăgădui filozofia e a face tot filozofie: „Se manquer d
philosophic c'est vraiment philosophic" (p. 384, ed. Gamier, a
erei lui Pascal, *Penseees).*

August 1

Ce e filozofia. Metodele ei

Germanii mai spun filozofiei şi *Weltweisheit:* „înţelepci
sau ştiinţa lumii"; ceea ce e foarte bine zis, ca şi *Weltanschau*

Strowski, *Tableau de la litterature frangaise au XIX* siecle*
471, al. I.

E. Goblot, *La septieme des sciences.*
E. Sperantia, *Definiția și preistoria filozofiei.* București, 1912.

Toamna 1951

[Definiția filozofiei]

Filozofia e disciplina științifică ce se ocupă cu realitatea totală (a existenței) (căutând să afle esența, începutul, devenirea și finalitatea ei) *și cu rostul omului în lume.*

Filozofia e disciplina teoretică ce se ocupă cu realitatea totală (a existenței), *considerată ca obiect unic, și cu rostul omului în această realitate.*

Filozofia, deci, e puternic *antropologică* (precum religia, arta), fiindcă se ocupă cu realitatea generală, dar, din punctul de vedere al omului și pentru ca să afle rostul omului în lume.

în aceasta, ea se deosebește de știință (de știința teoretică, fiindcă cea aplicată servește tot pe om), care caută să studieze lucrurile *în sine* (și totuși, limitat la fenomen; dar asta n-o știe știința).

Februarie 1952

Ce e filozofia - și destinul sau specificul omului

Vezi fabula lui Florian, *Le chat et le miroir* (mai ales primele două versuri și ultimele patru versuri); acestea ar putea fi puse ca *motto* pentru filozofi (e și o filozofie biologică aici: ceea ce nu ne trebuie, nu înțelegem. Deci, o concluzie importantă: căutând să înțelegem ceea ce nu ne trebuie, ne ucidem - descoperim exercițiu intelectual și idei cari ne ucid, misterele trebuie să rămână mistere *pentru binele nostru.* Religia a înțeles asta și a codificat misterele; iar Blaga a înțeles acest lucru și a făcut filozofia economiei misterului - a înțeles adică tema religiei).

Și totuși, aici se deosebește omul de animal: acesta din urmă se mulțumește cu o cunoaștere strict necesară, nu caută să dezlege misterele. Omul merge mai departe și caută să afle ceea ce nu-i e dat să afle: aici e tragicul lui, dar tot de aici rezultă și cultura, care e încercarea plăsmuirilor lui de a da soluții lucrurilor insolubile. Filozofia e istoria soluțiilor lucrurilor insolubile.

28 martie 1

Însemnări despre filozofie

Unii filozofi dau adevărurile esențiale în chip direct, toaletă rațională; alții le pun în sistem și cred ei înșiși că le f dează pe argumentare strict logică. Primii filozofi se cheamă r tici, ultimii se cheamă raționaliști, dar, în ultimă analiză, toți s mistici. Filozofia, în fond, e o varietate a misticei - ori nu e delo

Deosebirea între misticism și raționalism, în filozofie, e mult o chestiune de temperament decât de adevăr.

Filozofia e mai ales metafizică *(metafizica ține de însăși niția filozofiei - întrucât filozofia se ocupă cu Absolutul),* metafizica se face plecând de la anume date ori teme ultime, sunt supraraționale ori cari, cel puțin, comandă rațiunii: Ionescu. Cine nu posedă aceste date în structura sau în elanu spiritual nu poate face metafizică, deci nu poate face, propriu filozofie.

Filozoful lucrează ca păianjenul: pe deasupra golurilor prăpăstiilor aruncă sau țese „casa", pe care o scoate din el îns Filozoful care vrea să procedeze pur empiric sau „științific" râma, care, oricât ar adera sau s-ar lipi de formele și lucru „reale", nu ajunge niciodată să facă o casă de păianjen.

Filozoful scoate, în esență, filozofia din el însuși și umpl alitatea cu geometria subtilă a „sistemului" său. Dar tocmai a minunea: că, deși „subiectivă", fiindcă e o provocare intelectu eului celui care o creează, filozofia are întotdeauna ceva pro adevărat. Căci filozoful, cu condiția de a fi un suflet organic, el însuși un mesager al realității; și aceasta într-un chip mult adânc decât omul de știință, chiar când, aparent, bate câmpii

28 martie

[Definiția filozofiei]

Filozofia e codificarea credințelor și intuițiilor spirituale creatorilor ei.

Ea e proiectarea sub formă de abstracții complete a ze sufletești a autorului respectiv.

De aceea, orice sistem de filozofie e un autoportret. complet și mai sincer decât al creatorilor de artă sau de litera

April 1952

Ce e filozofia

Filozofia e disciplina care întrebuinţează *totalitatea* mijloacelor de cunoaştere pentru reprezentarea *totalităţii* realităţii.

Ce e filozofia: Platon, Aristotel, Spencer, Bergson...

[Rădulescu-jMotru, Petrovici, M. Florian, P. P. Negulescu, Nae Ionescu, prefeţele la istoriile filozofiei, dicţionare filozofice, manuale şi tratate de filozofie.

Iunie 1952

Filozofii aberative

(sau filozofiile aberative)

Aici, după o introducere, să studiez pe Nietzsche, Veihinger (cel cu filozofia sexelor), *Klages* (cel care a susţinut că spiritul e ceva morbid în evoluţia omului), Mordehai[14], Stirner, Nordeau (deşi acesta e prea superficial ca să merite a fi studiat, dar, fiindcă a circulat prea mult, trebuie să-i dau niţel la cap), *Benda,* pesimistul ontic, [cel] care susţinea sinuciderea. (Pesimismul ca atare e ceva greşit, dar nu e chiar ceva aberativ, decât când ajunge în studiul filozofului antic de mai sus. E adevărat că Schopenhauer nu era chiar prea echilibrat, dar un Hartmann era model de spirit cumsecade, încât un vizitator francez a zis că numai la pesimişti mai poţi întâlni dulceaţa de a trăi...)

(La fel, scepticismul ca atare e ceva greşit, dar aberativ e numai când ajunge la iluzionism şi paralizie.)

în partea ultimă să fac psihologia filozofului aberativ. în ştiinţă nu e cu putinţă aberaţia, fiindcă ştiinţa se bazează numai pe raţiune (chiar dacă se serveşte şi de intuiţie), dar în filozofie şi artă (vezi „arta degenerată") aberaţia e cu putinţă.

Filozofia e creaţia spiritului întreg al omului şi, dacă spiritul e bolnav, şi filozofia va fi bolnavă. Iar spiritul poate fi bolnav: 1) ori fiindcă e infirm, de exemplu, îi lipseşte ori nu are îndeajuns coarda morală, ori cea religioasă, etnică..., sau alt sentiment din grupa sentimentelor nobile; 2) ori fiindcă e deformat de un impuls exagerat; de exemplu, de un prea mare orgoliu sau spirit de contradicţie, sau sentiment de răzbunare, sau dorinţă de originalitate cu orice preţ (chiar erostratică. Erostrate e mai ales în istoria

culturii decât altfel... Vezi şi Alcibiade, care a tăiat coada câinelui pentru a fi original).

Iar spiritele bolnave sunt discursive: ţin să facă doctrină, pentru ca să-şi justifice infirmitatea (vezi: Henri Joly, *Genie sains et genies malsaines;* de fapt, marile, adevăratele genii sunt sănătoase, morale).

Octombrie 1952

însemnări

Absolutul serveşte, de cele mai multe ori, oamenilor ca să justifice relativul.

Filozofia e viziunea care distinge, în masa enormă, puternică şi schimbătoare a relativului, filoanele sau reflexele absolutului în ierarhia şi cu caratele lor.

Omul e însetat de absolut, dar îl caută în relativ. Aici e tragicullui.

Istoria culturii e un joc dramatic de-a baba oarba. Omul caută să prindă absolutul, dar are ochii legaţi.

Omul are sentimentul absolutului şi inteligenţa relativului. Aici e tragedia lui. Dar tot aici e dubla condiţie care face cu putinţă filozofia şi cunoaşterea, întreaga cultură majoră.

Ce e mai sfânt în morala noastră domestică şi [în cea] metafizică e pângărit în morala politică. Atâta vreme cât nu se va face armonie între aceste trei domenii, nu va fi morală şi omul nu-şi va găsi liniştea.

Ianuar 1953

Scopul filozofiei

Să arăt că filozofia, dacă nu e ştiinţă propriu-zisă, dar epuizează ştiinţa şi e o *supraştiinţă.* Ea nu se avântă la construcţia metafizică decât după ce a epuizat ştiinţific lumea.

Dar dacă, după ce a făcut aceasta, ea vrea să explice pozitiv Absolutul şi să reconstruiască (teoretic) Universul prin simple puteri ale cunoaşterii umane, atunci filozoful începe să calce a demiurg, face concurenţă factorului metafizic şi se îndreaptă către *luciferism* - către cea mai înaltă patologie a spiritului din isto-

rie, care a fost patologia metafizică (vezi Schopenhauer, Hegel etc.).

Nu! Tot ce poate da filozofia e intuiția că Absolutul e spirit (un fel de supra-spirit: providențialismul realității) şi că Realitatea are rost, că Realul e un fel de organism (vezi teza neoplatonicilor - şi în Negulescu). Dar restul, adică arhitectura sistemului metafizic şi materialul lui, e legitimat numai ca *simbol;* şi anume: e cu atât mai legitim un sistem metafizic, cu cât, prin conținutul lui, simbolizează şi sugerează mai bine tema sau adevărul fundamental că Absolutul e spirit şi rost.

Dar adevărul propriu-zis asupra Absolutului (afară de ideea că Absolutul e spirit) nu-1 poate da decât religia.

De aceea, rostul ultim al filozofiei e să conducă la religie (da, ancilă a religiei!). Ajunsă aici, pe această culme, filozofia trebuie să se auto-anuleze, să abdice în favoarea religiei (mare dezvoltare patetică).

Filozofia rămâne totuşi ca disciplină teoretică independentă, necesară.

Ianuar 1953

Filozofie şi religie

Filozofia adevărată (metafizica şi etica) se ocupă cu Absolutul, ca şi religia. Atunci, care e deosebirea?

1) Religia se ocupă şi de *cult,* deci de credință, de evlavie, de fapte..., pe când filozofia nu se ocupă de acestea.

2) Religia cunoaşte *datele ei ultime* din revelație, pe când filozofia le cunoaşte din intuiție supra-intelectuală, dar *umană;* deci, religia cunoaşte prin ajutorul pe care-1 dă Dumnezeu, pe când filozofia e o cunoaştere prin mijloace exclusiv umane (fireşte că indirect şi aceste mijloace sunt dăruite tot de Dumnezeu, fiindcă totul e de la Dumnezeu).

Aşa că filozofia s-ar putea defini ca fiind disciplina care caută să cunoască Absolutul şi ecourile lui în lumea sensibilă, prin mijloace exclusiv umane (sau *direct* umane, întrucât *indirect* ele sunt tot de la Dumnezeu).

... disciplina care caută, prin mijloace exclusiv umane, să cunoască Absolutul şi ecourile lui în lumea sensibilă...

Corolar: *filozofia trebuie să ajungă la religie.* Fiindcă altfel cade în luciferism (să arăt cum marii filozofi au ceva de demiurgi..., întrucât recreează lumea: idee veche a mea. *Există un orgoliu al metafizicienilor).* De vreme ce filozofia se ocupă cu Absolutul, ea trebuie să ajungă la religie pentru a scăpa de luciferism; căci Absolutul nu se lasă cunoscut decât cui şi cum vrea El să se reveleze.

Un alt motiv pentru care filozofia trebuie să ajungă la religie e că filozofia se ocupă cu Absolutul, dar Absolutul e Dumnezeu, deci, filozofia are, tematic, acelaşi obiect ca şi religia.

Februarie 1953

Perspectiva filozofică

Definiția filozofiei şi avantajul de a o defini ca pe o cunoaştere a Absolutului şi ecourilor lui. în felul acesta, pot cuprinde în aceeaşi definiție şi metafizica, etica, şi disciplinele filozofice cvasi-ştiințifice: sociologia, psihologia, pedagogia etc. - căci acestea din urmă, întrucât se ocupă cu *spiritul, iar* acesta e reflex de absolut sau tot ce poate fi mai aproape de absolut, înseamnă că pot fi puse la filozofie.

în felul acesta dispare greutatea, pe care o simt toți oamenii, de a da 6 definiție *unitară* filozofiei şi de a cuprinde în ea *toate ramurile* filozofice (psihologia, sociologia etc.).

1) Adevărata filozbfie sau filozofia primă e metafizica (cu gnoseologie) şi etica.

2) Sociologia, psihologia etc., oricât vor deveni ştiințe, nu vor fi niciodată autonome ca ştiințele pozitive, ci vor rămâne întotdeauna debitoare filozofiei.

Să susțin aceste două teze.

Februarie 1953

Mizeria filozofiei fără religie

Un sistem de filozofie, oricât ar fi de bogat şi de major, dar, dacă nu duce la perspectivă religioasă, e ca un munte foarte înalt, pe care îl urci cu stăruință şi entuziasm, pentru ca, atunci când ajungi în sfârşit în vârful lui, să constați că te sufoci din lipsă de aer.

Martie 1953

Perspectiva filozofică

Filozofia e cunoaşterea Absolutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă. Pot să spun „cunoaştere" şi nu „încercarea de a cunoaşte" pentru că, afară de faptul că „cunoaştere" nu înseamnă „cunoştinţă", care e un rezultat al cunoaşterii, ci numai acţiunea de a cunoaşte, întreprinderea de a cunoaşte, pentru că, chiar dacă cunoaşterea Absolutului nu e cu putinţă, dar filozofia rămâne tot filozofie, deci valabilă, chiar dacă e o legendă. Căci, în istoria culturii, chiar legendele au avut mare rol.

Dar, s-ar zice, asta a fost în vremea când nu ştiam că filozofia n-ar fi în stare să cunoască Absolutul. Acum, că ştim acest fapt, nu mai putem să-1 ignorăm şi trebuie să ne exprimăm just şi să spunem, de exemplu, că filozofia este disciplina care se ocupă cu cunoaşterea Absolutului şi a urmărilor lui în lumea sensibilă.

(Ceea ce e propriu-zis sensibil e obiectul *ştiinţelor şi* e disparat: „fenomene"; dar unitatea fenomenelor e stabilită tocmai de ecourile şi suflul de Absolut cari le străbat, le organizează: acestea sunt însă perceptibile nu ştiinţific, ci filozofic. Filozofia se ocupă cu *realitatea ontologică,* care înseamnă Absolutul şi fenomenele naturii, întrucât sunt transfigurate şi unificate de Absolut, care e un fel de *infra-ontic,* fenomenul fiind supra-onticul. Se poate vorbi de o infra-structură metafizică şi o supra-structură fenomenală.)

Martie 1953

Filozofi „ la cap "

Acolo unde vorbesc de filozofia ca înţelepciune ori ca trăire, să arăt că sunt şi oameni cari fac filozofie, dar nu sunt nici înţelepţi (Bacon?) şi nici măcar nu *trăiesc* problemele filozofice. Aceştia se aseamănă cu cioclii cari umblă cu tigvele răposaţilor, dar nu simt nimic.

îi compar cu fetele, la cap; vezi cum fetele cari „aruncaseră buchetul peste mări", cum ar spune francezul, continuau să se poarte cu capul gol. Poporul le-a zis „fete la cap".

Martie 195

Perspectiva filozofică

Filozofia este expresia maximă a *conştiinţei umane.*

Dintre existenţele pământeşti, numai oamenii au, propriu zis, conştiinţă (în înţeles moral, metafizic, ca şi din punct de ve dere psihologic; şi animalele au conştiinţă). Iar această conştiinţ e maximă la filozof, fiindcă el îşi dă cel mai bine seama de eu său, de non-eu, de destin. E adevărat că şi religiosul are conşti inţă, chiar mai multă decât filozoful, dar multe religiozităţi sun semi-instinctive - numai religiozitatea superioară e cea [care] ar conştiinţă mai multă şi decât filozofia.

Aici, să vorbesc despre „la malheur de la conscience"[15], 1 Hegel, Klages...

Octombrie 195

Absolutul e complet în fiecare parte

De aceea zice Ecleziastul: „de veţi avea credinţă cât un bo de muştar, veţi zice muntelui să se mute şi se va muta" *(Matei* 17 20).

Fiindcă, deşi cât un grăunte de muştar, care e cea mai mic din toate seminţele, dar Absolutul e puternic, fiindcă, de fapt, întreg în fiecare parte, fiindcă, de fapt, nici nu se împarte, ci e ce mult *reflex,* mai dens sau mai puţin dens, mai pur sau mai puţi pur.

1953,196

Ce e filozofia

Filozofia e filozofie!

Adică, e o disciplină *specifică,* originală, care nu se poate re duce la altă disciplină ştiinţifică.

E adevărat că arta, ştiinţa, filozofia, religia au ceva comu (sunt cunoaşteri) şi că, într-un fel, am putea spune că nu e deo sebire între ele, pentru că: arta are şi ea ştiinţă, are filozofie şi u sentiment de pietate faţă de frumos; ştiinţa are şi ea arta sa frumuseţea ei, o filozofie incipientă şi un devotament religios faţ de adevăr (marea ştiinţă); filozofia are ştiinţă, artă mai multă sa

mai puțină și un sentiment de emoție față de viziunea totală a existenței, care, la mulți filozofi, capătă o evaluare religioasă... Iar religia le are pe toate. Dar asta e mai mult o aparență ori o dovadă că arta, știința, filozofia, religia sunt, toate, acte de cultură. în esență însă, ele se deosebesc și sunt specifice, originale, adică inconvertibile una la alta.

Asta se cam știe. Dar ceea ce se știe mai puțin e că și filozofia e ceva specific. Mulți îi spun „știință" ca și celelalte științe, numai că are alt obiect. De fapt însă, filozofia nu e știință, ci e un *mod propriu de cunoaștere;* și anume: cunoașterea întregii realități cu ajutorul întregii gnosii umane.

Aprilie 1954

[Definiția filozofiei]

Filozofia e cunoașterea Absolutului și a ecourilor lui în lumea sensibilă. Un argument că e așa e faptul că psihologia, sociologia, estetica, logica sunt considerate ca discipline filozofice și e faptul că n-au putut până acum, deși ar fi avut tot timpul, să devină științe.

Definiția mea a filozofiei rezolvă contradicția obișnuită din cărțile de filozofie, cari definesc filozofia ca pe o cunoaștere a *realității totale, dar* bagă în filozofie și psihologia, sociologia, estetica etc. Contradicție! Definiția noastră înlătură contradicția. Cum? Fiindcă în disciplinele filozofice „particulare" (contradicție în termeni!) se studiază *sufletul, dar* sufletul e *reflex de Absolut* De aceea, deși psihologia, sociologia etc. au progresat mult ca științe și vor mai progresa, ele nu vor putea trece niciodată *complet* la științe. Mai mult: presupunând că, prin absurd, ele ar deveni științe pozitive, ei bine, ele tot filozofie ar rămâne *în sâmburele* lor.

De fapt, logica, de exemplu, a devenit aproape o știință, tot așa, multe părți din psihologie, sociologie etc. Dar logica, psihologia, sociologia etc. tot filozofie rămân în ansamblul lor. Deci, lor nu li se aplică legea celorlalte discipline, cari, la greci, erau filozofie, dar apoi au trecut la științe, fiindcă s-au pozitivizat și autonomizat. Căci ele sunt esențial altceva decât științele. Discipline filozofice impropriu numite particulare vor, în adevăr, să se pozitiveze, dar ele nu se vor putea niciodată autonomiza, pentru motivul că obiectul lor de fond e unicul: Absolutul. (Cel mult ele

se ocupă cu ecouri de-ale lui. Dar nu e vagă ideea de „ecou"? Nu un „ecou" și în știință? Chestie de grad? Dar cu ce masori?)

18 mai 195

îndoiala filozofilor dogmatici

Unii filozofi, dogmatici în aparență, în orice caz, făcând ma caz de adevărul absolut (să dau citate în acest sens) al sistemul lor, au strecurat totuși, uneori, pe cale particulară, în scrisori c chiar în operele lor, o îndoială.

Vezi, mi se pare, cum însuși Descartes a lăsat o astfel de î doială (în Hoffding ori în Brehier); vezi cum Labiche a zis Moras că s-a îndoit și de aceea n-a tipărit ultimele două volum vezi cum însuși Blaga vorbește într-un loc de „aventura noast metafizică". Interesant și trist totodată! Ca și când acești filoz teribili, foarte dogmatici și strânși (cetluiți) în cercurile rațiunii c argumentării lor teribile, n-ar fi fost, în fond, măcar în par decât niște actori cari și-au jucat bine rolul.

(Și cazul invers: filozofi sceptici cari au ceva dogmatic.)

Iunie 19

Ce este filozofia

Ea se ocupă cu totalitatea realității (ceea ce înseamnă m ales Absolutul, fiindcă el e ca oceanul față de suprafața lui, ca ar fi numai fenomenul). De aceea filozofia nu poate fi decât si tetică; deci, a greșit Spencer când și-a intitulat sistemul ca o *f zofie sintetică.* Căci asta e o tautologie.

August 19

Cele două mari probleme filozofice

sunt acestea:

1) problema existenței unei lumi exterioare;
2) problema existenței unei lumi viitoare.

Cu prima problemă se ocupă filozofia teoretică; iar cu doua, filozofia practică (a mântuirii, a problemei răului etc.).

Şi problema răului; de altfel, ea se poate pune în legătură cu problema existenţei unei lumi viitoare, căci dacă n-ar fi rău în lumea aceasta, nu s-ar căuta o lume viitoare.

April 1955

Perspectiva filozofică

1) Intr-un fel, toată filozofia este existenţialistă, dar e chestie de măsură.

2) Ce e filozofia? Filozofia şi omul.

Fiindcă orice om, pentru a începe să gândească despre filozofie, trebuie să fie obsedat de existenţă, de drama ei ca atare, de povara ei, de grija de a înţelege şi de a proceda în consecinţă, pentru a se izbăvi sau pentru a se linişti şi a se salva. Filozoful e preocupat de existenţă ca *total,* ca ceva unic, şi e apăsat de ea şi de nevoia de a o înţelege şi de a se potrivi în raport cu această înţelegere.

Atât că „existenţialiştii" exagerează sentimentul apăsării ori dramei existenţei şi *fac tapaj* melodramatic, literar, ori, dacă e sincer, tapaj morbid.

Filozoful are percepţia existenţei ca totalitate, ca ceva unic.

Evrika: dintre toate fiinţele terestre, nici un animal şi nici un om, în afară de omul filozof, nu are intuiţia existenţei totale ca ceva unic. Filozoful are percepţia realităţii totale, *are percepţia metafizică.* Celelalte ştiinţe au percepţii de fragmente; dar când omul a căpătat percepţia Totalităţii existenţei, atunci a devenit filozof.

Problema s-a pus pentru el: sistemul filozofic urmează de la sine (căci omul e o fiinţă inteligentă). Nu inteligenţa şi nici imaginaţia îi lipsesc, ci interesul spiritual de a face filozofie, afară de unii oameni. Dar omul se deosebeşte de animale prin filozofie (şi mai ales prin religie. Filozofia a început în istoria omenirii prin religie şi prin poezie). Filozofia caracterizează pe om ca atare.

Mai1955

Perspectiva filozofică

Filozofia e produsul instinctelor spirituale ale omului, lucrând într-un material de idei referitoare la întreaga existenţă.

1) Vezi cum, pentru o simplă percepţie, oamenii variază, di cauza intereselor lor aperceptive diferite („ce mai lemn de linguri!" exclamă împăratul, fost ţigan lingurar). Şi dacă aşa e când vorba de o simplă percepţie, cum n-are să fie cu atât mai mul aşa când e vorba de reprezentarea lumii?

2) Vezi: Paul Tournier, *Medicine de la personne,* ediţia a Vill as p. 124.

Definiţia filozofiei, potrivit celor de mai sus: *filozofia e pr dusul instinctelor spirituale ale omului lucrând asupra reprezentăr totalităţii existenţei.* în loc de „reprezentării" pot pune „ideii", fi indcă s-ar putea spune că „reprezentarea" este ea însăşi un con cept în filozofie.

Orice filozofie este, în oarecare măsură, existenţialistă: ast face parte din însăşi natura filozofiei, fiindcă filozoful, pentru a filozof, trebuie să fie apăsat de ideea Existenţei: să-i simtă povar patetică pe umerii spiritului său. Felul cum izbuteşte să uşurez ori să ducă această povară este chiar sistemul său filozofic, p care îl produce după un timp mai mult sau mai puţin îndelunga de meditaţii.

Şi omul ca atare este în oarecare măsură existenţialist, f indcă omul ca atare este mai mult sau mai puţin filozof - asta de osebindu-1 de animale.

Filozofia e produsul instinctelor spirituale ale omului, lu crând asupra totalităţii ideilor lui (experienţei lui); deci, filozofi poate evolua o dată cu ideea experienţei lui.

Iunie 195

Definiţia filozofiei

Filozofia e disciplina care are de scop să dea o concepţie Absolutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă.

Filozofia e disciplina care are de scop să dea viziunea Abso lutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă.

Definiţia de mai sus e interesantă, fiindcă nu implică nu maidecât că Absolutul ar fi cunoscut în adevăr; de aceea am în trebuinţat termenii de *concepţie* şi de *viziune,* care pot însemna adevăr (ştiinţific?) şi numai o idee a noastră despre Absolut.

însă definiţia de mai sus implică neapărat ceva: că exis fenomen şi numen, că există două planuri ontologice: relativ absolut, imanent şi transcendent. Nu e filozofie până nu s-a ajun

la această idee - intuiție - convingere şi numai cine întrezăreşte în chip organic existența în sine a Absolutului, deci numai cine depăşeşte istoricul - relativul - fenomenul, numai acolo s-a născut ca filozof. El are un simț în plus - simțul esenței lucrurilor, al Absolutului. Cine n-are acest simț poate fi om de ştiință, artist, orice, dar numai filozof, nu.

Ideea asupra Absolutului nu trebuie (prin definiție) să fie ştiințifică, nu poate şi nu trebuie să fie; fiindcă adevărul de tip ştiințific e un tip prea mediocru de adevăr (se potriveşte numai pentru fenomen. Pentru ca să se potrivească Absolutului - analogie cu ideea că Dumnezeu nu poate fi cunoscut rațional, pentru că atunci l-am diminua. Dumnezeu e rațiunea supremă nu trebuie să fie cunoscut rațional).

Iunie 1956

Perspectiva filozofică

Filozofia e disciplina care se ocupă cu cunoaşterea absolutului (vezi şi fişa mea „însemnări" cu data de 8 iunie 1956).

Filozofia sec[olului al] XIX-lea a uitat însă acest lucru şi, din cauza aceasta, a devenit o filozofie de tip gramatical ori chiar talmudic, când n-a devenit o filozofie pozitivistă ori agresivă, ştiențisstă. O asemenea filozofie nu-şi merită numele (ea ni l-a mâncat fript şi pe Conta, care avea mari aptitudini), e o filozofie funebră, fiindcă îşi ratează scopul, o filozofie care a căzut din destin. E o filozofie reptilă, fiindcă se târăşte la suprafața realității (de altfel, uneori foarte elegant), o filozofie căreia i-au crescut prea mulți rizomi empirici, dar nu mai are rădăcini ontologice. Podul peste fluvii şi prăpăstii adânci nu se trece pe picioare, ci pe arcuri suspendate.

Iunie 1956

Însemnări

Fiecare om are o „filozofie" (într-un fel, chiar şi animalele?); adică, într-un fel, orice om e „filozof fără să ştie" (vezi piesa cu acest titlu a lui Sedaine; vezi *Larousse).*

Filozofia e aptitudinea cea mai rară, de aceea filozofii adevărați sunt mult mai puțini: vezi artiştii, literații şi oamenii de ştiință adevărați.

Şi totuşi, într-un fel, fiecare om are o filozofie şi, din acest punct de vedere, omul se defineşte prin filozofie, adică este om „animalul" care are putința generalizărilor integrale asupra existenței şi a judecăților de valoare absolutistă asupra vieții.

Omul, întru cât generalizează integral şi întru cât îşi transformă instinctele în judecăți de valoare, este filozof. în acest sens, orice om e filozof şi cineva ar putea chiar să construiască „filozofia" oricărui animal cu instincte, dacă i-ar converti sensul instinctelor în tot atâtea aprecieri sau judecăți de valoare. Conştiința şi instinctele: iată cei doi factori sau stâlpi ai filozofiei. Instinctul recunoscut de conştiință devine un instinct spiritual: de aici şi până la elaborarea de principii, postulate şi dogme filozofice nu mai e decât un pas.

De aceea, un om cu instincte puțin adânci nu poate fi mare filozof. Adâncime de instincte şi conştiință puternic dotată cu posibilități de înțelegere sunt necesare pentru a fi adevărat filozof. Instinctivii mai mult biologici nu pot fi filozofi, iar conştienții cu instincte slăbănoage iar nu pot fi filozofi. Primii sunt mai mult „natură"; ultimii sunt „lucizii" şi artificialii, cari nu se pot înşuruba în existență, ei sunt un fel de *exfolieri ontologice.*

6 iulie 1956

Însemnări

Oamenii luptă pentru idei atunci când acestea le-au devenit organice, adică atunci când ideile sunt, de fapt, instincte transpuse în simboluri ale inteligenței.

Integritatea filozofiei.

Se ştie că obiectul ei e integral, dar nu se trag de aici toate consecințele. Nu numai că inteligența trebuie să fie universală, dar şi sufletul trebuie să fie integral, să aibă coarde complete (ce-ați zice de un flaut sau piano... fără anume sunete?).

Sentimentele religioase, morale, nu sunt nişte trăiri subiective, ci fac şi ele parte din realitate. Ele sunt totodată ceva subiectiv şi obiectiv. Fac parte din compoziția sau structura realului. A vorbi deci de acest real fără a avea anume trăiri, toate trăirile, e a-l simplifica.

Şi totuşi, aici intervine bizareria: tocmai oamenii incompleţi vorbesc adeseori de ce le lipseşte. Fiindcă instinctul vag al propriei lor infirmităţi îi face să generalizeze cazul lor şi să-1 transforme în normă. După această teorie, şchiopul ar trebui să spună că toţi oamenii trebuie să fie şchiopi şi toţi ciungii, surzii... să fie ciungi ori surzi. A strivi ceea ce tu nu ai şi a distruge e singurul mijloc de a deveni şi tu moral, de a fi la fel cu ceilalţi; neputând fi ca ceilalţi, îi faci pe ei să fie ca tine. Şi blestemul tău încetează cu aceasta.

7 iulie 1956

însemnări

Pentru a face filozofie trebuie să ai:

1) inteligenţă de tip universal, adică... inteligenţă care să poate prinde *toată realitatea* şi în mod subtil (nu ca Spencer, care nu 1-a înţeles pe Kant);

2) instincte puternice - instincte spirituale. Anemicii, slăbănogii trăirilor nu pot fi adevăraţi filozofi.

Un Guyau poate că, *biologic,* nu era straşnic, n-avea destul instinct (cine ştie?), dar din punct de vedere spiritual avea multe instincte puternice, deşi trupul lui a fost slab. în ştiinţă sunt oameni-huidume, cari au totuşi slabe instincte spirituale;

3) instincte (spirituale) complete, integrale. Nu poate fi filozof mare cine n-are instinct moral ori religios, de exemplu, ori etnic etc. Drama lui Guyau, [Rădulescu-]Motru: că n-au avut destul sensul religios.

Filozofia redă integralul, dar pentru asta trebuie să o primească cu ceva integral; filozofia chiar s-ar putea defini: disciplina care redă întregul ontic privit cu integralul psihic. (Dar, până la urmă, şi psihicul, sufletul, se reflectă, se oglindeşte în integralul ontic - şi aici e minunea: căci realitatea e antropomorfă şi sufletul e ontologic).

Filozofia s-ar putea chiar defini ca fiind disciplina ce arată unitatea între suflet şi existenţă sau ca disciplina ce arată, într-un sistem complet, corespondenţele dintre suflet şi existenţă (între sufletul uman şi universul ontologic; mare dezvoltare. Interesantă temă!). Şi tocmai prin asta omul scapă de tragicul singurătăţii şi filozofia restabileşte legătura omului cu comunitatea exis-

tenţei. (Dar nu pledăm pentru teza naturalistă, căci noi ne referim la realitatea ontologic-metafizică.)

August 1956

Perspectivă filozofică

Definiţia mea (filozofia e disciplina ce se ocupă cu cunoaşterea Absolutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă) se bazează pe distincţia între *Absolut* şi *relativ* (pe care, de exemplu, „mordehaiştii" nu o admit).

în acest sens, să arăt că abia atunci începi să devii filozo când începi să faci deosebire între planuri de realitate, când fac ierarhizarea planurilor, când vezi aparenţe („accidente") şi esenţe când intuieşti marea deosebire dintre Absolut şi relativ. în privinţa aceasta (că se întreabă ce e filozofia ca să te facă să simţi să te maturizezi pentru problema filozofică), cei mai proprii filozof sunt Platon şi Kant, cu deosebirea pe care o fac ei între Idei ş copii, numen şi fenomen.

Chiar dacă nu admiţi adevărul filozofiei lui Platon şi Kan despre filozofia lor, e cel mai nimerit ca metodă pentru a coace pe cineva ca filozof, pentru a-1 face să-şi pună problema filozofiei Vezi cum a spus W. Durând despre Spencer căn-a putut deven foarte mare filozof fiindcă nu 1-a înţeles pe Kant. Kant, în special dă până la halucinaţie trăirea deosebirii dintre Absolut şi relativ.

De asemenea, trăirea religiilor, îndeosebi a budismului ş creştinismului, ajută, duc la trăirea deosebirii dintre Absolut ş relativ (în acest sens, Kant e chiar un produs al religiei creştine iar Platon e un introducător; foarte semnificativ!).

Pentru comunişti, filozofia, de fapt, nici nu există, fiindcă e nu fac deosebire între Absolut şi relativ, pentru ei filozofia e ştiinţă, filozofia se deosebeşte doar prin cantitate: ea studiază un domeniu mai mare, dar nu calitativ deosebit.

Decembrie 1956

Demiurgismul filozofiei

Descartes zicea că poate face lumea dacă i se dă întinderea şi mişcare (Pierre Janet, *Manuel de bacalaureat,* 372).

Arhimede spunea că, dacă i se dă un punct fix, mişcă lumea

Hegel credea că evoluția universului se încheie în sistemul luietc., etc.

Şi totuşi, filozoful trebuie să fie modest: calitatea lui cea mai mare trebuie să fie *pietatea ontologică.* De ce?

1) fiindcă fără aceasta nu poate cunoaşte adevărul. Orgoliul prosteşte pe om;

2) şi fiindcă tocmai el, care-şi dă seama de infinitul existenței şi de puținătatea omului, tocmai el trebuie să fie modest („egalitarismul cosmic"). Un ignorant, care reduce realitatea la ce e în jurul lui, mai poate fi insolent, dar filozoful, care-şi dă seama de măreția infinită şi eternă a realului şi care vede toată realitatea, el trebuie să fie modest. Schopenhauer şi Hegel au greşit când au făcut pe demiurgii; dar Platon, Kant, Newton au fost modeşti.

Octombrie 1960

Definiția filozofiei

Filozofia e disciplina care face un sistem unic din adevărurile religiei şi adevărurile ştiinței.

Un sistem ierarhizat, o sinteză organică.

Filozofia e disciplina care dă o viziune unitară a lumii, bazată pe religie şi pe ştiință

Decembrie 1960

Ce e filozofia. Filozofia şi natura omului

Filozofia e unul din factorii prin cari poate fi definit omul. (Evrika! Dezvoltare.)

în adevăr, din toate ființele pământene, numai omul are *percepția totalului existenței* (intuiția realității ontologice), dar asta înseamnă că omul îşi dă, îşi construieşte obiectul filozofiei.

E adevărat că această definiție a omului (omul e o ființă care face filozofie: *zoon philosophikon) axe* neajunsul că are în vedere numai ştiințele pământene (căci ființele divine au şi ele percepția totalului); dar, din acest punct de vedere, e o bună definiție.

Alte caractere cari pot da definiția omului: 1) abstracția; 2) religia; 3) moralul; 4) arta; 5) ştiința dezinteresată; 6) râsul; 7) plânsul; 8) ideea metafizică (sau a altei lumi, mai adânci); 9) cinismul; 10) sadismul; 11) gustul de aventură; 12) nebunia; 13)

perversitatea; 14) ura exagerată ori perfidă; 15) trufia sau imperia lismul activ, ca formă maximă a luciferismului; 16) spiritul c negație...

Convins că omul se poate defini prin foarte multe caracte sau însuşiri: aceasta arată complexitatea omului.

Mai196

Perspectiva filozofică

Filozoful trebuie, mai întâi, să anuleze fenomenul, nu spargă structurile obişnuite. Apriorismul.

Deci, filozoful trebuie să înceapă cu nihilism. Dar nu e filoz adevărat decât acela care ajunge de reconstituie Existența chipul cel mai pozitiv. Teoretic vorbind, filozoful face lumea doua oară; dar să nu devină luciferic: în acest caz, pierde totu nu mai înțelege nimic.

Tot aşa, nu are vocație de filozof decât cel care e în stare gândească în afara structurilor psihice obişnuite. *Misterofagii* pot face aceasta: de aceea, ei presupun ca explicat tocmai ceea trebuie să se explice. (Misterofagii pot fi cel mult oameni de ş ință, iar nu filozofi. Iată, de exemplu, ideea de cauză; misterofag spun că o luăm „din experiență". Dar experiența ne-ar arăta c mult că două lucruri se succedă: ideea de cauză o punem de noi! Tot aşa, ideea de spațiu ori de timp: nu le putem lua din e periență. Şi nici din materie nu putem scoate spiritul!)

Dar misterofagii nu pot face total abstracție de experiență; astfel, ei „izbutesc" să explice naşterea experienței. Dar, dacă ei putea să anuleze fenomenul în chip total şi dacă ar putea dizolve structurile psihice obişnuite, ar vedea că nu putem expli nimic fără elemente apriorice. Pe ele nu le putem anula. Dar, da am izbuti să o facem, am cădea în nihilismul absolut, de un nimeni nu ne-ar mai putea scoate; cum s-a întâmplat cu u „filozofi": groparii filozofici, iluzioniştii.

22 iulie 19

Filozofia

Omul cu vocație filozofică (toți oamenii au o filozofie, oa cum, şi în asta se deosebesc de animale) e obsedat de Absolut

de totalul ontologic, pe care oamenii comuni nu-1 înțeleg, și ierarhizează totul în raport cu el: filozoful e cel mai mare arhitect și cel mai mare creator simfonic.

Filozofia rămâne ceva original: altceva decât știința și arta. Știința dă fragmentarul și pe bază de rațiune; arta dă frumosul, iar ca fond, idei, cari se referă indiferent la fenomen ori la Absolut. Vom vedea deosebirea de religie.

Filozofia dă totalul realității prin totalul gnosic al omului: de la întreg la întreg. Dar comuniștii sacrifică lumea conștiinței („cea mai bună") și a realului și șterg deosebirea dintre filozofie și științe.

Temă: cunoașterea omenească este esențial filozofică; știința și arta nu sunt decât *mijloace:* așa e la omul întreg și chiar ia oamenii de știință ne-dezabuzați ori cari, din scrupul metodologic, alungă filozofia. Rolul filozofic e permanent și paralel cu știința și arta.

în fond, deci, nu există decât o singură cunoaștere: cea filozofică.

La elini, multă vreme filozofia era *toate științele* (dar orientate organic, spre certitudine ontologică și înțelepciune). De aceea, un Platon a putut pune pe frontispiciu că nu poate veni la el decât cine știe muzică și matematică.

Iulie 1962

Filozofia asasină

în lume sunt cataclisme fizice: nordul Siberiei a fost odată călduros; Antarctica a fost odată caldă (probă: marile zăcăminte de cărbune cari sunt acum acolo); în China, unde este acum deșertul Gobi, a fost odată o mare civilizație (s-au descoperit nenumărate manuscrise într-o limbă necunoscută: în cele din urmă, ele au fost descifrate de un savant rus).

(E vorba de civilizația unui popor distrus de Ginghis-Han la începutul secolului al XIII-lea. Sub o colină de nisip s-a descoperit o bibliotecă enormă cu cărți și manuscrise, într-o limbă necunoscută. Descoperitorul a fost călătorul rus Kozlov, la începutul acestui secol, iar cel ce a reușit să descifreze aceste texte, acum în urmă, e savantul sovietic Nikolai Nevski - după 13 ani de cercetări.

Vezi cum hoardele turanice au distrus ținuturi din această civilizație din Asia Mică și Mijlocie și le-au transformat în deserturi. Subiectul unei cărți patetice: istoria marilor devastări și distrugeri în ultimele mii de ani.)

Tot așa, sunt pe lume cataclisme spirituale. Un astfel de cataclism este întinderea comunismului. *Unde se instalează el se pustiește lumea:* apare *deșertul,* ca în Sahara (unde, iarăși, a fost odată o regiune populată, mi se pare). Un deșert mult mai grav: de ordin sufletesc. Vorba unei fete: unde se întinde comunismul „se pustiește lumea".

August 1962

Filozofia agonică

încă un sens al filozofiei agonice: filozofia mea luptă contra scăderii spiritului: azi, valorile în cari cred eu, valorile clasice ale omului, sunt în declin, în pericol de moarte; deci, filozofia mea e *azi* o filozofie *agonică:* ea luptă cu moartea.

Dar va veni o vreme când oamenii își vor reveni la destinul lor adevărat (ori vor pieri): atunci, pagini ca cele cari urmează vor face, modest dar ferm, legătura cu ce a fost și cu adevărata menire a omului. Aceste pagini sunt în acord cu marile prestații din trecut ale genului uman.

în istoria omenirii au fost multe cataclisme, dar omenirea n-a pierit. Așa și în viitor: se va restabili suveranitatea spiritului.

9 martie 1963

Perspectiva filozofică

I. Adevărata cunoaștere e cea filozofică - a totalității lucrurilor. (Cunoașterea a ieșit din vechi gnostici și dezinteresat.)

II. Sensuri ale filozofiei:

1) înțelepciune; eroii și înțelepții la elini: au fost mari poeți orientalii și înțelepciunea;

2) ca totalitate: Spencer;

3) despre moarte: fiindcă ea e cel mai mare mister și, mai ales, fiindcă sugerează contrastul între pieritor și esența veșnică;

4) despre teoria cunoașterii; o preocupare apărută de când cu filozofia, dar mai ales de la Kant (enormul lui prestigiu: „Kant

filozofia"). Tot secolul al XIX-lea s-a ocupat mai ales de teoria cunoaşterii (cu tot romantismul german);

5) ca istorie a filozofiei. Tot ce se putea spune s-a spus (e ceva adevărat în asta - de aceea epoca noastră e cam alexandrină şi cam gramaticală, fără să dovedească lipsa de putere de creaţie, dar ce era de spus s-a spus; în filozofie nu e ca în ştiinţă, unde progresul e la infinit. Filozofia progresează în sensul că se organizează mai bine, ca organismul după 21 de ani. Dar ar trebui să avem curajul să trăim filozofia ca religie: fără ambiţie de renovare şi originalitate; căci filozofia e făcută pentru a fi trăită, iar nu mereu destructurată şi refăcută! Marele volum al istoriilor filozofiei (alde Windelband etc.) - explicabil şi prin istoricismul *teoretic* modern.

Uşor era să se treacă la afirmaţia nu că istoria filozofiei e cea mai bună introducere în filozofie, ci filozofia însăşi. Dar trebuia o soluţie. Altfel, vorba d-lui M., se poate ajunge la scepticism ori sincretism;

6) filozofia ca enciclopedie filozofică: Negulescu şi dicţionare;

7) filozofia concepută ca armă pentru progresul social: ca la comunişti.

Cari din cele de mai sus trebuie excluse: ca istorie a filozofiei, ca enciclopedie, ca armă pentru progresul societăţii, deşi acestea rămân *discipline utile* (istoria filozofiei e cu siguranţă cea mai bună introducere în filozofie şi e *indispensabilă.* E un mare neajuns că azi nu se mai citesc clasicii, în nici un domeniu: dovezi în filozofii cari n-au cetit filozofii clasici, ci numai în rezumate. Cetind pe clasici nu uităm ce-au fost şi ce suntem în adânc (filozofia trebuie păstrată mult timp neschimbată, dar e necesar ca fiecare epocă să aibă timbrul ei în filozofie).

Celelalte accepţii ale filozofiei implică, toate, acelaşi fapt: Absolutul, adică distincţia dintre secundar şi primordial, dintre accident şi esenţă. Deci, filozofia e disciplina care se ocupă de cunoaşterea Absolutului şi reflectarea lui în lucruri (ecourile lui în lucruri). Absolutul şi ecourile lui în lumea sensibilă.

Temă: nu e posibilă filozofia dacă nu e ierarhizare de planuri ontologice; căci, din fenomene situate pe acelaşi plan nu se poate deduce o esenţă care să le explice în ansamblu. Aici e greşeala comunismului şi a filozofilor cinului lui, cu toate că face atâta caz de filozofie. Materialismul e *afilozofic* în chiar esenţa lui. Nu numai fiindcă face dintr-o *aparenţă* un fel de esenţă (dar fadă, frauduloasă), dar fiindcă, logic vorbind, din aparenţă nu se poate

scoate esenţa. Chiar dacă nu se admite Absolutul transcendental - dar Esenţa e necesară pentru a face filozofie. Şi oricât ai evita termenii cei mai proprii, termenul de Absolut e cel mai indicat. Filozofia însăşi s-a născut când oamenii au intuit ideea de Absolut (şi de ierarhizare).

Psihologia, sociologia etc. sunt în mare parte ştiinţe, dar rămân în filozofie, pentru că se referă mai direct la Absolut decât toate celelalte ştiinţe.

Februarie 1964

Ce e filozofia

Filozofia e o ştiinţă de valorificare. Ea dă fiecărui obiect un indice de valoare. Ca atare, ea e o disciplină de *ierarhizare.* Ea vede existenţa în forma unei pagode de valori (pagoda e simbolul filozofiei din acest punct de vedere). Filozofia e ştiinţa care pagodizează lucrurile.

în definitiv, se poate spune că filozofia este, în esenţă, *ştiinţa valorii* sau *teoria valorii.*

Filozofia e disciplina care are de scop să conducă la religie (fiindcă religia e valoarea supremă) şi să fundamenteze religia.

Filozofia e disciplina care se ocupă cu destinul omului. Poate că asta e cea mai bună definiţie! Fiindcă această definiţie arată că filozofia dă o viziune a lumii, ca explicaţie a lumii şi a rostului omului în lume. *Lumea şi omul în lume* formând un singur obiect: iată cu ce se ocupă filozofia. Dar aceasta înseamnă tocmai *destinul omului.*

Filozofia e disciplina care se ocupă cu misterele permanente ale existenţei. Filozofia e disciplina care se ocupă cu misterul permanent al existenţei. Filozofia e *ştiinţa misterului* (ştiinţă în sens larg: cunoaştere, viziune). Filozofia e ştiinţa misterului ca atare al existenţei. Filozofia e ştiinţa misterului unic şi total al existenţei. Filozofia e ştiinţa şi valorificarea misterelor permanente ale existenţei ca atare.

Filozofia ca analiză a cuvintelor (semantica) poate fi cel mult o metodă a filozofiei (la care mă gândeam şi eu când eram student), dar nu obiectul însuşi al filozofiei.

25 martie 1964

Perspectiva filozofică

Filozofia e știința *unicului,* elaborată de un *unic* (de o persoană), în filozofie nu e nici fenomen de succesiune, nici de repetiție.

I

Curios: filozofia se ocupă cu tot ce e mai general, cu generalul prin excelență, și totuși, ea e legată de o persoană, deci de ceva unic, care a produs sistemul filozofic respectiv (vezi și Rivaud, *Histoire de la philosophic,* I, XII, al. II).

Dar, dacă te gândești mai bine, vezi ceva și mai interesant: că filozofia se ocupă, de fapt, tot de ceea ce e *unic;* adică, și obiectul ei este unic: căci realitatea generală este *unică,* este prin excelență *marele obiect unic,* unicul impresionant și inefabil, marele *Unu* al filozofului grec, care, în această privință cel puțin, avea dreptate.

Așadar, în filozofie sunt *două unuri, o* relație între *două unuri:* Realitatea generală *unică* și filozoful care face sistemul filozofic și care e și el un unic (dacă sunt reali filozofic, asta e prin înrudire și prin imitație, nu prin identitate. Căci oamenii au înrudiri spirituale și o caracteristică importantă a filozofiei e tocmai fiindcă *produce școli).*

II

Unul pe care-l studiază filozofia nu se repetă nici în spațiu, nici în timp - vorbind în esență* tocmai fiindcă e ceva unic.

Aici să fac o largă expunere a fenomenelor de repetiție și a celor de succesiune, după A. D. Xenopol. Științele pozitive studiază fenomenele de repetiție, științele istorice studiază fenomenele de succesiune, iar filozofia studiază ceea ce nici nu se repetă, nici nu se succedă, adică nu se repetă nici în spațiu, nici în timp (dacă filozofia e legată de timp, vezi o idee a mea din 1938 - aceasta e numai ca stil cultural).

E adevărat că filozofia studiază foarte multe fapte (mai multe decât orice disciplină științifică; le studiază ori le are implicit în vedere), dar aceasta o face ca să vadă structura și sensul realității, cari, ele, sunt eterne, sunt unice, sunt solidare într-un singur

unic. Așa e Absolutul. Dacă filozofia stabilește chiar unele legi (de altfel, „legile" filozofiei sunt numai calitative) ori ceea ce își închipuie că sunt legi (de exemplu: trecerea de la religie la metafizică, la știință: A. Comte, ori de la omogen la eterogen: H. Spencer; trecerea cantității în calitate: Hegel), dacă ea vrea să vadă mersul ecourilor Absolutului în toate domeniile realității etc., de fapt, ea vrea să vadă *cum e Absolutul,* care e etern, static, vibrând static, *unic.* Obiectul filozofiei este *maximul de sens și de organizare în sine,* este Unicul.

III

Și totuși, filozofia studiază foarte multe fapte de repetiție și de succesiune, dacă se poate, *toate faptele existente* cari sunt și cari au fost, împreună cu explicațiile și legile date de oamenii de știință. Cu cât un sistem de filozofie implică mai multă știință de fapte, cu atât e mai mult la curent cu știința vremii, cu atât e mai bine (vezi și Rivaud, *Histoire de la philosophic,* t. I, p. VIII-IX). Dar aceasta o face nu pentru a scoate filozofia din fapte, cum crede P. P. Negulescu (ori Rivaud. La p. XIV-XV din cartea de mai sus Rivaud devine agnostic și, în ultimă analiză, *fideist,* un fideist de principiu, fără să precizeze ce fel de *fide*[16]*):* aici se pune pe larg problema filozofiei „științifice".

Ci filozofia studiază faptele nu pentru a scoate concluzii din ele prin inducție - filozofia nu e deloc o știință de inducție -, ci pentru a i se da *sugerări* de teme filozofice, dar ce e mai important e mereu *sugerare,* sugerarea unică: intuiția organică unică a filozofului, unică fiindcă e legată de persoana lui și unică fiindcă se referă la toate realitatea - *Weltanschauung-ul* (pe care poate să-și aibă și o școală filozofică, prin înrudire spirituală și prin imitație; vezi, foarte important, *Weltanschauung-ul Bisericilor* și al *etnicurilor,* de altfel, și aici o mică variație, după indivizi, nu e identitate; în școlile filozofice sunt multe curente, cari uneori merg până la dărâmarea școlii și înlocuirea ei cu alt sistem). *Faptele* în filozofie nu au luat misiunea de a sugera intuiția filozofică: aceasta e mierea pe care albinele o pun de la ele, căci ea nu este în nectar. Cine nu are această „miere" spirituală nu e filozof, rămâne numai cu nectarul: aceștia sunt filozofii individualiști, cari, chiar dacă ar trăi mii de ani ca să vadă „progresul" științei, tot nu devin filozofi, ci numai colecționari și cel mult fabricanți de

etichete („sinteză creatoare", „trecerea de la omogen la eterogen" etc.)

Iar intuiția organică de *Weltanschauung,* pe care o are filozoful, este rezultatul nu numai al rațiunii, ci și al intuiției (mai ales!) și poate să meargă până la revelație, oarecum (vezi la Socrate, Plotin). Când un om are marea revelație a sensului și structurii întregei realități, atunci el se naște ca filozof. Și asta poate s-o aibă și un *cioban,* și un *om neolitic* și să nu o aibă un mare savant modern, un savant picomirandolist. Enciclopediile și etichetele nu sunt filozofie! E adevărat că omul, intelectualul modern, fiindcă e blazat, se mulțumește și cu etichete (așa cum copilul se mulțumește, dar pentru alte motive, cu simple nume: „Cum se cheamă asta?" „Așa!" Și gata.), dar asta e ca și când te-ai hrăni cu pilule. De aceea, omul modern s-a mulțumit cu rațiunea pură a lui Kant și a uitat că ea e o iluzie generală.

Pentru exemplificare, să arăt cum, de exemplu, conceptul de „personalism energetic" ([Rădulescu-]Motru), ori cel de „Mare Anonim" (Blaga) numai aparent sunt scoase din fapte (Blaga nici nu are această pretenție), dar, în realitate, sunt numai *sugerate* de fapte; și tocmai aici e meritul lui. Vezi cum chiar Rivaud spune că filozofii ionieni au dat explicații straniu de adânci (am spune), cari s-au potrivit și în cadrul cărora au intuit faptele descoperite de știință peste 200 de ani. Căci filozofia e *anticipatoare.* Știința uneori îi sugerează idei filozofiei, dar filozofia anticipează. De aceea, Rivaud greșește când spune că fizicienii, chimiștii etc. sunt filozofi și chiar cei mai buni (aceeași carte, p. VIII. E adevărat că spune: „en ce sens"[17]).

IV

Lucrurile acestea sunt confirmate și prin analogie cu religia. Căci religia e, în definitiv, o filozofie (și cea mai bună!), în care principiul abstract de bază e personalizat, un principiu-persoană, o persoană bună (sau cel puțin inexplicabilă, cum erau zeii antici, ce se lăsau convinși de oameni prin jertfa de animale sau chiar de oameni) și puternică (ca să poată ajuta pe oameni), de unde urmează rugăciunea, iar din rugăciune urmează cultul.

Dar religia nu e scoasa din fapte, prin inducție. Și ea explică, pe cât poate, pe cât e dat omului, tocmai Absolutul, adică Marele Unu, care este etern, imuabil și viu. E imuabil și totuși viu tocmai fiindcă e etern. N-ar putea fi etern dacă n-ar fi viu în esența lui.

Căci și munții de granit, și continentele și galaxiil
dar Dumnezeu „același este" (să citez din *Noul*
Psalmi).

A concepe filozofia ca inducție din fapte e o mar
mare neajuns pentru filozofia însăși și pentru viața
întâi, asta condamnă filozofia la sterilitate; de aceea
dernă a devenit artificioasă și gramaticală, fără ma
plină de știință, dar fără viziune. Pentru ca Bergso
un mare sistem, a trebuit să facă *salt în irațional,* în
și [Rădulescu-JMotru, Blaga). Căci tot secretul și t
sau puterea creatoare a filozofiei constau în putere
salt. Plecând de la fapte, așa cum le stabilește cea
știință, filozofia trebuie să facă salt în mit: marele
abstract. Și după aceea să aibă putere de fabula
stractă. Și stil, compoziție literară. Și, mai ales, co
tuziasm: să creadă în ce spune (să nu zică: aceas
mea metafizică. însă Blaga nu disprețuia *aventura.* A

Dar, dacă filozofia se ține lipită de „fapte", e ca
suge și la șapte ani: nu e niciodată om. E ca umb
poate despărți niciodată de om ori de lucrurile cari
însă vrem lumina, și nu umbra!

în definitiv, puterea, darul filozofiei este puterea
a crea *mituri. Puterea mitică* (Blaga avea dreptate
atât de mult mitul). Natural - anume mituri: abstra
complete, să nu fie contra faptelor, ci să le dea un
nificare generală și să aibă salvatoare urmări mora
sociale, biologice (să dezvolt partea aceasta, con
negative).

Dar altă urmare a faptului de a concepe filozo
detașare din fapte este că nu ajunge la scepticism,
(vezi ideea lui [Rădulescu-]Motru că istoria filozofiei
duce la blazare timpurie, la scepticism: e o bună
acest rezultat a ajuns Rivaud? (vezi p. XIV-XV din
sus, tome I). Rivaud a ajuns, dacă nu chiar la sce
agnosticism metafizic (ceea ce, în fond, e agnostic
la un fel de fideism pragmatic (cu o bună modestie
oarecum, ceea ce e bine). Ceea ce trebuie însă e o
zont larg, având la bază o credință metafizică, c
gnosiei umane anume drepturi de a cunoaște Abs
ajutată de acest Absolut însuși prin reflexele de Ab
le-a pus în noi și priii *Har și Revelație.* Căci tr

încredere în ceea ce pune omul de la el, după ce pleacă de la fapte, adică de „sugerarea" pe care o are.

Căci elementul aparent subiectiv pe care-l pune omul (filozoful adevărat) nu e absurd ori un epifenomen, ci face şi el parte din structura şi sensul realităţii. însă, atenţie, trebuie ca omul să nu se trufească (căci atunci cunoaşte de la Satana, nu de la Dumnezeu). De aceea, credinţa că gnosia umană poate să cunoască ceva din Absolut trebuie neapărat (ca ceva corelat) să fie însetată de *pietate ontologică,* de credinţa că avem nevoie de Har de la Dumnezeu, pentru ca să cunoaştem. (Aşa credeau geniile omenirii înainte: chiar Socrate vorbea de un „demon". Toţi oamenii mari din vechime nu se credeau decât delegaţii, ambasadorii puterii divine, care vorbea oamenilor prin ei. De aceea nu se trufeau şi rămâneau şi *în* adevăr. Pe când gânditorul modern aleargă după originalitate şi crede că e *meritul lui personal* când a găsit o idee şi-o formă de cultură. Asta falsifică totul şi ia însăşi „cheia cunoştinţei".)

(P. S. Idee însemnată: filozofia nu poate fi o ştiinţă de inducţie, fiindcă nu poate fi inducţie bazată pe un singur obiect - raţionamentul de la individual la individual? -, dar realitatea generală e unică. Studiind părţile nu poţi cunoaşte întregul (decât în lumea fizică - şi încă! De exemplu, în medicină: numai studiind fiziologia poţi cunoaşte tot trupul; în psihologie trebuie să studiezi structura totală).

„En tout etat de cause, la philosophic n'est pas une discipline autonome. Elle depend entierement des donnees que lui fournissent les sciences"[18] (p. VII, Rivaud, *Histoire de la philosophie,* tome I).

Aici Rivaud merge prea departe; însuşi Spencer (ştiinţificul!) admite că filozofia e determinată şi de datele ultime ale conştiinţei.

Şi filozofia e totuşi o disciplină autonomă, mai mult decât fizica (aceasta nu poate fără matematică) şi decât biologia (care depinde de o sumă de ştiinţe): nu degeaba este ea regina ştiinţelor. Filozofia e ca şi curenţii de aer din atmosferă: acolo se decide clima.

De altfel, curios, e aici o contradicţie în scrisul lui A. Rivaud; pe de o parte, era atent faţă de religie, faţă de virtuţile predicate de *Evanghelie,* şi pentru ideea nemuririi, iar pe de altă parte, a scris pasajul de mai sus (unde laudă pe fizicieni, chimişti etc.).

Din nefericire, în filozofie poate înflori uşor escrocheria, ceea ce nu prea e cu putinţă în ştiinţă, dar în filozofie, artă, literatură,

morală, religie escrocii îşi pot face adesea mendrele (pentru ide de filozofie, vezi J. Chevalier, *Histoire de le penseee,* vol. I, p. 15-2 şi A. Rivaud, *Histoire de laphilosophie,* vol. I, p. VII-XV, prefaţa).

Aprilie 19

Ce e filozofia

1) Filozofia e disciplina care se ocupă cu cunoaşterea l Dumnezeu (J. Chevalier, *Histoire de le penseee,* vol. I, p. 26: „ Pensee dont l'objet propre est Dieu"); dar aceasta revine la spune că obiectul filozofiei este *Absolutul.* *(Ibid.,* p. 553, al. I: Fil Evreul credea că filozofia are ca obiect cunoaşterea lui Dumn zeu.)

2) Filozofia caută Unul în toate fenomenele sau categoriile lucruri: Unul filozofic sau *Absolutul* nu se înmulţeşte, nu se în parte, nu se adună, nu se scade. Unul *(Absolutul)* e nesistemat (deşi e suprema geometrie ori matematică, în sens pitagorician).

Filozofia e disciplina (ştiinţifică) ce caută să vadă convertir lucrurilor la unitate. Procesul de convertire (şi deteriorare) unitate. Evrika! Filozofia este disciplina ştiinţifică ce caută să st bilească procesul de derivare şi de revenire la unitate al tutur lucrurilor existente. Şi cum acest fastuos şi dinamic (şi dialecti în sens platonic) proces este arhitectonic, putem spune că fil zofia e disciplina ştiinţifică arhitectonică, ce creează viziun procesului de derivare, de revenire la unitate a tuturor lucruril existente.

Mai pe scurt: filozofia e disciplina care cercetează proces de derivare şi de revenire la unitate a tuturor lucrurilor existente

Şi mai pe scurt: filozofia e disciplina care se ocupă cu unic ce străbate toate fenomenele.

Sau: filozofia e disciplina [în] care se studiază Unicul la ca participă toate fenomenele. Unicul în multiplicitate.

Filozofia e disciplina care studiază Unicul şi modul de pa ticipare la el al tuturor fenomenelor. Prin „revenire" nu înţeleg numai „întoarcerea la" origini, la spiritul timpului sau ciclul temporal, ci şi felul de participare actuală, permanentă, fenomenului la Unic. E, deci, şi aici o forţă centrifugă şi una ce tripetă, numai că în sens ontologic: aceste două forţe fac echi brul şi armonia Existenţei. Adică: lucrurile se depărtează (şi diversifică) de Unul originar, dar totodată „simt" nostalgia lui

participă la el (ceea ce nu a văzut Spencer în ,>Legea progresului"). Important: deşi toate lucrurile derivă şi participă la Unitate, există variație (oamenii au chiar persoană; adică reflex autonomizat de Absolut în ei) şi ea are ceva esențial (reflex de Absolut). Dar fondul ultim al tuturor lucrurilor e identic; mai bine zis, e acelaşi: Unicul. în realitatea generală e o identitate ca natură şi ca sens. (Să pun asta şi la filozofia identității.)

29 mai 1964

Ce e filozofia; geneza ei

Ideile sunt instincte spirituale, iar instinctele sunt idei biologice. (Instinctele sunt idei biologice, iar ideile sunt instincte spirituale e vorba de ideile referitoare la viață în general, de reacțiile față de viață.)

Omul nu se vede pe el: ochii săi fizici nu se pot întoarce ca să se vadă pe el însuşi. E aici un simbol pentru subiectivitatea omului; de aceea, filozofii se cheamă oamenii cari transgresează acest neajuns al ochilor. Dar numai în ceea ce priveşte ochii spirituali, cari sunt, de altfel, şi cei mai însemnați, ca urmare, filozofii ies din ei, în oarecare măsură, şi, în măsura în care o fac, depăşesc subiectivitatea. Se văd pe ei şi jocul vieții aşa cum sunt; ei sunt eliberați de vraja şi teatrul fatidic al vieții, încetează de a fi marionete tragice şi văd viața nu pe dinafară, ci în resorturile ei.

Nici un filozof însă nu reuşeşte să facă aceasta decât în parte, fiindcă altfel n-ar mai fi oameni. Şi fiindcă acest privilegiu de a se elibera, mai mult sau mai puțin, de subiectivitatea jocului biologic şi sufletesc al vieții şi de a privi indiscret în culise poate să-i ducă la un tragism care să depăşească infinit tragicul de bieți orbeți fermecați, al oamenilor comuni.

Iulie 1964

Ce e filozofia

Filozofia ca istorie a filozofiei e un concept contradictoriu; fiindcă, dacă ar fi adevărat, filozofia nu s-ar mai fi putut naşte niciodată. A trebuit să existe mai întâi filozofia pentru ca să existe o istorie a filozofiei.

Dar, se va spune: astăzi e cu putință un astfel d
filozofiei! Căci nu numai că există o lungă evoluție a f
e ceva mai mult: s-a scris atât, încât ajunge că nif
nou de spus (chiar filozofia modernă e în mare p
filozofiei antice, care a creat toate conceptele fund
filozofiei). Dar fiecare epocă trebuie să aibă filozofia
tonalitate. Şi dacă ar fi aşa, atunci nici Socrate, Plat
n-ar fi trebuit să existe, fiindcă, zice chiar A. Rivaud
început), în cei 200 de ani cari au precedat pe Socr
greacă crease toate temele fundamentale ale filozofiei
cine ar putea susține că filozofia medievală modern
filozofia antică?

Trebuie să recunoaştem însă că astăzi cea ma
ducere în filozofie este istoria filozofiei: fără o bună i
toria filozofiei nici nu am putea face azi o bună filoz
buie să selectezi istoria sistemelor filozofice şi să fa
unitar, ca să nu cazi în scepticism sau în filologis
sine), ori în colectivism artificial; şi totuşi, trebuie
deauna în legătură cu epoca, cu timpul - deşi ade
fond sunt şi trebuie să fie eterne.

Ce este filozofia

într-un sens foarte general, orice om are o fil
omul are şi instincte, cari implică o atitudine, şi
conştiința realizează un fel dublet al instinctului; d
conştientă = filozofie.

Dar acesta e un sens prea general al filozofiei,
s-ar putea vorbi de filozofia avarului, [a] egoistulu
torului, [a] donjuanului, [a] exploratorului, [a] cuc
meseriaşului, [a] plugarului; şi nu fără motiv serios
vorbeşte uneori; nu s-a vorbit de „logica lichidelor"
Proudhon (vezi în Brehier, la index), în excesul său
spune că filozofia e de resortul instinctului primar
foarte bine comuniştii), lucru adevărat, în sensul că
să capete prin educație o atitudine bună față de via
mai devreme (dacă n-ar fi tirania adulților).

19 septembrie 1964

Catrenul filozofiei

Vânturile cari vin din Oceanul Pacific şi bat în crestele stâncoase ale ţărmurilor Siberiei nordice (estice) produc o muzică impresionantă, care se aude din ce în ce mai clar şi mai puternic cu cât călătorul se depărtează de zgomotele aşezărilor umane.

Tot aşa, ţărmurile peninsulei Calcidice intonează o vrajă muzicală ce atrage pe corăbieri spre gherdapurile periculoase, unde înainte îşi găseau cele mai adesea pieirea. Sunt vestitele *sirene,* de care vorbeau poemele [h]omerice şi de care iscusitul Ulise a ferit pe tovarăşii săi, punându-le ceară în urechi.

Dar oamenii comuni, afilozofici, au de la natură ceară în urechi. Pe când cei născuţi să fie filozofi sunt atraşi în mod fatal de *sunetul Existenţei* de muzica pe care o fac sirenele esenţei realităţii. Omul care a auzit această muzică n-o mai poate uita niciodată, el îi caută mereu sensul, înţelesul: sensul tainic al realităţii adânci, ultime, parcă de dincolo de veac, dar eternă în inima lucrurilor.

Cine a auzit măcar câteva ecouri din această muzică devine filozof format şi cât trăieşte nu mai poate fi scos de pe drumul cercetării adevărului ultim: itinerariul său biografic e fixat, chiar dacă l-ar duce la insucces sau la disperare...

Filozofia se ocupă de gândul la care s-a referit Maiorescu în inscripţia: „Biruit-au gândul". (Maiorescu era deci un spiritualist, iar nu un agnostic.)

19 septembrie 1964

Catrenul filozofiei

I

„Dintre sute de catarge..." (etc.)

„Dintre păsări călătoare..." (etc.)

Aşa e la începutul drumului în viaţă, bunăoară, atunci când pleacă o serie de elevi în lume.

în aceste versuri se vede, pe de o parte, patetica vieţii, pe de altă parte, imprevizibilitatea ei. Abia la sfârşitul, ori către sfârşitul vieţii, se poate da un răspuns la cele două întrebări de mai sus. De fapt, una singură!

II

„De-i goni fie norocul, fie idealurile,
Te urmează în tot locul vânturile, valurile".

„Norocul" e destinul (fatalitatea), idealurile înseamnă voinţa omului. Aceşti doi factori merg împreună în viaţă, ca doi cai la acelaşi atelaj, la aceeaşi caretă, uneori în acord, şi atunci e bine, alteori în dezacord, şi atunci e contrarietate, suferinţă, care poate să meargă până la tragedie. Vezi şi în G. Enescu, *Oedip* (rege) şi *Vox maris:* problema destinului şi voinţa umană. Aceşti doi mari moldoveni, Eminescu şi Enescu, au prezentat foarte adânc problema destinului; Eminescu mai cu resemnare, mai cu pietate, Enescu mai cu umanizare. Dar amândoi cu aceeaşi vrajă muzi§plă.

III

„Ne-nţeles rămâne gândul ce străbate cânturile
Zboară veşnic îngânându-1 valurile, vânturile".

Filozofia se ocupă cu această vastă orchestraţie existenţială, acompaniată veşnic de mişcarea valurilor, străbătută ea însăşi de un gând neînţeles, mai bine zis de o idee tainică, precum o ultimă esenţă sau cheie la portativul realităţii generale. Sau:

Filozofia se ocupă de ideea tainică ce străbate cânturile existenţei însoţite de muzica eternă a vânturilor şi valurilor sau formate de însăşi intonaţia lor.

Vânturile, valurile izbesc în obiectele existenţei şi formează o muzică permanentă, străbătută de un gând neînţeles, de o idee enigmatică şi plină de o atracţie inefabilă.

Se va spune: de vreme ce gândul e „neînţeles", de vreme ce ideea ultimă e enigmatică, însemnă că noi anulăm filozofia. Dar, de când oamenii se ocupă numai de ceea ce ştiu sau se poate şti? Dacă ar fi aşa, n-am avea procesiunea fastuoasă a imaginaţiilor abstracte, cari sunt sistemele clasice din istoria filozofiei. Şi n-am avea procesiunea, tot atât de fastuoasă, a marilor simfonii, oratorii, sonate, cari formează istoria muzicii, şi cari, ca şi filozofia, se ocupă cu alte mijloace şi în alt mod de esenţa, eter*i enigmatică, a existenţei. Din toate aceste sisteme şi creaţii muzicale se desprinde un sens, un reflex, o fulgurare a Absolutului, care, împreună cu religia, cu care, de altfel, fac o familie strânsă, iar uneori se identifică, reprezintă înţelegerea cea mai înaltă şi trăirea spirituală cea mai autentică a genului uman.

Septembrie 1964

Valoarea filozofiei

Ideea transformismului n-a fost adusă de ştiinţele pozitive, ci de filozofie (ar fi foarte interesantă o istorie a filozofiei transformismului şi a evoluţiei. Titlu: *Istoria transformismului în filozofie).*

Această idee e veche de când lumea. Vezi, la ionieni, Heraclit, Ovidiu, în *Metamorfoze* (să citez un pasagiu foarte elocvent, în care spune că unde a fost nisip, azi e baltă etc.).

Empedocle, precursor al lui Darwin şi Schopenhauer.

Septembrie 1964

Catrenul filozofiei

Existenţa e în continuă mişcare, după cum arată:

„vânturile, valurile"

şi acestea întruchipează tot atâtea cânturi străbătute, la rândul lor, de o idee enigmatică:

„ne-nţeles rămâne gândul..."

Cu acest gând suprem, cu această Idee ultimă, orchestrată de muzica valurilor-vânturilor veşnicei transformări, se ocupă filozofia.

Că această Idee nu poate fi, propriu-zis, cunoscută, nu are importanţă: dacă oamenii s-ar fi ocupat numai de ceea ce ştiu ori pot să ştie, n-am fi avut impresionanta procesiune, ultra şi bimilenară, a marilor sisteme filozofice. Şi vă rog să-mi spuneţi: n-ar fi fost păcat?

Octombrie 1964

Catrenu l filozofiei

Ultima esenţă a realităţii, după Eminescu, este: o *idee.*

Ideea enigmatică ce străbate muzica eternei transformări.

Gândul neînţeles ce străbate cânturile existenţei, mişcată veşnic de vânturile-valurile transformării neostoite.

Cu această idee ultimă, cu felul cum ea orchestrează cânturile eternei transformări se ocupă filozofia.

Eminescu a fost un mare filozof - rămânând mare poet. Adică nu un poet cerebral, făcând poezie de seminar abstract, mai

mult sau mai puţin chinuit - şi nici un filozof banal, care pune în poezie, uneori bună, gânduri obişnuite.

Avea dreptate Simion Mehedinţi: Eminescu e printre cei şapte mari poeţi-filozofi ai lumii (Virgiliu, Lucreţiu, Dante, Shakespeare, Byron, Goethe, Vigny, Leopardi, L. de Lisle, Eminescu, Blaga; dintre aceştia, numai şapte erau aleşi de Mehedinţi). D-l Mehedinţi spunea: „Mor cu ideea eternităţii lui Eminescu în suflet". „Mor sub zodia eternităţii lui Eminescu".

Decembrie 196

Valoarea filozofiei

Filozofiei i s-a încredinţat misiunea şi soarta adevărului; căc numai ea se ocupă de adevărul în sine, de adevărul ca atare, d adevărul total şi esenţial.

De aceea, filozofia e creaţia cea mai grea. Nu cum cred Condillac, care spunea că „un philosophe reve facilement" (Brehier, tome I, p. 17, al. I). într-un sens, e mai uşor să faci re ligie, fiindcă pe aceasta, în fond, o face (inspiră) Dumnezeu. Ce mai grea creaţie e creaţia filozofică, atunci când e vorba de filo zofia mare.

Decembrie 196

Valoarea filozofiei

Un filozof (A. Rivaud) spune că filozofii ionieni au dat expl caţii straniu de adânci şi de adevărate (cum spune), cari s-a potrivit ori în cadrul cărora au intrat faptele descoperite de ştiin peste 2 000 de ani.

Căci filozofia este anticipatoare.

Ştiinţa numai sugerează idei filozofiei, dar filozofia antic pează; de aceea, Rivaud greşeşte când spune că fizicieni chimiştii etc. sunt filozofi, şi chiar cei mai buni! (e adevărat spune: „en ce sens...", p. VIII, vol. I, *Histoire de laphilosophie).*

Filozofia e profetică, ca şi poezia, ca şi, mai ales, religia.

Decembrie 1964

Valoarea filozofiei și idealul cunoașterii

între altele, fiindcă dă o reprezentare de ansamblu a realității, o dată pentru totdeauna (cel puțin după pretenția fiecărui filozof), pe când știința aruncă la infinit această reprezentare, cunoașterea științifică fiind o cunoaștere fără sat și un cerc vițios (cu cât cunoști mai mult, cu atât vezi că rămâne mai mult de cunoscut - adică ignoranța crește): ceea ce, până la urmă (pentru oamenii cu necesități spirituale, nu pentru „ingineri") e foarte decepționant.

Decembrie 1964

[Definiția filozofiei]

Esența culturii e filozofia (vezi o idee mai veche a mea); dar o filozofie topită în suflet, devenită organică, și care se vede în orice moment al vieții omului, iar nu numai când își face cursul universitar, între 6 și 7.

Am cunoscut doctori ori profesori de filozofie „tobă de carte" (uneori chiar bine digerată), dar nu știai că sunt „filozofi" decât dacă le cereai să facă rezumatul unei cărți de filozofie sau [al] unei doctrine.

Având aceste merite - și altele -, filozofia este „divină" (Aristotel), e „regina științelor"... (spectrul solar, format din multe culori, poarta formată din multe spițe? Spectrul solar nu e o sumă, ci ceva nou).

De fapt, filozofia nu e o știință, ci o disciplină științifică, mai de preț decât toate științele în parte sau la un loc. în acest sens, *nu e regina științelor, ci o supra-disciplină.*

Decembrie 1964

[Definiția filozofiei]

I. De ce se face azi atât de mult filozofie

Se face filozofie (dar mediocră) multă pentru că:

1) științele s-au înmulțit peste măsură (parcă s-a revărsat un fluviu și a lăsat pe mal nenumărate materialuri): haos de cunoștințe. în apă sunt chiar și științe noi: speologie, criogenie.

Observație importantă: înainte era o reprezentare generală și în ea se înmulțeau științele; azi e invers;

2) înainte, lumea admitea viziunea tradițională (care era monumentală și unifica pe oameni); azi oamenii sunt mofturoși și caută soluții pe cont propriu;

3) demiurgism;

4) azi, viața pune probleme în mod frecvent: de reformă socială, de reformă a educației, de conflicte sociale (rasism, conflicte între clase...); apoi, drama vieții e azi mult mai bogată (vezi teatrul de azi): la fiecare pas câte o dramă, câte un caz, deci tot atâtea probleme;

5) alde cei de dincolo, cari însă lucrează cu idei de poleire, dar le vehiculează cu mare aprindere și tapaj;

6) numărul intelectualilor a crescut;

7) în sfârșit, oamenii se ocupă de ceea ce a dispărut ori nu mai e în stare organică? Ceva straniu: oamenii devin a-filozofici, dar se face filozofie.

II. Accepțiile improprii ale filozofiei

1) filozofia ca orice instrucție, orice erudiție, chiar și arta; la „începutul" filozofiei grecești: de atunci a rămas în folclor „vraciul", filozoful, „învățatul", „doftorul". Așa cum religia cuprindea la început totul, tot așa, filozofia cuprindea la început totul;

2) filozofia ca istorie a filozofiei; o variantă: enciclopedia filozofiei; dicționare, enciclopedii, probleme; deci, la început, fiindcă filozofia nu avea trecut, iar azi fiindcă are prea mult;

3) filozofia ca ideologie - instrument politic (rasism - evreiesc sau german; curios că inițiatorii rasismului german au fost străinii: Gobineau, Chamberlain. Sau luptă de clasă; se ajunge la un simulacru de filozofie, de metafizică chiar, propagat cu vehemență și, la putere fiind, cu teroare: simbolul e mumia lui Stalin);

4) filozofia ca piraterie și picanterie, epatare, praf în ochi (în filozofie, artă, literatură, morală, religie e cu putință escrocheria, dar nu în știință. Autorii aceștia urmăresc nu adevărul, și cu atât mai puțin sistemul, care, de fapt, caracterizează filozofia, ci „asociațiile", „aproximațiile", metaforele abstracte, „puncte de vedere". Nu cităm ca să nu nedreptățim, dar le opunem modestia unui Lachelier). Cel mult poate da uneori aforisme, mici eseuri; se caută

originalitatea, ingeniozitatea; ceea ce e la muzicanți virtuozitatea în loc de talent de fond.

Nu vrem să insultăm pe nimeni citând, dar ce deosebire între aceşti tipi şi J. Lachelier, gânditor important, dar care zicea: am o filozofie?

Unii „sceptici" aparţin acestei categorii de intelectuali cari vor să facă impresie (măcar erostratizând), căci altfel trăiesc foarte senin. Ca şi scepticii antici, cari făceau adesea avere (ceea ce n-a reuşit Socrate). Carieră prin „originalitate" (falsă!), negaţie, vânători de impresii.

Femeile gustă această filozofie de vitrină, de parfum şi de scurtă inspiraţie pe cât de mult o detestă şi fug de adevărata filozofie;

5) filozofia ca filozofare (analogie cu „şcoala activă");

6) filozofia ca semantică (e cel mult metodă);

7) filozofia ca practică, în înţelesul lui Proudhon, şi pentru o viaţă mai bună; comunismul înseamnă tipizarea vieţii sociale.

III. Principalele definiţii ale filozofiei

1) ca înţelepciune;

2) ca morală (Socrate, Goblot şi stoicii):

3) ca cercetare a realităţii generale în raport cu Principiul. Cu înţelegerea lucidă a acestui sens, filozofia a intrat pe calea regală a drumului ei.

a) Platon, Aristotel, stoicii, chiar alde Democrit, Epicur, chiar ionienii (pe cari comuniştii ori interesaţii îi asimilează cu „materialiştii". *Physis,* la greci, nu era natura de azi). Ionienii ori nu erau filozofi, ori au înţeles să se ocupe de toată realitatea;

b) Descartes, Spinoza, Leibniz;

c) Spencer.

Să arăt că în timpul lui Platon, Aristotel, apăruse specializarea (Socrate declară că nu a vrut să facă fizică - metafizică): botanică, zoologie, geografie. Şcolile lor erau un fel de universităţi cu facultăţi şi muzee-laboratoare (schiţă de laboratoare).

Probă că azi se face istoria ştiinţelor, care e alta decât cea a filozofiei. Un Strabon e geograf, un Ptolemeu e astronom, un Heraclit e istoric;

4) ca fixare, în secolele patristice, a dogmei; de fapt, această definiţie implică pe cea că filozofia se ocupă cu Dumnezeu (aşa să încep acest punct). Căci filozofiile lui Platon, Aristotel, Plotin atrăseseră atenţia asupra Factorului Ultim - şi a mai venit şi creştinismul;

5) în Evul Mediu apare scrupulul raţiunii. De aceea filozofia se ocupă cu raportul dintre credinţă şi raţiune; ce cursă teribilă şi fină: cât pe ce să se facă armonia; aici se apropiau, aici se depărtau..., până când, la urmă, problema a rămas ca moştenire pentru epoca modernă;

6) ca cercetare a cunoaşterii (în acest sens face legătura cu Evul Mediu, într-un fel): Locke, Hume, Condillac (ideologii), Kant, romantismul german (niciodată Absolutul, *noumenul,* n-a fost mai mult cercetat şi explorat, şi imaginat, ca în romantismul german!): inundaţie a fantasticului. Dar pozitivismul a ales calea inversă. Apoi spiritul filozofic, nemulţumit şi de romantici şi de pozitivişti, se aruncă în gnoseologie; până a venit Bergson, care a reanimat metafizica.

Marea bătălie a modernilor a fost deci pentru cercetarea cunoaşterii. De ce? a) subiectivismul modern; omul e sigur doar de eul lui? b) recunoaşterea vagă, dar adâncă, că spiritul nostru este ecoul cel mai imediat al Absolutului, deci în el e adevărul; c) pentru a face gnoseologie, trebuie să ai idee de realitatea în sine, de Absolut.

Alte definiţii:

1) ca cercetare a destinului (ideea de destin în chip admirabil putând să ne explice ce e filozofia);

2) antropologie filozofică (cunoaşterea lumii şi a rostului omului în lume);

3) cercetarea timpului;

4) meditaţia asupra ideii de moarte - nu s-a spus încă din antichitatea greacă - şi de aici au plecat alde Democrit...

5) îmbunătăţirea societăţii şi progresul (dar nu ca Proudhon şi nu precum comuniştii);

6) cunoaşterea lui Dumnezeu.

IV. Analiza principalelor definiţii ale filozofiei

Analiza principalelor accepţii ale filozofiei - ca să se detaşeze ideea de Absolut; mai ales la Platon, Plotin, Aristotel, dar nu e destul, trebuie şi ecourile Absolutului în lumea fenomenului (altfel, n-are rost). Deci, filozofia e cunoaşterea Absolutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă. Filozofia e descoperirea unităţii existenţei prin ajutorul ideii de Absolut.

Ce e Absolutul? Esența ultimă a lucrurilor, dincolo de care nu mai e alta, care e *unică* (fiindcă, dacă ar fi mai multe, ar fi una *comună* dincolo de ele, și aceea ar fi *unica),* e perfectă și imuabilă, din care provin toate („văzutelor și nevăzutelor") și la care se întorc toate.

Definirea prin esența ultimă: filozofia e cunoașterea realității generale prin raportarea ei la esența ultimă a lucrurilor: varianta -bună mai ales pentru execuțiile mai laice ori cu unele preveniri antimistice (dar să discut dacă ideea de Absolut e ceva mistic. în fond, nu e deosebire decât de cuvinte, dar e mai expresivă definirea pentru ideea de Absolut).

Două definiții: a) prin esența lucrurilor; b) prin ideea de Absolut. Aceste două accepții ale filozofiei umplu istoria filozofiei; prin ideea de Absolut și prin ideea de totalitate (ca obiect unic, nu potpuri) se implică reciproc.

Atât de mult esența ultimă înseamnă Absolutul, încât la Platon, Plotin, găsim amprenta accepției filozofiei drept cunoaștere a Absolutului, iar la Aristotel găsim ideea că filozofia sfârșește în teologie.

De fapt, nu este decât o definire a filozofiei, ori plecând de la realitatea generală și mergând spre esență, ori plecând de la esență și ajungând la realitatea generală. Deci: a) filozofia e... Absolutul și ecourile lui...; b) filozofia e realitatea generală explicată prin principiul ei (esența și Absolutul).

Pe care din aceste două definiții le admitem? Depinde numai de sensibilitate și temperament - în fond, e același lucru. Și e deosebire de accent; prin accentul mai mult pe Absolut în sine, ori mai mult pe ecourile lui.

V. Filozofia și obsesia Absolutului, obsesia ideii de Absolut

Filozofie înseamnă în primul rând intuiția sau obsesia Absolutului. Adică, deosebirea între absolut și relativ, între esențial și parțial (și deosebirea dintre tine și lume, adică raportul între eu și non-eu - dacă ideile tale reprezintă în adevăr lumea). Atât de mult e preocupat filozoful de *altă lume,* de Absolut, încât el e *altă plantă* decât ceilalți oameni; de aceea el pare lunatic oamenilor comuni, pentru cari epiderma realității e marea realitate, marea obsesie. El pare „firoscos".

Dar, în mijlocul realităților imediate, superficiale, filozoful pare cel mai adesea dezorientat: *Albatrosul* poetului Baudelaire.

Sau, vezi portretul, extraordinar de impresionant
Platon filozofului.

(Sunt și filozofi cari se orientează bine și în
diată - în România au fost destui. Bacon?)

De fapt, filozoful nu e un fantast, nu e un lun
cos, un „idealist" absurd, ci filozoful e cel mai m
sensul în care Platon e un realist) (vezi și Nae Iones
vede și e preocupat de realitatea cea mai adâncă. Oa
sunt ori niște copii, niște idioți, pe lângă el, ori ni
instincte. Inteligența omului comun e empirică, i
fanatice. Ca o căruță care merge noaptea cu o lam
roate, dar merge!

Omul comun n-are nevoie să se gândească l
indcă se „gândesc" instinctele lui, prin cari e bine
alitate și continuă realitatea. De aceea, un intelec
adesea în *siguranță* în preajma unui om comun.

Dar „filozoful" care are instincte slabe trebuie
că *cu mintea* la Absolut. Altfel e pierdut; fiindcă nu
bază.

Omul comun are instincte de odgon, prin care
lumea în el - și pentru cunoaștere nu are nevoie d
semne, semnaluri, indicatoare de direcție, ca cel
tăierea șoselelor. E destul să i se spună sau să înțe
recție trebuie să apuce: pentru rest, gonește puterni
instinctelor.

VI. Filozofia e o arhitectură

Filozofia o arhitectură; ea e arhitecturizare abs
pune ordine în lucruri, fixând ierarhia valorilor.

Filozofia e o știință a valorilor.

Totul în filozofie are *rang,* pentru filozof lucrur
același plan, ci orice obiect își are locul lui precis în
esențelor și aparențelor, a derivărilor, a treptelor și e

De aceea, filozofia e înainte de orice disciplină ș

Dar, pe de altă parte, filozofia vede înainte luc
gurile, suflul unic ce străbate existența, forța și se
organizează și dă chip la tot ce există, de la lucruril
portante până la cele mai modeste, de la cele mai
cele mai mici. în acest sens, filozoful nu vede deoseb

ci identitate şi comuniune, în care fiecare lucru, oricât de mic, e o ingenuitate şi un absolut. De aceea, filozoful majorizeâză amănuntele, după cum, pe de altă parte, minimizează grandorile, aducându-le la acelaşi numitor.

Pe această antinomie stă gândul filozofic. El vede multiplu şi aşezat în ranguri, dar vede identic şi după respiraţia unică a realului.

Filozofia e cunoaşterea ierarhiei esenţelor existenţei.

Filozofia e cunpaşterea ierarhică a esenţelor existenţei (o pagodă ontologică?).

Filozofia e arhitectură; aici pot da definiţia: filozofia e descoperirea unităţii existenţei prin ajutorul ideii de Absolut.

Pagoda e simbolul filozofiei, aşa cum biserica e,simbolul religiei, fiindcă în ea te înalţi către divinitate şi în ea e o bulboană de Absolut divin.

Filozofia e teoria valorilor.

VIL Ramurile filozofiei

Filozofia primă şi ramurile filozofiei

Dacă filozofia se ocupă cu Absolutul, atunci cum rămâne cu sociologia, pedagogia, psihologia, estetica etc.?

1) Acestea sunt în parte ştiinţe, şi nu filozofie. Dacă monografia unui sat arată aşezarea geografică, istoria, numărul locuitorilor, al instituţiilor de cultură, al cârciumilor, al crimelor, al băilor etc., asta e ştiinţă, şi nu filozofie.

2) Aceste discipline sunt pe cale de autonomizare, ca să devină ştiinţe - şi se vor autonomiza mai mult.

3) Dar niciodată nu vor fi absolut independente, fiindcă, în obiectul lor este implicat sufletul, iar sufletul e mai aproape de Absolut.

Psihologia, de exemplu, a greşit când a decis să se ocupe numai de fenomene (ale sufletului); în felul acesta, psihologia nu va fi niciodată o adevărată cunoaştere, nu va şti ce sunt: conştiinţa, finalismul psihic, instinctele... Iar logica e, de fapt, metafizică atunci când ajunge să se ocupe de teoria axiomelor, postulatelor, principiilor gândirii logice etc.

Şi apoi, noi nu am spus că filozofia se ocupă numai de Absolut - ci şi de ecourile lui în lumea sensibilă (ca şi nervurile

dintr-o frunză), urmărind să vadă cum Absolutul dă
fică toată calitatea sensibilă.

Metafizică şi ontologie

Metafizică şi ontologie nu înseamnă exact acelas
crede Goblot (p. 342). Ontologia priveşte *toată Exis*
la Esenţă, dar metafizica se ocupă numai de es
Ionescu).

Ecourile Absolutului în lumea sensibilă ţin
când spui: *obiect metafizic,* te gândeşti numai la
menal, pe când atunci când spui: *obiect ontologic,*
din Existenţă, considerat în raport cu esenţa lucruri

Astfel, obiectul filozofiei este, de fapt, *ontologic*
partea cea mai înaltă a ontologiei. Dar spunem c
arătăm că *privim toate lucrurile* nu superficial, ci
permanenţă la Absolut. Un spirit ontologic este deci
vede adânc în lucruri, un spirit prin excelenţă
spiritul filozofic e prin excelenţă.

Disciplinele sau ramurile filozofiei: psihologia,
ştiinţelor, etica, sociologia, estetica, pedagogia, filo
a culturii acoperă cu problemele lor aproape toată
Aşa că ele trebuie să rămână la filozofie şi pentru a
dau ocazia să se vadă cum se manifestă Absolutu
realităţii. Bine înţelese şi bine alcătuite, ele pot da
perfectă, dar maximum adecvată, de ceea ce est
esenţei ultime a lucrurilor în permanent mers
creaţie; de ceea ce poate să fie configuraţia, în fon
bănuită de noi, a Absolutului şi a jerbei lui univers
lumea sensibilă.

1

[Definiţia filozofiei]

I. Azi se face multă filozofie (mediocră, dar mul
1) ceva cantitativ: a crescut numărul intelectu

2) numărul cunoştinţelor ştiinţifice (odinioară, ştiinţele creşteau prin diferenţierea ansamblului): criogenia (ştiinţa care se ocupă cu temperaturile scăzute);

3) viaţa, azi, pune mult mai frecvent probleme: ele au crescut cu densitatea socială;

4) omul nu le mai rezolvă tradiţional (vechea înţelepciune a textelor religioase şi a proverbelor); înainte se rezolvau cu proverbe şi cu religie; religia şi proverbul ţineau loc de filozofie, dar omul de azi trăieşte în zodia personalismului şi e mofturos, şi vrea soluţii personale;

5) demiurgismul; dorinţa de putere;

6) demiurgi speciali: cei de dincolo;

7) dar, ceva ciudat: se studiază ceea ce a dispărut şi ceea ce nu mai e atât de organic ca mai înainte: Iorga, religia.

II. Ce e filozofia? Când priveşti în trecut, vezi o puzderie de filozofii; asta deconcertează; a) omul comun a înţeles ce e filozofia; b) filozofia de 2500 de ani de aceea a mers, de cele mai multe ori, pe drumul ei. în linii mari, a mers într-o singură direcţie în ceea ce priveşte sensul filozofiei; în această privinţă, nu e mai prejos de religie, ştiinţă, artă, şi totuşi, nimeni nu spune că acestea nu au un obiect fix:

1) orice instrucţie, erudiţie, chiar şi artă. „Vraciul", „doftorul", „filozoful" - dar şi atunci cred că era o viziune, un ethos. Aşa a fost şi religia, la început; şi astăzi sunt erudiţi, dar pentru asta ei nu sunt filozofi, chiar dacă-s erudiţi în filozofie;

2) filozofia ca istorie a filozofiei; în orice caz, e cea mai bună introducere în filozofie şi, de fapt, singura valabilă;

3) ca ideologie şi instrument politic;

4) ca piraterie şi picanterie intelectuală, deci comestibilă şi uneori rafinat condimentată. Kant zicea filordoxie! Lachelier;

5) ca filozofare; şcoala activă. A fost necesar să se impună această idee, pentru tocitori; nu trebuie să transformi mijlocul în scop;

6) filozofia ca practică, să înlesnească viaţa practică: chestie de învăţământ primar! Viaţa mai bună închinată vieţii sociale; depinde ce oferă şi dă practicii şi „vieţii sociale"; dacă e vorba de o practică imediată, atunci filozofia n-are ce căuta aici, locul ei trebuind să fie luat de tehnică; dacă e vorba de moduri sociale elementare ori chiar revoluţionare, dar fără un orizont intelectual mai larg, atunci iar nu e filozofie.

III. Principalele accepţii ale filozofiei (fie că filozo
filozofia, fie că au implicat o accepţie în creaţia lor fil

1) ca înţelepciune; Pitagora;

2) ca morală (variantă a înţelepciunii): Socrate, G

3) ca cercetare a realităţii generale în raport cu p
a) Platon, Aristotel, Plotin, stoicii, Democrit, inoienii;
Spinoza, Leibniz; c) Spencer;

4) Platon, Aristotel, Plotin, cari îndreptaseră at
către Principiul suprem, către Dumnezeu. La asta v
rea creştinismului. Deci, gândirea şi-a propus ca s
noască pe Dumnezeu; de aici, filozofia s-a ocu
dogmei, secolele patristice;

5) în Evul Mediu: *noua apologetică;* credinţă
Primii apologeţi, fiindcă era raţiunea crepusculară; a
dievali, fiindcă era raţiunea crescândă;

6) ca cercetare a cunoaşterii: a) Bacon - Locke;
Kant; după Kant: cei vrăjiţi de *noumen,* inducţie a f
epocă unică, de miraj romantic al Absolutului; ce
pozitivism; dar cei dezamăgiţi şi de romantism şi d
filozofia ca gnoseologie - până a venit un Bergson; s
modern; intuiţia şi în formele spiritului e ceva ontolo

7) [filozofia ca:] a) cercetare a destinului (ad
pentru a face filozofie); b) antropologie filozofică - o
ori oglinda tuturor lucrurilor? Nu, ci Dumnezeu,
Dumnezeu e măsura şi conştiinţa! Dar, trecând to
prin om, le faci inventarul şi sensul filozofic; c) cerc
lui; d) meditaţie asupra morţii; naşterea se pare ceva
filozofică, dar moartea este filozofică; e) progresul, p
bunătăţirea societăţii; f) Dumnezeu. Aristotel însuş
partea cea mai înaltă a filozofiei este „teologie" (Laland

IV. Definiţia filozofiei. Analiza accepţiilor de ma
detaşez ideea de esenţă, cu o primă definiţie. Esenţ
esenţa ultimă, în filozofie, poartă numele de Absolut;
ţia noastră;

1) de ce zicem „ecouri": fiindcă despre Absolu
multe de spus;

2) e ceva mistic? Dar substanţă, cauză, materie

3) două definiţii sunt obsedante: prin ideea de
universalitate sau realitate perenă. Dar ele se impl
fiecare după temperamentul lui! Noi alegem definiţi

Absolut: e şi în Platon, Plotin, Aristotel. Dar şi pentru motivul că sugerează mai dinamic ideea de ierarhie: pagodă.

V. Filozofia şi obsesia Absolutului. Pagodă. Filozofia rampantă. Şi pozitiviştii ar vrea, dar, în lipsa fragilor, se mulţumesc cu cozile. Numai comuniştii sunt nenorociţi pentru filozofie.

VI. Ramurile filozofiei. Prima filozofie, cea mai importantă; de ce sunt importante ramurile.

3 ianuarie 1965

Perspectiva filozofică

I. De ce se face azi multă filozofie (agitaţia ideilor filozofice; accentuarea; agitaţia filozofică; discuţiile filozofice).
II. Accepţii improprii ale filozofiei.
III. Accepţii proprii ale filozofiei.
IV. Definiţia filozofiei.
V. Filozofia şi obsesia Absolutului; filozofia rampantă.
VI. Ramurile filozofiei. *Prima filozofie* (Aristotel).
VII. Originea şi evoluţia filozofiei.
VIII. Valoarea filozofiei.

18 ianuarie 1965

Dezavantagiile filozofiei
Tragismul dizolvant al gândirii

Ea e gândul neadormit, care mereu scormoneşte lucrurile, dezagregă totul, ca un cariu.

Gândirea ca scop în sine e ceva absurd, în acelaşi timp o aberaţie şi o patologie.

Scopul e să ajungem la o *idee de bază* (pusă în doctrină) şi apoi să ne trăim viaţa. De aceea e nevoie de religie. Fiindcă ea dă o fixare a gândului (atât cât e posibil cu oamenii).

Toată problema este: cum să ajungi la o doctrină şi să nu cazi în dogmatism şi tiranie. Şi cum să permiţi totuşi perfecţionarea doctrinei, dar fără să o dizolvi?

De aceea se nasc ereziile; din gândul neadormit, vierme neadormit şi cariu.

Exemplu impresionant, care dă de gândit: şcoala lui Platon a pornit de la Platon (credinciosul) şi tot gândind (gândul e variabil şi mai vrea şi să impresioneze!) a ajuns la scepticism. Se spune că însuşi Marx s-ar fi îndoit la urmă. De aceea, cea mai mare calitate la care trebuie să ajungă înţelepciunea filozofică e să renunţe la gândire la infinit şi la vanitatea gândirii. Filozofia trebuie să se pună în gardă contra ei însăşi. Ge poate fi mai tragic decât aceasta: discipolii s-au convins de doctrina filozofului şi acesta, tot gândind la ea, a ajuns să se îndoiască. Filozofia contra filozofiei! Ea nu poate să se oprească mai mult timp la o soluţie dată; după un timp o dărâmă singură. Iar „tirania" filozofului vine de la faptul că uneori a ajuns să se îndoiască el însuşi. Şi strigă mai tare, ca să se înşele pe sine însuşi.

18 ianuarie 1965

Tragicul dizolvant al gândirii

Vezi cum, în Evul Mediu, de două ori gândirea filozofică a născut şi drame *scolastice* (vezi în Weber); o dată s-a salvat îmbrăţişând pe Aristot (Weber, p. 239), dar mai târziu a invadat-o nominalismul.

Gândul e ucigaş prin el însuşi (dacă nu se opreşte)?

Şi tocmai aici e valoarea religiei: care cel puţin ţine mult timp un sistem şi, când îl depăşeşte, nu se întoarce la ceva inferior, ci la ceva mai bun. Evrika: în religie a existat în adevăr progres (cu excepţia mahomedanismului?): cea mai bună dovadă că religia e inspirată de sus. (Mahomed probabil că a fost inspirat, ori numai în parte, de aceea a făcut ceva mai mult politic pentru arabii lui. Creştinismul e supranational, pe când mahomedanismul a fost ceva specific arab şi pentru nevoile expansiunii arabe; adică, arabii au avut un „Mesia" pe care nu l-au avut evreii. Aşa ceva au visat evreii: un Mahomed pentru ei, care să-i ducă la cucerirea lumii. Neavându-l, s-au hotărât să cucerească lumea prin mijloace economice - avere - şi ideologice, ori s-o boicoteze, fiindcă filozofia lor negativă e un boicot al lumii, de necaz că nu pot s-o cucerească; ca Lucifer, care urăşte pe oameni fiindcă Dumnezeu l-a înlocuit cu ei; dezvoltare).

Şi aici e valoarea folclorului (superioritatea lui asupra culturii „critice"): în el viziunea filozofică durează mult (uneori mii de ani), acelaşi *ethos* durează sute şi mii de ani; se mai schimbă şi

el, dar organic, lent, fără ca să producă contradicții și disoluție sufletească: un ethos înlocuiește pe altul fără ca să se simtă; se salvează continuitatea spiritului.

Ianuarie 1965

Geneza și evoluția filozofiei

Curios: filozofia privește lucrurile în eternitate și totuși ea e legată de timp.

Știința și chiar arta sunt mai independente de timp.

Ca să se înțeleagă exact un sistem filozofic, trebuie să-l privim în momentul și locul când a apărut, mai mult chiar decât arta.

Corectarea erorilor din istoriile filozofiei depind de faptul că istoricii filozofiei (când fac istorie de ansamblu a filozofiei) nu pot să citească pe toți filozofii clasici și atunci se folosesc adesea de rezumate ori foiletează; și astfel se transmit erorile de interpretare de la un autor la altul.

Ianuarie 1965

Iraționalul și organicul în filozofie

W. Schmidt, *Der Kampf der Weltanschauungen,* 1904: deci, filozofia e o sublimare a instinctelor?

Să discut asta acolo unde arăt că fiecare sistem de filozofie e așezat pe o intuiție sau structură fundamentală, organică, a omului și că între aceste structuri și, respectiv, filozofii, e o luptă *ca între specii.* De aceea, vai de acela care greșește și își construiește filozofia pe o structură străină: e ceva artificial sau ceva care poate să sfârșească schematic (ca la Lamennais?).

Ianuarie 1965

Ce e filozofia

Filozofia ideologilor e o absurditate, fiindcă pe noi nu ne interesează cum s-au născut ideile noastre, ci care e adevărul.

Iar dacă ne interesează geneza și evoluția ideilor noastre, e ca o problemă de *psihologie* (întru cât și sufletul e o realitate).

Vezi cum și măgarul de Voltaire spunea - perfid - că ce interesează mai mult e să studiezi originea și istoria „legendelor", a „ideilor" etc. Perfidul! (Despre perfidia lui Voltaire și aceea a lui Anatole France.)

(Vezi introducerea la *Istoria filozofiei* a lui Fouillee; vezi vol. I, Hoffding, *Istoria filozofiei moderne. Introduction.)*

Unii filozofi nu văd decât esențele (ori mai mult), alții numai aparențele (Hume...): nici unii, nici alții nu înțeleg bine obiectul filozofiei. Ea trebuie să vadă „esența" manifestându-se în „aparențe"; adică, filozofia e cunoașterea Absolutului și a ecourilor lui în lumea sensibilă.

Ianuarie 1965

Ce e filozofia

A limita filozofia numai la fenomen, la analiza ideilor noastre etc. (Weber, 437, I: poziția lui Hume - aceeași ca a lui Condillac, ideologii, A. Comte...), înseamnă una din două:

1) ori *nefilozofie,* lipsă de spirit filozofic, anularea filozofiei, fiindcă filozofia se ocupă de *tot.* acesta e obiectul ei;

2) ori, dacă alde Hume etc. fac asta *de nevoie* (nu de plăcere), cu resemnare („dacă nu fragii, cozile"), fiindcă nu pot să cunoască Absolutul, înseamnă că, de fapt, și ei recunosc că adevăratul obiect al filozofiei este Absolutul.

A renunța la Absolut înseamnă a renunța la ceea ce e esențial în filozofie și filozofia care rezultă e un *ersatz,* care nu merită numele de filozofie, ori cel mult [pe acela] de filozofie *rampantă.*

Weber 426; Hume greșește când spune că spiritele superficiale se ocupă cu metafizica; e invers. Metafizica e singura filozofie, de fapt, cum zice și J. Lachelier, în Lalande, II, p. 584-585. Hume înțelege greșit metafizica, drept un ansamblu de basme și puerilități savante; de aceea o depreciază.

Nici *mitologiile* nu trebuie disprețuite - cu atât mai puțin sistemele de filozofie; vezi ce bine și adevărat înțelege metafizica Lachelier.

Fără cunoașterea Absolutului nu e adevăr și nu e morală (nu există morală empirică, cum nu există metafizică empirică: două aberații cari se pot scoate din Hume). Kant a înțeles asta când a venit cu „conștiința în genere" și mai ales cu *Critica rațiunii practice.*

Ianuarie 1965

Sensurile filozofiei

1) Morala sigură implică o metafizică sigură; de aceea, Arkesilas greşeşte: Weber, 146-147. Şi Rivaud crede că poate fi conduită morală fără metafizică? Dar el aduce *Evanghelia.*

2) Filozofia ca filozofare. Weber, 146: dar cum să gândeşti bine şi să discerni binele de rău, dacă n-ai un sistem?

A filozofa pentru a filozofa e ca şi când o maşină ar funcționa impecabil, dar fără material: ca o *machina* în care nu bagi ştiuleți de porumb: până la urmă se roade singură.

Ianuarie 1965

De ce se face azi filozofie

Acum se vorbeşte de crearea unei noi ştiințe, care să se cheme *prospectivare,* şi care să se ocupe de prevederea descoperirilor ştiințifice în deceniile şi secolele următoare.

Cică ar fi o *lege* şi în felul cum urmează să apară descoperirile ştiințifice.

Ianuarie 1965

Ideea de Absolut

Arhimede a spus: „dați-mi un punct fix şi voi mişca lumea". Acest punct fix îl caută filozofii, metafizicienii. Şi numai ei îl găsesc: Absolutul.

Fiindcă realitatea e că *Universul se mişcă.* Deci, dacă Arhimede spune că poate mişca Universul dacă are un punct fix, iată că Universul se mişcă (pentru moderni e mişcare în lumea fenomenului!).

Deci - există un punct fix. Acesta e un silogism riguros implicat în afirmația lui Arhimede:

Ca să se mişte lumea, trebuie să fie un punct fix
Dar lumea de mişcă
Deci, există un punct fix.

Numai că Arhimede n-a putut descoperi ac
Pentru că l-a căutat în lumea sensibilă, în cosmos.
fix, nu e în lumea aceasta (căci atunci s-ar mişca şi
neapărat să fie în altă lume - pentru ca să se
aceasta. întotdeauna agentul care pune în mişcare
bil, e în afara lui: un automobil nu s-ar putea miş
solul fix în care să se opintească), ci în lumea metaf

El e Absolutul. Pe acesta îl caută filozofii lumi
nu poate fi decât imobil, iar nu cum crede un Hege
lumea nu s-ar mişca. De aceea e absurdă teza că
confundă cu relativul.

Definiția filozofiei

Dacă definim filozofia ca fiind disciplina Abs
ecourilor lui în lume, răspundem şi la întrebarea:
omului în lume (întrebare fundamentală în filozofie),
locul omului în lume.

Trebuie să completăm definiția şi cu „ecourile
fiindcă, dacă am spune că filozofia se ocupă numai
fără să vedem ecourile, n-am şti nimic din lumea
joară, am trăi într-un univers simplu (dar esenția
fantomă (deşi adevărat).

O

Perspectiva filozofică

Empirismul nu e o filozofie, ci o ştiință. Filozo
măsura în care caută să se justifice, arătând că
mulțumim cu cunoaşterea aparentă, care e cea şt
empirismul e o filozofie, în măsura în care aceas
anuleze. Empirismul e un act de sinucidere. Dar n
simplă, ci o sinucidere cu doctrină, cu ideolog
sinucidere oarecum modestă, ci una cu pretenții
nial).

Noiembrie 1965

Ce e filozofia în raport cu știința

Știința e cunoașterea care explică lucrurile prin cauze secundare. Filozofia e cunoașterea care explică lucrurile prin cauze prime.

Știința e cunoașterea obiectului multiplu. Filozofia e cunoașterea obiectului unic (marea obsesie a filozofiei este Unicul; Parmenide a intuit ceva foarte adânc).

Știința e cunoașterea obiectului determinat (condiționat, cauzat). Filozofia e cunoașterea obiectului nedeterminat (necondiționat, necauzat).

Știința e cunoașterea realității create. Filozofia e cunoașterea realității necreate.

Filozofia e obsedată de originar și de final; deci, se poate spune că filozofia este disciplina care caută să cunoască esența lucrurilor prin ideea de originar și de final.

Vocabulaire..., Lalande, vol. I, p. 162: deci, adevărul Absolut e Dumnezeu. Așadar, filozofia se ocupă cu Absolutul, se ocupă cu Dumnezeu (dar prin *gnosie* umană, care se servește însă tot de datele religiei). Definiție: filozofia este disciplina ce se ocupă cu cunoașterea lui Dumnezeu și a efectelor lui în lume (Dumnezeu are efect în lume prin gândirea lui, prin voința lui, prin sentimentul lui; de exemplu: din iubire a făcut lumea și tot din iubire a trimis pe Fiul său în lume).

5 aprilie 1967

Despre filozofie

I. Filozofia ca știință universală. La început, religia cuprindea tot *savoir-ul* uman, apoi filozofia.

II. [Filozofia] ca înțelepciune sau ca iubire de înțelepciune; scopul era să dea fericirea, cât e posibilă, sub forma ataraxiei.

III. Filozofia ca meditație asupra morții.

IV. Filozofia ca meditație asupra timpului (căci el arată ce e esență și ce e trecător).

E adevărat că „fizicienii" din Ionia au început cu explicarea spațiului, a cosmosului, dar e semnificativ că au ajuns la o cosmogonie și un fel de evoluție, deci tot la timp (plecând de la opusul lui, care e spațiul). Ca să nu mai vorbim de Heraclit. Am

putea deci spune ca spațiul e științific și timpul e filozofic - spațiul e fenomenist, timpul e metafizic. Căci, deși timpul e o formă (vezi Kant), o categorie în sens larg, dar el *duce la metafizic* (fiindcă lasă în urmă cauza trecătorului, *neesențialului,* deci a fenomenului, și face să se pună întrebarea esenței imuabile. (Foarte interesant: tocmai ceea ce e mai trecător - timpul - dă ideea *netrecătorului,* adică a esenței statice, metafizice; și iată cum timpul e o introducere la filozofia sărbătorii, partea a II-a, a sărbătorii pe baza esențelor.)

V. Filozofia studiază *toată realitatea* (Aristotel, Spencer), în sens ontologic (sensibilă, inteligibilă, lumea de aici, lumea viitorului). Acesta e un lucru greu de înțeles de către un cap comun ori chiar științific (lipit de fenomen). (Vezi cum elevii mei nu puteau înțelege noțiunea de realitate generală, în sens ontologic, deși erau tari la matematică, la logică etc.)

VI. Filozofia ca *ancilla religiae.* Adică, scopul filozofiei e să sprijine religia.

VII. Filozofia ca „știință", chemată să creeze o societate mai bună (Proudhon, Fourrier, în Brehier).

VIII. Filozofia ca teorie a cunoașterii.

IX. Filozofia rezumată la fenomen (A. Comte, Spencer etc.).

X. Filozofia ca picanterie și piraterie a spiritului (Șestov, Nietzsche. Ambii de frisoane mondene, de eseuri parfumate - P. Claudel? -, de aproximații și divertismente; la noi, Roșea sau Vianu). Femeile fac cel mult filozofie de picanterie.

XI. Filozofia se ocupă cu Absolutul!

Analiza celor de mai sus. Să înlăturăm definițiile de la punctele I, VII, IX, cari nu-s adevărate. Celelalte implică toate ideea de Absolut (cele mai bune definiții sunt cele de la punctele V și XI; de fapt, ele înseamnă același lucru, dar cea mai expresivă e definiția de la punctul XI; merge mai adânc). Să dau și ideea de Absolut: filozofii îi mai spun și inteligibil, *noumen,* transcendent (dar nu moniștii etc.).

în secolul al XIX-lea, filozofia s-a ocupat mult de genealogie, *ca refugiu,* fiindcă nu mai putea face metafizică (din cauza exceselor romantismului german, dar și din cauza pozitivismului și din cauza științismului contemporan). Dar și fiindcă, în felul acesta, filozofia se simțea în preajma Absolutului. Căci gnoseologia se ocupă cu putința de a cunoaște Absolutul (nu e vorba de putința de a cunoaște relativul. în privința aceasta, suntem lă-

muriţi!). Gnoseologia e, în fond, un copil al metafizicii, o metafizică deghizată sau face legătura între metafizică şi celelalte ramuri ale filozofiei.

Gnoseologia a fost, ca funcţie higienică a sufletului filozofic, metafizica secolului al XIX-lea.

Iar pozitivismul e ori o anulare a filozofiei în ce are ea mai de preţ (de aceea, metafizicile secolului al XIX-lea - afară de alde Hegel şi Bergson - sunt tot ce poate fi mai fără substanţă, mai rafinat-contrafăcut şi mai gramatical. Adevărat joc pe frânghii şi „uite popa, nu e popa": un fel de teamă savantă de a afirma. Bine zis: metafizica secolului al XIX-lea se caracterizează prin teama afirmaţiei, teama de neant, teama de filozofia propriu-zisă, care s-a născut cu 2-3000 de ani în urmă, din mit şi ingenuitate subtilă, şi aşa trebuie să rămână dacă vrea să fie filozofie, şi nu gramatică crepusculară a spiritului. Filozofia trebuie să rămână, în esenţă, o mitologie abstractă, pe cât de rafinată, iar când nu mai e aşa, e impotenţă abstractă şi alexandrinism), ori e inconsecvent, fiindcă, de exemplu, A. Comte a adăugat un sistem de filozofie mistică (unul care, ca şi *Critica raţiunii practice,* la Kant, e partea cea mai adâncă din Comte; dezvoltare), iar Spencer a scris *Primele principii* (şi încă înainte de a purcede la compunerea sistemului!), unde se ocupă şi de Absolut, şi recomandă religia.

(Dar Spencer, ca şi Kant, a fost greşit înţeles de contemporani, adică a fost valorificat numai pentru partea „raţională", nu şi pentru cea mistică. Temă: Kant, Comte şi Spencer au fost fals interpretaţi, adică „raţionalizaţi", intelectualizaţi, de secolul al XIX-lea. Ba, discipoli ca Littre l-au repudiat pe Comte. De fapt, pozitiviştii *mari* nu s-au oprit la fenomen. Iar când filozofia contemporană s-a oprit la fenomen, a fost o disperare surdă, o tăiere a firului în patru, un fel de negare a afirmării şi o afirmare a negaţiei: o succesiune de avansări şi retrageri, de afirmaţii şi negaţii; o sinucidere în rate, savantă, impotentă, adevărată autodevorare; *filozofia fără măduvă,* fiindcă era o filozofie fără metafizică. Când suflul metafizic a pierit, s-a terminat cu filozofia, cu spiritul filozofic. Filozofia, în esenţă, e mit şi infantilism subtil: ea e copilul care a căpătat minte, dar rămâne cu ingenuitate de copil.)

Deci, definiţia valabilă a filozofiei este că ea se ocupă cu Absolutul; de fapt, sub diferite forme, această definiţie e în toate definiţiile de mai sus (chiar şi comuniştii, când vorbesc de materie,

vorbesc ca de Absolut; deci, nici ei nu se dezmint, în fond, deşi protestează).

Dar, facă filozofia ar trebui să se ocupe numai de Absolut, ea n-ar avea de spus multe lucruri, afară dacă nu eşti un Platon ori un Hegel!). De aceea, filozoful trebuie să vadă cum se manifestă Absolutul în lucruri. Şi astfel, filozofia devine arhitectură, astfel universul se organizează şi se revelează din treaptă în treaptă. Aşa că definiţia ideală a filozofiei este că se ocupă cu Absolutul şi ecourile lui în lumea sensibilă. (De fapt, noi studiem Absolutul, în cea mai mare parte, numai pentru a înţelege relativul, pentru a vedea cum îl parcurge, se va spune că-i un cerc vicios: înţelegem relativul prin Absolut şi Absolutul prin relativ. Aşa o fi, dar n-avem altă cale! Relativul şi Absolutul se lămuresc reciproc.)

însă unii filozofi se ocupă mai mult de Absolut (ei fac o orgie de Absolut), iar alţii, de relativ (orgie de relativ). De o parte, Platon, Hegel; de alta, Aristotel, poate Descartes.

Dar, se va spune: atunci, ce deosebire e între filozofie şi religie, căci şi religia are ca obiect Absolutul?

Răspuns: religia îşi clădeşte cunoaşterea în primul rând, sau esenţial, pe *revelaţie,* pe când filozofia, pe *cunoaşterea umană* (fără a ignora revelaţia, care e pentru ea un document de maximă importanţă).

Aceasta e deosebirea filozofică cea mai importantă între filozofie şi religie; în afară de aceasta, religia are şi alte caractere proprii; şi anume: *personificarea principiilor, trăire* (ceea ce duce la *închinare,* la *cult* şi la *comunitate),* ideea de *mântuire.* Astea, în filozofie, nu sunt deloc, ori [sunt] mai puţin.

Dar cum rămâne cu [celelalte] ramuri ale filozofiei, ca psihologia, sociologia, pedagogia etc.? Răspuns: ele ori sunt ştiinţe, ori, întru cât implică suflet, ţin tot de filozofie; de fapt, ele sunt ambigui, dar unele sunt mai aproape de filozofie, altele de ştiinţe (sau cu un conţinut în parte filozofic, în parte ştiinţific; exemple). Ce are a face legea Weber-Fechner cu filozofia?

Noiembrie 1968

Definiţia filozofiei

Cea mai bună definiţie e aceasta: filozofia e disciplina care are ca obiect cunoaşterea Absolutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă. De ce e cea mai bună? Pentru că:

1) dacă spunem că filozofia se ocupă cu totalitatea existenței, poate să se confunde cu o enciclopedie (nu dă ideea că realitatea are mai multe planuri);

2) e cea mai expresivă definiție;

3) dacă am spune că se ocupă numai cu Absolutul, puține lucruri ar avea de spus filozofia. Dacă am spune că se ocupă numai cu lumea sensibilă (cum fac pozitiviștii și comuniștii), filozofia n-ar mai fi filozofie, ci un fel de știință universală (totuși, limitată sau incompletă, fiindcă nu se ocupă cu esența ultimă).

Deci, ambii termeni trebuie să intre în definiție: și Absolutul, și lumea sensibilă.

Urmărind ecourile Absolutului în lumea sensibilă, filozoful are ce să spună *chiar despre absolut;* analogie cu Raiul (paradisul creștin): Raiul e o idealizare a lumii de aici, deci ai ce să scrii despre el. Asta nu înseamnă că Raiul e o ficțiune, o nobilă fantomă; căci, dacă lucrurile din lumea sensibilă sunt de aici, dar idealizarea e de dincolo: lucrurile sunt din fenomen (sunt fenomen), dar idealul e din Absolut.

Aprilie 1969

Sensurile filozofiei:

1) filozofia ca filozofare;

2) filozofia ca trăire.

Dar, ca să știi ce e filozofarea, trebuie să știi ce e filozofia; și ca să știi ce înseamnă filozofia ca trăire, trebuie să știi mai întâi ce înseamnă filozofie. Pentru că filozofarea și trăirea filozofiei sunt *modalități ale filozofiei*

Ramurile filozofiei: filozofia având un obiect unic n-ar trebui să aibă ramuri, dar e nevoie de ele din punct de vedere didactic și fiindcă un singur om nu se poate ocupa de tot, nu poate să știe tot. Totuși, specializarea e prin ea însăși *afilozofică.*

Prima philosophia - metafizica, etica, teoria cunoașterii și, în parte, logica - sunt, de fapt, o *singură disciplină.* Iar psihologia, sociologia, pedagogia etc. ori sunt *științe,* ori se ocupă de *suflet* și, deci, țin de filozofie, fiindcă și sufletul ține de Absolut. Ce mare filozofie, de exemplu, este să aplici un *text,* cum fac toate filozoafele-pedagoage? Și totuși, ca să pui pe cineva să citească de câteva ori 20 de cuvinte și apoi să spună câte a reținut și să crezi, apoi, că prin asta ai măsurat memoria lui - trebuie să fii a-filozof.

Căci poți avea memoria ideilor și totuși să nu reț
din cele 20 de cuvinte din test. Nu e de mirare că
U. S. A., adică țara ne-filozofilor.

Sensuri ale filozofiei:

1) filozofia ca istorie a filozofiei;

2) filozofia ca teorie a cunoașterii;

3) filozofia ca mijloc de a găsi cea mai bur
problemelor sociale (Platon, Campanella, Th. Moru
Proudhon, Saint-Simon etc.);

4) filozofia ca meditație asupra morții;

5) filozofia ca enciclopedie a rezultatelor tuturo

6) filozofia ca ideologie a virtuții;

7) filozofia ca înțelepciune (rostul și destinul or
ca antropologie);

8) filozofia ca distracție de idei; pirații gândirii c
salon; cei ce fac disociații și conversații subtile,
„puncte de vedere", „înțelesuri", aforisme de salon
mestibile; asta e o formă a trecerii timpului, a c
niruri pe plan intelectual;

9) filozofia ca ideologie a puterii ori a vițiilor; d
să justifice puterea ori vițiile (comunismul, A. Gid
epatezi pe ceilalți);

10) filozofie ca să rezolve raportul între religie s

11) filozofia ca disciplină a generalului (Spence

12) filozofia ca disciplină a Absolutului (aici
Auguste Comte; el se mulțumea cu relativul, dar
fiindcă nu ar fi vrut să știe ce e Absolutul. Și e cer
ajunge la pozitivism, trebuie mai întâi să te ocup
Dar, dacă ne-am ocupa numai de Absolut în sinc
spunem mare lucru. De aceea, trebuie să spunem
ocupă cu *Absolutul și ecourile lui în lumea sensibilă*
interesează și pe noi, oamenii!

Aprilie 1969

Filozofia ca înțelepciune

Filozofia trebuie să dea seninătate, înțelepciune; dar existențialismul (un fel de existențialism) are tocmai rezultatul contrar: e o artă de a tortura sufletul prin... mașinării metafizice, prin instrumente... metafizice de tortură.

„Le mal de la conscience"[21].

Aprilie 1969

Ce e filozofia

Oamenii fără spirit filozofic pun toate adevărurile pe același plan; pentru ei nu există deosebire între relativ și absolut, nu există planuri ontice.

Dar, pentru spiritul filozofic, esențială este deosebirea dintre absolut și relativ. Gândul filozofic forează fără încetare în straturile existenței, pentru a ajunge la adevărurile fundamentale, eterne.

August 1969

Filozofia patologică

Există și o filozofie patologică: Nietzsche, mulți existențialiști, spiritul de ranchiună din comunism, mult din ideologia negativă a „celor de dincolo", unii atei smințiți (infirmi patologici: psihologia infirmității) etc.

O analiză și o scurtă istorie a filozofiei pe această bază: vezi sceptici fanatici, nihiliști în antichitate etc.

21 decembrie 1969

Filozofie și cunoaștere

I. Filozofia se ocupă cu Absolutul și ecourile lui în lumea relativului.

II. Filozofia se ocupă cu explicarea relativului prin absolut,

în știință, orice fenomen se explică prin alt fenomen, e raportat la alt fenomen. Știința e disciplina *relației,* a cunoașterii

relaționiste. Știința are ca obiect relația (dintre fenomene), raportul dintre lucruri.

III. Dar filozofia cunoaște Absolutul ori îl postulează. Și dincolo de el nu mai e nimic: *relația s-a terminat.* Căci Absolutul determinant, dar nu mai e determinat de nimic (de aceea s cheamă Absolut).

Cauzalitatea de tip științific funcționează în linie continu *înainte și înapoi,* numai în fenomen, în relativ, dar în Absolut ea numai *într-o direcție,* viitoristă: căci Absolutul n-are istorie, n-ar trecut: el e un etern pregnant și e *causa sui,* mai exact, n-ar cauză.

Absolutul este esența ultimă, care determină, direct sau indirect, tot relativul, dar ea nu e determinată de nimic, ci e din eternitate și pentru eternitate.

Strâmbați din nas? Dar vezi cum și materialiștii au absolutu drept concept, deși îl combat: căci, după ei, materia este esent ultimă, din eternitate, și la care se întorc toate. Dar materialiști sunt lipsiți de mobilitate ori de onestitate.

Căci fără conceptul de Absolut nu se poate face filozofie.

IV. Să dezvolt ideea că nu se poate renunța la conceptul c absolut (fără el nici nu s-ar mai putea face filozofie), cum cred Ale xandrov-ii, sau cari mai spun că Absolutul e totalitatea relat vurilor (să revăd cartea lui și a colaboratorilor). Ceea ce înseamn că nu se poate renunța la conceptul de metafizic. Despre perma nența metafizicului în filozofie sau în cunoașterea omului (de voltare incisivă).

Comunismul e idiot ori neonest când combate metafizicu deși îl are și el - întru cât se ocupă de ultima realitate. Iar ultim realitate nu poate fi cunoscută de știință și rămâne pentru ete nitate dincolo - *meta* - de fenomene. Intuiția, lămurirea met fizicului, e actul de naștere al cugetării filozofice (era și milesieni, când postulau esență ori esențe!). Alde [...?[2]] (profes din Canada) e un măgar când declară că omul e un mamifer (m evoluat) și că nu trebuie să fie raportat la Absolut, ci numai împrejurări. Dar cu proști și cu necinstiți nu se face filozofie!

Decembrie 1969

Sensurile filozofiei:

1) filozofia ca ştiinţă universală, la începutul culturilor, când toate cunoştinţele intrau în filozofie (eventual, în versuri), aşa cum mai înainte intraseră în religie. Acest concept de filozofie a mai rămas, în parte, până azi , în basmele poporului, când acesta spune, de exemplu, „şi-a chemat împăratul pe toţi vracii şi filozofii împărăţiei...", ca să-i dea sfat ori o soluţie: aici se mai recunoaşte şi *primatul inteligenţei asupra puterii* în viziunea poporală; (să insist incisiv).

După aceasta a urmat:

2) filozofia ca înţelepciune (în Orient, amestecat cu religie ori cu puteri supranaturale; vezi, la indieni, incaşi, preoţi în galben etc. şi la evrei, a mai rămas termenul de *rabi,* care înseamnă şi înţelepciune, şi religie). Din acest concept s-a detaşat cel de *philosophie* (dat de Pitagora?);

3) filozofia se ocupă cu problema socială (ca în comunism);

4) filozofia se ocupă cu Absolutul;

5) filozofia se ocupă cu totalitatea realului: Spencer; [Rădulescu-]Motru şi metafizica;

6) filozofia se ocupă cu teoria cunoaşterii: scepticii antici, criticismul kantian şi gnoseologia secolului al XIX-lea;

7) filozofia ca distracţie de idei şi ca exhibiţie (există şi asta);

8) filozofia, formă a neliniştii şi a dorinţei de putere, sub firma ideologiei: ca la „cei de dincolo" şi ca la comunişti.

Filozofia ca armă a negativismului sporit de bucuria de a distruge: Nordeau, în parte Nietzsche, Sartre, Camus.

Care e conceptul existenţialist de filozofie?

9) filozofia ca mijloc de consolare: Boetius şi Lucreţiu, şi Democrit, şi Spinoza (ori asta intră la punctul 2?). Să înlătur accepţiile bastarde şi să arăt că toate se reduc la cazul că filozofia se ocupă cu Absolutul şi ecourile lui în lumea sensibilă.

Ianuarie 1970

Valoarea filozofiei

Omul fără filozofie e o cârtiţă; e mai rău decât un animal, fiindcă animalul se încadrează în natură şi are lărgimea instinctu-

lui. Dar omul fără nici o viziune e un mic atom de se
prezumţie - ce spurcăciune teribilă!

Filozofia trece *toată* realitatea prin prisma omulu
face aceasta - cel mult reflectă un fragment.

Fiecare filozof mare, fiecare epocă creează din no
printr-un cristal de semnificaţie creat de om.

Ia

Cauzele filozofiei

[D. D.] Roşea a spus, în conferinţa de la [Sala]
ianuarie 1970, că filozofia se naşte şi e motivată fiin
să valorificăm existenţa, să descopere o scară de va
cine nu ştie ce atitudine să adopte.

E adevărat. Dar asta e numai pentru filozofia
Filozofia ca atare are însă şi cauze distincte (dar ca
ulterior):

1) cunoaşterea noastră, afară de cea pur tehnic
trăi, pe care o avea şi primitivul, şi începe chiar la an
rul, ursul, albina, furnica, păsările ce-şi fac cuib ori
ori fac un spin, ca să se strecoare viermii...), vrea, d
sificată, să cunoască realitatea ca atare, iar nu o parte
prafaţa: realitatea totală şi absolută. Marile spirite
teres de cunoaştere (manifestat în zorii istoriei euro
Thales; dar a fost cu mult mai înainte, poate chiar cu
de ani: ce altceva sunt religiile? Ele sunt filozofie
cult;

2) şi vrea să ştie care e rostul vieţii şi ce ca
Problema conduitei (dar nu behaviorism sau psiholog
care e chestie de automatisme psihice, mai mult, ori

Filozofia se naşte din aceste două cauze, cari a
inegală, după filozof (una domină) şi, foarte rar, sun
şi egal de intense; aşa a fost la cei mai mari filozofi:
Aristotel, Hegel.

Preocuparea pragmatică stimulează filozofia teor
teoretică e baza celei pragmatice. Se poate face o is
pologie a filozofilor după cum la ei predomină inte
sau cel practic-moral (Socrate renunţase la cosmolog
ciim sunt în armonie.

Martie 1970

Ultima definire a filozofiei

Filozofia e disciplina chemată să redea sentimentul comuniţaţii ontologice - de data asta pe bază critică.

Căci îndoiala modernă are ca ultimă concluzie sentimentul singurătăţii metafizice: este cel mai mare flagel al conştiinţei moderne, vitriolul omului modern. Se va spune: filozofia nu poate să schimbe starea, această psihologie, produsă de civilizaţie, artificializare, ştiinţă rău înţeleasă, emancipare, artificializare (sic!).

De acord! dar noi vorbim în sine: ce trebuie să fie filozofia. Şi-apoi, filozofia poate să schimbe măcar pe unii oameni. Şi este evident că în toate epocile istorice se vede pecetea unei anume filozofii sau viziuni: deci, poate şi filozofia ceva.

2 april 1970

Definiţia filozofiei

«tii I*0201?ae–te dis fiplina care se ocupă cu cunoaşterea realităţii generale, văzute dm perspectiva Absolutului.

^^T^u^^^o^* cunoaşterii realităţii integrale din perspectiva Absolutului.

r °est r\bs°rUt P°ate Saunugă fie cunoscut, aceasta e altă chestiune. Dar fiecare mare [filozof], sau orice gândire filozofică autentica pleacă de la o idee a lui de la o intuiţie de bază, în raport cu care construieşte reprezentarea consecventă şi sistematica a intregei realităţi.

Dacă te ocupi numai cu Absolutul, nu poti spune mare lucru, ci mar mult ceva principle (Raiul e copiat după lumea sensibila, dar idealizat - ca şi l Umea Ideil & {ui platon) Toti mozofli cari s-au ocupat de Absolut au căutat să dea o oarecare idealizare a fenomenului, au căutat să escamoteze fenomenul. Căci altfel mei nu e cu putinţă, iar dacă te ocupi numai cu relativul fenomenul) nu ai adâncime, de aceea trebuie să te ocupi de toata realitatea. Ceea ce înseamnă că *ontologia* este adevăratul ODiect ai mozonei. In concluzie, e bună definiţia de mai sus: filozofia e cunoaşterea realităţii totale din perspectiva Absolutului.

12 iulie 1970

Perspectiva filozofică

I. La început religia era unica disciplină gnosică: în ea se adunau toate cunoştinţele; ceva mai ca în mozaism *(V[echiulJ Testament)* şi mai mult în mahomedanism.

II. Apoi, disciplina universală de cunoaştere a fost religia; mai e ceva în folclorul tuturor popoarelor.

III. Apoi s-a detaşat sau autonomizat filozofia faţă de religie (dar nu total). *Filozofia primă* (metafizica, teoria cunoaşterii, etica pe bază metafizică. Logica e disciplina de tranziţie). Filozofia propriu-zisă este filozofia primă (dar şi celelalte ramuri filozofice sunt legate de filozofie, fiindcă implică *spirit).* Acum, o parte din ramurile filozofice tind să devină ştiinţe, dar cred că vor rămâne întotdeauna strâns unite de filozofie.

IV. Sensuri date filozofiei:

1) filozofia ca înţelepciune *{sophos* corespunde „învăţătorului" din mozaism şi din cultura occidentală?). Pitagora a creat termenul de *philo-sophia?*

2) obiectul filozofiei sunt timpul şi moartea? Vezi cum alde Democrit au creat filozofie pentru a scăpa pe romani de teama morţii? Şi Iisus Hristos, când a venit, şi apostolul Pavel au spus ca să se elibereze pe romani de spaima morţii prin credinţa în nemurire şi prin izbăvirea de *păcat.* Moartea însemna, după creştinism, moartea în păcate. însă e semnificativ, în epoca antică respectivă, că s-a întrebuinţat curent expresia eliberare de moarte;

3) filozofia ca gnoseologie. începutul l-au făcut scepticii în antichitate: ei au redus filozofia la o critică a formelor cunoaşterii. Şi mai ales epoca modernă, de [la] Locke - Leibniz încoace, şi mai ales Kant - se poate spune de[spre] Kant că a *gnoseologizat* filozofia. Influenţa lui a fost atât de mare, încât se mai poate spune că Immanuel Kant a kantiatizat filozofia contemporană;

4) filozofia ca istorie a filozofiei; aceasta ar fi cea mai bună introducere în filozofie (sunt de acord). Alt argument: s-a scris atât de mult, încât ce ar putea să se mai spună valabil şi mare? Răspuns: pentru ca să faci istoria filozofiei *trebuie să existe mai întâi filozofia* (ca să ai ce istorisi). Mai mult: nici o disciplină *nu depinde atât de mult de timp,* ca filozofia. Fiecare epocă are ideile ei, deşi există şi *recurenţă,* după cum spune Nae Ionescu; adică se poate reveni cu adeziunea la un filozof vechi, ceea ce nu e posibil în ştiinţă, zice Nae Ifonescu] - şi chiar dacă se mediocrizează, *da*

este alta. Unele minţi mari şi oneste s-au resemnat să facă numai istorie a filozofiei;

5) filozofia ca filozofare. Aceasta din urmă e foarte bună pentru a menţine spiritul *viu,* nu didactic. Desigur, dar, dusă la exces, ajunge la anarhie. Chestia principală e însă că filozofarea e numai *mijlocul* sau instrumentul filozofiei, iar nu scopul! Să nu se confunde *mijlocul cu scopul* (aşa cum, la punctul precedent, se confunda rezultatul cu cauza sau efectul cu cauza);

6) filozofia ca dorinţă de putere: exhibiţie, ironie, ranchiună: Voltaire, France; tipii şi tipesele de azi au şi ei o filozofie, ca să epateze: epatarea de idei (â la E. Oproiu, Blandiana...);

7) filozofia ca mijloc de luptă socială, politică: ceva tipic pentru epoca contemporană, mai ales Fenomenul ideologiilor! E semnificativ că însuşi comunismul a simţit nevoia să-şi creeze o - metafizică, o gnoseologie etc.: arme de luptă (vezi cum bieţii aderenţi ceteau broşuri prin închisori ori în secret: mare plată!). Pentru comunism, ştiinţa, filozofia, arta sunt arme sociale;

8) filozofia ca mijloc pentru a aduce la religie şi pentru a fundamenta critic religia - căci, în epoca noastră, nu mai merge cu *religia naivă. Azi* credinciosul trebuie să fie filozof. Azi un *prost sau un mediocru* nu mai poate să creadă - ori nu mai eşti sigur de ei;

9) filozofia ca antropologie - dar nu în sens fizic (de la paleontologie la medicina modernă), ci în sens spiritual: cum se reflectă existenţa în om şi rostul omului în existenţă - filozofia vieţii. Socrate, Kant, existenţialismul;

10) filozofia se ocupă de totalitatea existenţei. Spencer: cunoştinţa unificată;

11) filozofia se ocupă cu Absolutul. Foarte bună definiţie (ca şi cea precedentă şi chiar mai mult). Astfel, filozofia începe să ne dea satisfacţia pe care nu ne-o putea da ştiinţa: cel puţin o promisiune.

12 iulie 1970

Ce este filozofia

Filozofia e disciplina care se ocupă cu Absolutul. Dar ce ştim noi despre Absolut? Presupunând că ştim ceva - ceea ce, după cum vom vedea, e teza noastră -, dar, dacă am vorbi în chip direct de Absolut şi numai de[spre] el, am termina repede.

Analogie cu paradisul religiilor: oricât ar fi el de înalt, se vede că e influenţat de imaginea lumii de aici, care e supra-sublimată în raport cu gradul de evoluţie al religiei respective. Fără această imixtiune, dacă vom vorbi direct de paradis şi numai în el însuşi, ar fi lucru important, dar n-am putea spune prea multe. Aşa şi cu filozofia: ca să putem vorbi îndelung de Absolut, cum fac aproape întotdeauna filozofii, trebuie să-1 amestecăm sau să-1 confruntăm cu lumea de aici, cu relativul, cu fenomenul privit în interiorul lui. Şi atunci, vom spune că filozofia se ocupă cu *Absolutul şi ecourile lui în lumea sensibilă.* Aceste „ecouri" ocupă majoritatea orizontului filozofic, deşi nu ele sunt esenţialul. Dar „lumea sensibilă" e tot una cu *fenomenul,* cu lumea fenomenelor. Deci, filozofia se ocupă cu Absolutul şi ecourile lui în fenomen.

Şi, pentru ca să nu pară că obiectul filozofiei e dublu - şi Absolutul, şi ecourile lui sensibile vom concentra expresia formulând astfel: filozofia se ocupă cu aplicarea/manifestarea absolutului la lumea sensibilă sau a fenomenului. Pentru mai multă precizare, vom înlocui şi termenii „lume sensibilă" şi „fenomen", care n-au înţeles propriu decât pentru oamenii de specialitate, cu termenul „realitate". Formula noastră ultimă pentru a arăta obiectul filozofiei este, în consecinţă, aceasta: *filozofia e disciplina care se ocupă cu aplicarea Absolutului la realitatea generală a existenţei.* Mai ales că, în felul acesta îşi găsesc valorificarea cele două definiţii principale ale filozofiei, aceea care susţine că filozofia se ocupă cu Absolutul şi aceea care îi dă ca obiect de preocupare realitatea generală.

Absolutul e tocmai principiul care vine şi unifică realitatea generală, transformând-o într-un *singur* obiect, care e tocmai domeniul disciplinei filozofice. Evident, esenţialul rămâne ideea pe care ne-o facem despre Absolut. Dar abia în posesia acestei idei ea devine o cheie - singura posibilă - de interpretare a tot ceea ce există şi de transformare a realului într-un act simfonic. Obsedat de Absolut, uneori chiar iluminat de el, filozoful îl plimbă prin toate compartimentele realităţii, ale lumii ştiinţei şi istoriei, şi descoperă caratele sau coeficientul de substanţă şi de sens al fiecăruia. Filozoful devine dirijorul celei mai mari simfonii posibile: aceea a existenţei. Numai că, în loc să o creeze el însuşi, se mulţumeşte să o descopere şi să o urmărească pas cu pas. Cel puţin aşa crede el, fiindcă uneori rămâne păzitorul lumii sensibile, alteori devine un iluzionist şi numai în rare cazuri ajunge să prindă ceva din realul în sine şi să-i urmărească desfăşurarea simfonică

în existență în ultimul caz, nu numai el are nevoie, ci umanitatea in primul rand are nevoie de el. Definiția noastră are în^edSe acest ultim caz, singurul autentic.

12 iulie 1970

Creativitatea filozofiei

Filozofia e *creativitate* prin excelență. Căci, dacă filozoful nu creează el lumea, dar urmăreşte pas cu pas crearea ei sub toate fețele şi în toate locurile.

Filozoful nu se mulțumeşte să recunoască principiile - sau, mai bine zis, principiul - ontologic, ci el urmăreşte pas cu pas cum aceste principii creează lumea la diferite etaje. Filozoful vede lumea creându-se mereu şi participă mereu la acelaşi principiu.

Ceea ce nu putem înțelege este cum Absolutul creează lumea - a creat-o şi o creează mereu - şi admite să se degradeze, cum s-a degradat originar şi se degradează mereu. Dar fără asta n-ar fi creație, căci creația în sens metafizic înseamnă degradare.

(Câte lucruri nu înțelegem noi! Dar filozoful face ca stridiile: învelește misterul într-un strat de *perlă,* care-1 face transparent oarecum şi un principiu de lumină; să pun asta în paragraful final de la *Revelaționismul gândirii;* aşa fac religiile, prin depunere, cari devin astfel perlele spiritului uman.)

Temă: Absolutul pe care-1 studiază filozofia este un *Creator,* unicul Creator. Aici e asemănarea ei cu religia. Iar filozoful studiază opera Creățiunii: cea mai însemnată creație! Filozoful devine astfel, până la un punct, *un intim al Creatorului.* Dar cu condiția să fie modest, şi nu insolent şi dezechilibrat. Căci demonii nu-1 înțeleg pe D[umnezeu], dacă 1-ar fi înțeles, nu s-ar fi revoltat. E adevărat că demonii cred în D[umnezeu]. Cred *printr-un raport de forțe.* Ei văd că au calculat greşit când au făcut actul luciferic şi acum nu pot decât cel mult să se răzbune, căutând să strice sau să infesteze creaturile. Căci direct în D[umnezeu] s-au convins că nu pot să lovească. Dacă ar crede, s-ar revolta din nou. Ei pun numai pe oameni să se revolte: în felul acesta, cred că întristează pe Djumnezeu] şi schimonosesc pe om, de care demonii ştiu sigur că va fi pedepsit şi el. *Demonul vrea să atragă şi pe oameni în destinul lui.* Căci oamenii sunt a doua creație a lui Djumnezeu]; prima au fost îngerii. Demonul face orice ca să demonizeze lumea. Are succese şi cu unele animale (cum credeau medievalii) şi poate

că şi mineralele se stăpânesc uneori, se „demonizează" (cutre murele de pământ, inundațiile etc.).

Iulie 197

[Definiția filozofiei]

Filozofia studiază manifestarea Absolutului în lumea sens bilă.

Un avantaj: această definiție mai are avantajul că fructifi păstrarea, în esență, la filozofie, a disciplinelor filozofice cvas ştiințifice: psihologia, sociologia etc.

De ce? Fiindcă în toate ramurile filozofiei se manifestă ce din absolut; în toate domeniile respective (şi în ştiința pozitivă ceva absolut? Dar, în măsura în care e lămurit, omul de ştiință transformă fără să ştie în filozof).

7 august 19

Un alt sens al filozofiei

S-ar putea spune că filozofia e disciplina ce gândeşte asup cuvintelor (spre deosebire de ştiință, care ar gândi asupra lucr rilor?). (Vezi: G. Bachelard, p. 32 din „România literară" din 6 a gust 1970; foarte important.)

„Meditând asupra unui cuvânt poți fi sigur că dai de un s tem filozofic". E un mare adevăr aici: filozofia e disciplina c pune ordine între cuvinte, *ordine arhitecturală, pagodică, am* plecând de la aparențe până ajunge la esențe, plecând de terestru până ajunge la ceresc.

Aşa e, cuvinte frumoase se pot spune în această direc dar:

1) nu se poate spune că filozofia nu gândeşte şi asupra telor (accidentelor, răului, binelui...). Dar să zicem că gând asupra cuvintelor;

2) dar nu numai filozofia meditează asupra cuvintelor. Ce are gramatica? Dar filologia lingvistică? Dar chiar poezia (în suri sau proză): „poezia se face cu cuvinte", a zis Mallarme. Şi solut toate ştiințele gândesc şi asupra cuvintelor, adică asu noțiunilor din ele (nu vorbim de fonetică). Deci, definiția că zofia e meditația asupra cuvintelor e *plastică,* dar e prea gene

încă una din acele definiții cari sunt prea generale (vițiu frecvent în filozofie și științe);

3) ce trebuie să ni se spună pentru ca definirea filozofiei ca meditație asupra cuvintelor să fie adevărată este: din ce punct de vedere meditează ea asupra cuvintelor. Şi încă ar rămâne meditarea directă asupra faptelor (de exemplu, asupra norocului, a morții etc.);

4) rămâne însă adevărat că gândirea filozofică, ca orice gândire, este un mare aliat - chiar indispensabil - în cuvinte (dar alteori era un adversar: psitacismul, hermetismul, verbiajul, sfidarea, exasperarea lui).

August 1970

Ce e filozofia

Ştiința e cunoașterea intrafenomenală cu finalitate deschisă; filozofia e cunoaşterea transfenomenală cu finalitate încheiată (sau: cu intenționalitate de neterminare).

Filozofia e cunoaşterea transfenomenală cu intenția de a încheia tabloul viziunii. De aceea, în fond, știința e vânătoare, iar filozofia e repaos. Orice filozofie vrea să ajungă la repaos; din acest punct de vedere seamănă cu religia.

Că obiectiv sau în realitate filozofia, gândirea filozofică, e în continuă mişcare (evoluție, năpârlire), asta e adevărat. Ea anticipează știința, dar se reformează permanent cu progresele științei.

De aceea, punctul de plecare al filozofiei, actul ei de naştere e o viziune (Absolutul) a *transfenomenalului,* care trece apoi prin toate compartimentele lumii create.

Ştiința e cunoaşterea intrafenomenală permanent deschisă; filozofia e cunoașterea transfenomenală cu intenția terminării. Ştiința e simfonie nu numai neterminată, dar neterminabilă; filozofia e cunoaşterea transfenomenală principial terminabilă. Știința e cunoaşterea intrafenomenală principial neterminabilă; filozofia e cunoaşterea transfenomenală principial terminabilă. Oamenii de știință cari cred că sunt pe cale să descopere ultimele mistere ale materiei (ale infinitului mic şi mare) sunt nişte naivi.

Septe

Obiectul filozofiei

Filozofia nu se ocupă nici numai cu metafizicul, cu realitatea sensibilă. în primul caz, n-ar avea pre spus; în al doilea, ar deveni ştiință sau geografie.

Ci se ocupă cu modelarea realității sensibile de lut. Ca atare, metafizica rămâne esența filozofiei și metafizica, aceea care măsoară magia filozofiei. D metafizica şi aptitudinea metafizică date, opera cea m se vadă cum Absolutul străbate toată realitatea şi-o ur

Deci, o bună definiție" a filozofiei ar fi: filozofia organizarea realității sensibile prin ideea de Absolut. în care Absolutul pătrunde, ia în primire şi arhitec periul (care altfel ar fi *membra disjecta*[23]) lumii sensibil

Căci lumea (realitatea) este monarhică!

Septe

Obiectul filozofiei

Orice sistem filozofic, fie cât de unilateral, tind explicarea tuturor faptelor întregului - adică tinde să tajul rosturilor complete, integrale.

Vezi o idee veche a mea, în această privință. Să pe baza istoriei sistemelor; şi să fac asta ca să arăt c filozofia are ca obiect întregul existenței.

Un exemplu e în faptul că alde comuniştii, cari s tepți, vor să aibă şi avantajul spiritualismului, prin i mecanică, ci dialectică a istoriei şi a realității.

26 ia

Ce e filozofia

Filozofia e disciplina care se ocupa cu explic integrale a existenței pe baza ideii de Absolut.

Filozofia e disciplina care explică existența gen ideii de Absolut.

Scepticismul? Dar el tocmai confirmă definiția indcă el e *obsedat de Absolut* Dacă el ar crede că

ocupă cu relativul, nici n-ar mai fi sceptic, fiindcă *relativul se poate cunoaşte.* Dar fiindcă scepticismul nici nu concepe cunoaşterea decât ca pe o cunoaştere a Absolutului (pe cealaltă o dispreţuieşte!), de aceea e, şi sceptic.

Şi încă un răspuns: scepticismul poate fi considerat şi ca un faliment al filozofiei; deci nu-1 putem lua în consideraţie pentru definirea filozofiei. Dar adevărul e că scepticismul nu poate fi ignorat, şi tocmai fiindcă el are nostalgia dură a Absolutului (nu vorbim de scepticii superficiali ori vanitoşi), afară de faptul că el a avut un rol, ce nu poate fi neglijat, în determinarea indirectă a dezvoltării filozofiei, aşa cum ereziile au avut un rol, pozitiv până la un punct, în dezvoltarea religiilor (să citez din apostolul Pavel).

Apoi, pozitivismul? Două răspunsuri: 1) pozitivismul este *scepticism* în fond; de ce? am răspuns mai sus. A. Comte vibra la Absolut: citise pe Augustin etc., nu era un golan ştiinţific; 2) el poate fi şi o filozofie a resemnării, care tot mai vrea să salveze ceva... de la foc. în acest caz, scepticismul ar fi o *renunţare* (la cunoaşterea filozofică), iar pozitivismul, o *resemnare.*

Ştiinţa se ocupă cu relativul, iar filozofia, cu Absolutul? Şi în ştiinţă sunt ecouri ale Absolutului, iar filozofia se ocupă şi ea cu relativul; iar arta se ocupă cu Absolutul plasticizat în istorie. Religia - cu Absolutul ca obiect - şi de aderare şi de conduită.

Martie 1971

De ce se face multă filozofie azi:

1) fiindcă azi toată lumea învaţă carte şi, aşa cum se fac multe poezii, statui, picturi etc., se face şi filozofie;

2) fiindcă oamenii de azi sunt personalişti. Ceea ce înseamnă două lucruri, în cazul de faţă: a) toţi vor să se impună prin ceva, deci şi prin idei „filozofice"; b) lumea de azi e „revoluţionară" sau, mai bine zis, cârcotaşă: nu se mulţumeşte cu ce a fost, cu ideile tradiţionale, ci vrea mereu ceva nou, chiar dacă e mai puţin valoros;

3) ştiinţa a adus multe cunoştinţe; de aici, două fenomene: a) enciclopedii - lexicoane; b) sinteze filozofice, cari să pună o ordine în acest haos sau deluviu de idei ştiinţifice. Viaţa socială e încâlcită şi cele mai adesea imprevizibilă; deci, oamenii caută în filozofie un remediu. Boala ideologiilor e mai ales contemporană;

4) evreii - viermii neadormiţi ai inteligenţei, ai ideilor;

5) fiindcă se studiază întotdeauna ceea ce a
scadă: educaţia, datoriile, religia, morala, etnicufile, a

7) fiindcă filozofia se predă în şcoli şi, deci, trez
pentru ea;

8) fiindcă astăzi oamenii simt nevoia (ori sunt
justifice acţiunile, conduita;

9) fiindcă se crede că nu e nevoie de o speciali
face filozofie (cum n-ar fi pentru a face... educaţie)
discută matematică, chimie etc., dacă nu le-a studiat;
face toată lumea;

10) fiindcă popoarele, culturile s-au amestecat
ieşit un nemaipomenit amalgam de idei, bogat ca ni
pe de o parte, stimulează gândirea; pe de alta, dă
relativ inteligent, putinţa să facă braconaj de idei -
carieră universitară, academică etc. Astfel s-a ajuns
ca şi matematica, a invadat totul: găsim filozofie în r
în muzică (Wagner etc.); a apărut o artă cerebrală, c
etc.

Ce e filozofia

Filozofia se ocupă, în esenţă, cu Absolutul,
cunoştinţele pe cari le dă capătă o *cheie* (de sens sau
la Absolut). Toate cunoştinţele, toate fenomenele su
relative, dar Absolutul, nu. El e punctul fix al lui A
prema raţiune suficientă (Leibniz).

Fenomenele, existenţele, *toate,* faţă de Absolut,
pe portativul Absolutului.

Existenţa devine ierarhică.

Existenţa devine simfonică.

Existenţa devine monarhică.

Fenomenal, în ştiinţă se explică unele prin alte
filozofie se explică, în fond, prin raportarea la Absolu
fiecare fenomen capătă un *indice* de Absolut, o *ca*
sau mai mare de Absolut. Deci: orice filozofie es
încetează de a fi filozofie dacă nu mai e metafizică
toate obiectele au o orientare de sens către un *fo*
unic: Absolutul.

Iulie 1971

[Definiția filozofiei]

Nenorocul filozofiei româneşti moderne de a se fi format în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când atmosfera filozofică occidentală a fost viciată de empirism.

Această filozofie şi-a luat revanşa prin Iorga, Pârvan, în parte [Rădulescu-JMotru, dar foarte adânc, mai ales prin N[ae] Ionescu şi Blaga - însă a venit a doua improprietate: comunismul.

între 1918-1940 începuse foarte promițător filozofia românească.

28 februarie 1972

Sistem de filozofie

I. Ori se pleacă de la ceva elementar (materie ori haosul, ori energia), ori se pleacă de la un principiu care cuprinde ideal tot ce a urmat - ordinea se pune la început, ceea ce vrea să explice ce s-a făcut apoi. ...Şi totuşi, e posibilă ultima alternativă.

II. Sunt adeptul unui *idealism obiectiv.* Dar ce fel? Nu ca voința lui Sch[openhauer], care e *vorbă.* Nici personalismul difuz şi vânjos al lui [Rădulescu-JMotru. (Nici din monadele-/orte ale lui Leibniz?)

Ci admitem *perfecția originară;* din voința acesteia s-a născut lumea. De ce s-a născut? 1) ori din iubire; 2) ori din distracție; 3) ori ca să chinuie pe cineva; 4) ori ca să scape de singurătate. Ori: toate acestea sunt absurde.

Lumea s-a născut: nu ştim de ce, dar cu siguranță că Absolutul a ştiut.

Şi invers: lumea se va întoarce în Absolut. Un bumerang patetic! Deci, noi acceptăm un personalism de tip platonic.

III. Aşa fiind, susținem că omul *poate cunoaşte,* dar nu ca Absolutul - fiindcă acesta n-a putut crea *oameni-orbeți;* aici, teoria cunoaşterii şi logica.

IV. în psihologie, susținem că esența sufletului e reflex de absolut; restul e empirie, ce poate fi studiată de ştiință.

V. în etică: binele şi putința de a-1 face trebuie să se valorifice pe bază metafizică; morala e o metafizică aplicată.

VI. în sociologie: societatea trebuie să fie o *comunitate;* importanța familiei, a nației, a Bisericii.

VIL în pedagogie: educația pe baza conştiinței (ca
de metafizică), dar sprijinită pe datini şi religie.

M

Filozofia ca filozofare

Vezi la Keyserling (care se deşira mereu!), vezi
Hoffding, primele două capitole); la noi, Nae Ionescu.

Deci, filozofia ar fi şi ca o finalitate fără scop, cum
despre artă (să verific).

Dar, chiar la Keyserling, Kant, Nae Ionescu, nu e
sistem (era implicat): ei au ajuns la un număr de poziț
(să arăt).

Altfel, filozofia ar fi o disociere intelectuală cont
bucată de radiu, ce se consumă mereu, în timp îndelun
Dar argumentul principal este că filozofia e o
vieții (mai mult chiar decât ştiințele); ea cercetează ro
sensul existenței, pentru ca să ştii cum trebuie să t
filozofarea continuă nu duce la nici un mijloc de aşezare
doar o splendidă *anarhie* intelectuală. Altă exprima
susțin filozofarea nu bagă de seamă că acțiunea de a
este cu putință fără anume principii şi metode generale
fără credințe-viziuni. încă ceva: partizanii filozofării au
acționeze contra inerției didactice, contra lipsei de gâ
fost un protest (care a devenit scop?).

28

Definiții ale filozofiei

1) Filozofia e disciplina care are ca obiect cunoa
lutului şi a ecourilor lui în lumea simțurilor.

2) Filozofia e disciplina cunoaşterii realității
obiect unic.

3) Filozofia e disciplina cunoaşterii realității gene
tenței pe baza ideii de Absolut.

Iunie 1972

Sensurile filozofiei

1) Confuzia primordială: filozofia, ştiinţele şi poezia la un loc (mai înainte, toate erau în religie); atunci termenii: învăţat, filozof, vraci, înţelept erau sinonimi.

2) Filozofia ca înţelepciune (sofişti şi filozofi).

3) Filozofia meditează asupra morţii, a spus un elin.

4) Filozofia ca ancilă a religiei (Evul Mediu).

5) Filozofia ca teorie a cunoaşterii (de la Kant, mai ales; a început cu Locke şi Leibniz).

6) Filozofia ca istorie a filozofiei (epoca noastră şi metoda de a face istoria tuturor valorilor. Acesta e „istorismul" ei. Vezi şi ideologii francezi, la cari sensul era de *demitizare;* şi *Voltaire. Aşa* a început demitizarea, pentru a întrona alte... mituri. Ai zice că e escrocherie, dacă ar fi ceva conştient.

7) Filozofia ca disciplină a realităţii generale (vezi, de exemplu, Spencer).

8) Filozofia ca o cunoaştere a Absolutului (Fichte - Schelling, Hegel, Schopenhauer).

9) Filozofia ca ştiinţă a fenomenului (A. Comte).

10) Filozofia ca ontologie. Aşa s-a întors metafizica, dar findcă metafizica ieşise cam compromisă, după alde Hegel, s-a zis *ontologie* cu un accent mai ferm pe realitatea pozitivă.

11) Filozofia ca gnosă a *timpului* (Hegel, Bergson).

12) Filozofia ca disciplină a absurdului (alde Sartre...).

13) Filozofia ca mijloc de rezolvare a problemelor sociale, din ce în ce mai multe şi mai spinoase în epoca contemporană: Rousseau, Saint-Simon, şi mai ales alde Mordehai, la cari filozofia a devenit o armă de luptă, piesa cea mai importantă în inventarul revoluţiei.

14) Filozofia vieţii - pusă în serviciul vieţii şi care pleacă de la absolutul vieţii (e şi o estetică a vieţii: Guyau).

15) Filozofia ca expresie a nihilismului; de la scepticii elini la ideologii subiectivi radicali (Hume etc.). Filozofia ca domeniu şi expresie a negativismului uman.

Să înlătur definiţiile ilegitime (de exemplu, cele de la punctele 5, 6, 1; şi, realizând pe celelalte, să scot concluzia că toate implică Absolutul şi generalul. Cele două definiţii (filozofia ca gnosă a Absolutului şi filozofia ca gnosă a realităţii generale) se implică reciproc şi pot fi întrunite într-o sinteză.

Ianuarie 1

Definiţia filozofiei

1) Filozofia e disciplina care are ca obiect cunoaşterea Ab lutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă.

2) Filozofia e disciplina cunoaşterii realităţii generale pe b ideii de Absolut.

3) Filozofia e disciplina care se ocupă cu cunoaşterea re tăţii integrale, considerată ca obiect unic. (Căci, dacă tot ce ex e considerat ca un *singur obiect,* asta implică ideea de Abso numai el dă lucrurilor calitatea de a forma un obiect unic.) F zofia nu e enciclopedie.

Altă definiţie bună: filozofia e disciplina care are scopul identifice, ierarhic, coeficientul de absolut în natura (fiinţa) turorlucrurilor.

29 ianuarie 1

O altă definiţie a filozofiei

Filozofia e disciplina care are ca scop să descopere şi să ganizeze (într-un ansamblu) tot ceea ce este metafizic în fenom (în lucruri).

Iar acest metafizic e tocmai Absolutul. Pentru viziunea ligioasă, nu tot ce e metafizic e şi absolut (de exemplu: îng sfinţii, persoanele divine, afară de D[umnezeu], afară de Sf Treime; demonii sunt metafizici, dar nu absoluţi, fiindcă sunt *aţi);* dar pentru viziunea filozofică, metafizicul este egal cu A lutul (verificare).

17 februarie 1

[Definiţia filozofiei]

Filozofia e disciplina cunoaşterii realităţii integrale, pe b ideii de Absolut.

Februarie 1973

[Definiția filozofiei]

Filozofia este disciplina care studiază reionarea Absolutului în toată realitatea (sau: participarea întregei realități la Absolut).

Filozofia este disciplina care cercetează semnificarea Absolutului în toate lucrurile.

Filozofia e cunoașterea semnificării Absolutului în toată realitatea.

Filozofia este *elocvența metafizică a lucrurilor.*

Filozofia organizează tematic toate lucrurile, după un sens ultim unic.

Filozofia este ierarhizarea teoretică a tuturor lucrurilor după un sens ultim unic.

Februarie 1973

Filozofie = ontologie

Termenul cel mai propriu pentru filozofie este ontologie. Fiindcă filozofia se creează și de Absolut, și de lumea de aici - pe *baza Absolutului,* dar spunând cele mai multe lucruri despre lumea de aici.

Metafizica e partea cea mai însemnată din filozofie, din *ontologie.* Metafizica e gnosa Absolutului (numai a lui), iar ontologia e cunoașterea întregei existențe.

în orice caz, termenul de filozofie („iubire de înțelepciune") nu se mai potrivește astăzi, când puțini sunt filozofii cari iubesc înțelepciunea, și mai puțini cei cari reușesc să fie înțelepți, și mulți cei cari smintesc lumea. Dar termenul filozofie trebuie să rămână, fiindcă are valoare istorică.

Filozofia este ontologia pe baza ideii de Absolut.

Februarie 1973

Ce e filozofia

Wundt, spirit nobil, înțelege impropriu filozofia ([Rădulescu-]Motru cum înțelege obiectul filozofiei?). După Wundt (în formula lui Nisipeanu?), „filozofia e știința generală care sintetizează cunoștințele adunate de științele speciale într-un sistem lipsit de

contradicție" *(Ist[oria] fil[ozofiei] mod[eme],* Bagdasar, vol. III, p 216). Iar mai încolo spune: „conținutul filozofiei e comun cu acel al totalității științelor speciale, însă privit dintr-un punct de ve dere deosebit, și anume, având în vedere, din primul moment raporturile obiectelor științei.

în orice știință, spune el, „se nasc supoziții cu caracte metafizic". în orice știință specială e o „metafizică ce trăiește când latent, când ieșind la iveală" (301, I).

Dar Wundt recunoaște că teoria cunoașterii și metafizic sunt cele „două științe de temelie ale filozofiei" (301, III).

Totuși, Wundt recunoaște și o *conștiință transcendentă* (302 IV) sau *idei transcendente,* deși nu admite apriorismul în con struirea științelor și spune că filozofia trebuie „construită" pri metode strict „aposteriorice" (291, III).

Spune Wundt: scopul filozofiei este „în sistematizare cunoștințelor noastre particulare într-o intuiție despre lume ș viață, care să mulțumească și cerințele rațiunii și nevoile inimii (291-292).

E frumos, e nobil (recunoaște chiar și drepturile inimii - p lângă ideile transcendente), unește o *intuiție ontologică* și lipsa d contradicții în viziunea lumii, dar crede că poate face asta numa sintetizând datele științelor! E adevărat, Wundt s-ar putea refugi în marele lui principiu: *sinteza creatoare* (306-307). Dar aceast sinteză creatoare e: 1) ori o activitate ce nu explică nimic, u plasture; 2) și ea implică o *intuiție unică a conștiinței,* care nu vin din științe, ci e dată de spirit, deci filozofia nu se poate baza nu mai pe științe.

([Rădulescu-]Motru are ideea lui Wundt despre filozofie?)

Wundt nu vede „măgarul de sub picioare" și crede că filozofi e alt tip de cunoaștere decât știința. Dar sufletul lui e nobil.

Martie 197

Filozofia ca antropologie

Un alt fel de filozofie (o altă concepție de filozofie), contempo rană mai ales, este concepția *antropologică;* filozofia ca antropolo gie a spiritului.

Dar asta e un fel de filozofie inversată; în loc să te ocupi d integritatea existenței, te ocupi de un fel de atom al ei. E adevăra că acest „atom" se oglindește oarecum universal și e adevărat c

pleacă de la Absolutul eului propriu, ca să ajungă la Absolutul obiectiv. Dar poţi ajunge şi la *periferizare,* şi la imobilism, şi la prezumţie.

Aşa s-a ajuns în istoria filozofiei la sofişti, sceptici, idealişti subiectivi, existenţialişti luciferici (Sartre...), imobilişti anarhici...

Eul uman şi adâncirea lui este, desigur, cea mai valoroasă brazdă filozofică, în ea se pot descoperi sensurile filozofice, dar cu o condiţie, o mare condiţie: el să fie *încadrat* nu să creadă într-un absolut care comandă Universului (cocoşul lui Rostand credea că soarele răsare fiindcă el cântă!).

Eul trebuie să fie *încadrat* ontic, dar propria lui valoare constă în cât ontism este în el şi cât de nou îl creează.

Mai mult: există şi o antropologie filozofică de capricii şi absolutizări, de bibelouri ori de bagatele. Se trezeşte domnul „filozof cu o idee a lui şi o lansează în toată lumea, frumos ambalată, să ştie! Aşa fac şi femeile filozofie.

Filozofia ca antropologie o e falsă filozofie; mai mult: o filozofie periculoasă sau un exerciţiu monden: absolutizarea capriciului. Un fulg de păpădie zburând prin aer, dacă ar căpăta conştiinţă, n-ar gândi altfel.

1 april 1973

Filozofia ca meditaţie asupra morţii

Moartea e întotdeauna neverosimilă. Pentru că, dacă omul a fost tânăr, nu trebuia să moară; dac-a fost propriu-zis bătrân, nu pare moarte, ci formalitate; sau dacă, fiind prea bătrân, lumea-l credea etern, şi dispariţia lui, un atac adus eternităţii.

Toate fenomenele pare că sunt fireşti, afară de moarte. Chiar dacă e perfect explicabilă ştiinţific, este inexplicabilă pentru suflet, în acest sens, ea contrariază pentru noi toate legile. Fiind pe deasupra ştiinţei, rămâne obiect numai pentru filozofie şi religie. Fiindcă acestea arată că mai e ceva infinit, mai epatant decât planul ştiinţelor. Moartea deschide perspectiva care dă gândului omenesc adevărata amploare. Fără ea n-am crede în fenomen ca un fenomen, fără să fi ştiut niciodată în ce realitate adâncă am trăit. Mai mult decât naşterea, care apare ca deschisă pentru ştiinţă, moartea dă sensul real al realităţii şi deschide lumea problemelor ce fac din sufletul uman o floare cu arome, venind de departe şi întorcându-se tot acolo, după o plimbare turistică prin fenomen.

April 1973

Filozofia ca meditaţie asupra morţii

Ultima taină e nu numai un motiv de meditaţie asupra existenţei, dar şi un mod de a cunoaşte sufletul omului (iar sufletul e al *doilea univers,* pe lângă marele univers. De fapt, filozofia se ocupă cu aceste două universuri şi face racordarea de sens între ele: acest tunel de racordare este însăşi filozofia).

Cât trăieşte un om, îl cunoşti şi nu-l cunoşti. Dar, de îndată ce pleacă, îţi apare sensul vieţii lui, natura sufletului său.

Moartea e un principiu de cunoaştere - cum nu e naşterea (care mai degrabă adoarme cunoaşterea; mare dezvoltare).

August 1973

Cum a început şi s-a întemeiat filozofia românească

Gândirea filozofică cea mai autentică în ţările române a fost reprezentată, până de curând, de istorici (şi de teologi). Cea mai *organică,* în orice caz.

Cronicarii, Cantemir, predosloviile, Ivirenii. Apoi: Bălcescu, Kogălniceanu, Xenopol (cap filozofic), Hasdeu, Iorga, Pârvan, Kico[24].

Xenopol: istoric şi cap filozofic; Pârvan: istoric, filozof şi poet; Iorga: istoric, scriitor mare şi cu intuiţii filozofice fundamentale.

Până la Conta şi mai ales până la [Rădulescu-]Motru, Nae [Ionescu] şi Blaga, filozofia sau gândul filozofic la noi au fost reprezentate de istorici şi teologi. E interesant de studiat *arheologia* formării unei discipline filozofice la români.

Ce să mai vorbim de folclor: filozofie prin excelenţă; orice folclor are structură filozofică. Deosebirea este în felul deosebit (sic!) al viziunii filozofice, după popoare; folclorul reprezintă cel mai organic *Weltanschauung* al naţiunilor şi întreaga lor psihologie (vezi şi cartea lui L. Rusu - teză secundară de doctorat).

Octombrie 1973

Ce e filozofia

1) Cunoaşterea realităţii totale (Spencer).

2) Cunoaşterea destinului şi datoriei morale, a adevărului vieţii, pe care să-1 urmezi (exemple în antichitate).

3) Cunoaşterea de sine însuşi (idem).

4) Filozofia ca istorie a filozofiei.

5) Filozofia ca gnoseologie.

6) Filozofia ca teorie socială şi ideologie politică pentru construirea unei societăţi presupuse mai bune; exemplul Saint-Simon-ilor (adică al primei jumătăţi a secolului al XIX-lea) şi exemplul de halo marin şi planetar al comunismului.

7) Filozofia ca thanatologie.

8) Filozofia ca interpretare a direcţiei viitoare a evoluţiei omului (nu e tot una cu viitorologia, care e treabă mai mult de ingineri şi calculatoare electronice).

9) Filozofia ca înţelegere a Absolutului.

10) Filozofia ca înţelegere şi fundamentare a religiei. Apologetismul.

11) Filozofia ca teorie a artei, înţeleasă ca ceva integralizator. Aici, filozofia artei spre deosebire de estetică. Vezi cum unii, mai ales în epoca actuală, caută să înţeleagă realul prin actul artistic şi se implică în el total - un *Weltanschauung.*

12) Filozofia ca psihologie (cunoaştere a sufletului omenesc - bază, în orice caz, a filozofiei). Deci: filozofia ca antropologie. [Rădulescu-JMotru, Ralea; vezi o broşură a lui Tomoioagă.

13) Filozofia ca filozofie a istoriei.

14) Filozofia ca *exerciţiu sofistic.* Respectivii susţin că nu există adevărul, ci speculaţia asupra lui, după interesul gânditorului şi al atractivităţii ideii la un moment dat.

15) Filozofia ca exhibiţie (de lux) şi carieră (este o formă a filozofiei ca sofistică).

16) Filozofia ca voluptate mesianică şi a gustului de putere (la cei mai mulţi evrei).

Etc.

Să elimin unele de mai sus şi să reduc la câteva tipuri, cari şi ele se reduc la cunoaşterea integrală şi abstractă.

\1

Februarie 1974

Natura filozofiei

Filozofia ca meditaţie asupra timpului

Intuiţia timpului este prin excelenţă o intuiţie filozofică (precum muzica faţă de lucruri şi creaţii văzute).

Cei mai mari filozofi au creat o filozofie a timpului: Platon, Plotin, Kant, Bergson. Heraclit? Hegel şi chiar Aristotel, atunci când vorbeşte de Primul Motor şi de cauze.

Şi filozofii „fizicieni" (ionienii...), cari au vrut să vadă cum s-au născut şi au devenit lucrurile (vezi şi în Weber, partea referitoare la filozofia antică; apoteoza devenirii etc.).

Noi am putea gândi filozofic chiar dacă ar fi numai spaţiu - dar mai sărac şi fără patetism.

Timpul însă pune problema originilor şi a eshatologicului, a începutului şi a scopului, a cauzalităţii în stil mare şi a finalităţii în stil mare.

Lucrurile privite în timp pun problema fenomenelor şi a Esenţei (adică nu caută *constanţa* sau ceea ce *rămâne).* Dacă Universul ar fi static, încremenit în imobilitate, nu ne-am gândi la esenţe.

Timpul, categoria timpului, ne face deci să ne gândim la esenţa lumii - şi, prin ideea *trecerii* noastre, la rostul nostru în lume.

28 aprilie 1974

Chipul sau natura filozofiei

I. Sensul *etimologic.* întâi au fost sofiştii, apoi iubitorii de înţelepciune (Pitagora a creat termenul?). în adevăr, un sens al filozofiei - şi fundamental - este disciplina care caută să stabilească cunoaşterea şi practica înţelepciunii. Asta e şi influenţa Orientului. Vezi şi broşura: *Du sage antique au citoyen moderne*[25]. Cei vechi erau obsedaţi de înţelept şi de sfânt (de ascetul înţelept: adesea, înţelepciunea şi sfinţenia erau întrunite în aceeaşi persoană). Modernii sunt obsedaţi de aventurier şi de cetăţean.

II. Sensul *heraclitic:* „Totul curge". Adică, ideea timpului ireversibil (dar ciclurile nu se repetă? Deci... te poţi scălda de două ori, chiar de o infinitate de ori, în acelaşi râu, cu condiţia să fii şi tu infinit în timp, adică etern). în realitate însă, timpul şi exis-

tenta nu sunt acelaşi lucru, deşi lumea le confundă şi se poate ca existenţa să curgă, iar timpul să fie static; aşa e la Kant? Dar la Bergson şi Hegel?

Adică, prin timp înţelegem *veşnica trecere,* fie că este existenţa sau timpul care curge; concluzia pentru meditaţia filozofică e aceeaşi, încât se poate spune că filozofia este meditaţia asupra timpului, asupra *trecerii,* curgerii, marii treceri.

' III. Sensul *tanatic.* Un antic a spus că filozofia e meditaţia asupra ultimei taine. în adevăr, moartea a impresionat mai mult
11 decât naşterea, deşi aceasta din urmă e tot atât de misterioasă - şi naşterea e, în orice caz, mai importantă. Moartea mai pune şi problema cu două lumi - e, deci, mai metafizică, mai filozofică? Omul cel mai comun ajunge să facă filozofie (se trezeşte filozof, pentru câteva momente) când e vorba de moarte. în acest sens, morţii au contribuit la crearea filozofiei, ca şi a religiei.

IV. Dar moartea e un aspect al răului. Ideea că, în definitiv, filozofia se ocupă cu problema răului. Adică, sensul *ponirologic* (vezi Svetlov): înrudire cu religia, care se ocupă tot cu răul, cu mântuirea. Dacă lumea ar fi perfect bună, aproape nimeni nu s-ar mai gândi la religie; definiţie posibilă; *filozofia se ocupă cu răul văzut pe plan ontic şi moral*

V. Sensul *teologic.* Filozofia ca ancilă a religiei. Evul Mediu.

VI. Sensul *gnoseologic.* Filozofia se ocupă mai ales cu problema cunoaşterii - de fapt, cu posibilitatea cunoaşterii metafizice, abstracte. Kant - Hume. Kant nu se ocupă numai de gnoseologie, dar mai ales de ea. Kant a imprimat direcţia gnoseologică în filozofia contemporană. Orice gnoseologie are obsesia absolutului; încât ea s-ar putea defini: disciplina filozofică ce se ocupă cu cunoaşterea metafizică, cu posibilitatea şi condiţiile cunoaşterii metafizice.

VII. Sensul de filozofie a istoriei. Adică: meditaţii asupra cauzelor şi sensului istoriei, fazelor ei... Nu e tot una nici cu curgerea lui Heraclit, nici cu meditaţia asupra timpului. Acest sens a luat o mare dezvoltare în secolele al XVIII-lea - al XX-lea (Vico, Montesquieu).

VIII. Sensul cultural; adică filozofia culturii. Mare dezvoltare în secolul XX. Filozofia valorii.

IX. Sensul antropologic. Filozofia ca antropologie a spiritului. Omul în centrul lucrurilor: încă o formă a subiectivismului, psihologismului şi la alde comunişti, Mordehai.

X. Sensul social-biologic-politic. Adică, să facă o viaţă mai bună pentru om prin ajutorul ştiinţei şi al ideologiei filozofice.

Monarhomahii, Utopiile până la Rousseau *(Cont* Saint-Simon şi până la comunişti.

Adică, pe de o parte, filozofia rasistă, naţională, cea de stânga. Ideologia concepută ca o *maşină de* imensă catapultă abstractă, catapultă de război. Sens nent revoluţionar în comunism. Ienicerizare.

Cei de dincolo fac filozofie în înţeles de rasă: religi zofia sunt pentru ei arme etnice. Nemaiputând face f ligios, fac fanatism filozofic.

XI. Sensul istoric. Filozofia ca istorie a filozofiei în filozofie". „S-a scris atât de mult!", spunea cu oare şi tristeţe T. Vianu.

Ca iniţiere în filozofie e una din cele mai bune dismul ne aduce la scepticism, zicea [Rădulescu-JM s-a iniţiat citind pe Hoffding.

Mai ales nemţii recurg la istoria filozofiei pentru în filozofie; ei au şi cele mai dezvoltate opere de istoria

XII. Sensul amputării. A. Comte. Dar Comte şi erau rinoceri. Cu timpul însă, s-a uitat rezerva lui Co Spencer şi s-a considerat că *fenomenul* e toată realitate cazul lui P. P. Negulescu?

De multe ori, autorii de sistem sunt exageraţi o de discipoli, încât ei spun: „eu nu sunt marxist". Cu absolutizat fenomenul. Şi asta a dus ori la materialis venire indirectă la metafizic (Avenarius, Mach), ori la ori la tristeţe, ori la gramaticism filozofic.

XIII. Sensul rebel. Sau sensul ranchiunei. Pesi tenţialism luciferic impotent. Ciocli rafinaţi.

Rolul celor de dincolo: au lovit peste tot în religi în comunism e o imensă parte de molimă.

Schopenhauer, Nietzsche, Heidegger, Sartre, Cio

XIV. Sensul ludic. Filozofia ca joc intelectual arta pură). „Aproximaţii". „înţelesuri". „Puncte de vede de maxime. Montaigne, A. France, autorii de aforis disociaţii, filozofie montană. Eseuri.

XV. Sensul epatării sau exhibiţiei. Sofiştii anti antici şi moderni. Ciocli rafinaţi - deşeuri ale culturii bine în existenţă.

(Din punctele XIV şi XV să fac unul singur? A ludic şi al vanităţii? Filozofia ca sport intelectual ş mondenă. Picanteria maximă a saloanelor.)

XVI. Filozofia lui *cârpe diem.* Să trăieşti bine acum şi aici. Aşa erau sofiştii antici. Venalism.

XVII. Filozofia ca filozofare (vezi şi Nae Ionescu): reacţie contra didacticismului şi osificării.

XVIII. Filozofia concepută ca ştiinţă: în comunism (numai obiectul variază). Şi „ştiinţificii". Pozitivismul. Rinocerii. A. Comte greşit înţeles - şi Spencer. După comunişti, filozofia e o ştiinţă ca toate celelalte, numai că are alt obiect.

Ştiinţismul a pulverizat filozofia în discipline pedestre: psihologie experimentală, sociologie măruntă, estetică experimentală, pedagogie cu teste. S-a ajuns astfel, bizar lucru, la q, filozofie fără înţelepciune, la o „psihologie fără suflet", la o etică fără morală („la science des moeurs"), la o... filozofie fără filozofie, fără esenţe - sau la grave disperări decantate în filozofii gramaticiste şi piruete verbale. H. Sanielevici râdea de un *Herrn Professor* şi de unica lui descoperire.

O filozofie de nuanţe, dar fără culoare, de dragul nuanţelor uită culorile, o filozofie castrată, emasculată: dispariţia ingenuităţii şi a oricărui spirit mitic, fără de care nu e adevărată filozofie.

Filozofia ca „regină a ştiinţelor", cum i s-a spus, a fost, de fapt, o filozofie detronată, degenerată, impotentă: *oneyllo scientiae*[26]. Marele Pan în filozofie a decedat (la alde [Rădulescu-]Motru, filozofia ştiinţifică e mai mult de formă).

XIX Filozofia se ocupă cu rostul omului în lume, *ils cherchent la verite*[27]. Nu e tot una cu antropologia filozofică - aceea e psihologism. Filozofia trebuie să fie o *busolă ontologică:* sensul moral *bazat* pe ontic.

Filozofia pragmatică e o consecinţă, căci omul este integral. Ea e o aplicare a filozofiei teoretice şi totodată o stimulare şi determinare a ei.

Filozofia: o cunoaştere a lumii şi a rostului omului în lume; în acest sens, religia a fost prima filozofie a omenirii.

XX. Filozofia ca disciplina integralităţii existenţei (sensul totalitar) . *La connaissance unifiee*[28] (Spencer).

Spencer adăuga şi datele ultime ale conştiinţei (vezi şi Bergson, şi Avenarius; iar A. Comte nu uită *realitatea ultimă:* amândoi au fost greşit înţeleşi, fiindcă au fost valorificaţi *numai în fenomen,* aşa cum Kant a fost valorificat mai mult pentru *Critica raţiunii pure;* iar Herbart a fost valorificat pentru intelectualismul lui: căci sistemele filozofice sunt apreciate după gustul epocii. Acelaşi filozof (sau artist, scriitor) există de atâtea ori câte epoci există.

XXL Filozofia ca disciplină a Absolutului (sensul al
Hegel, Fichte, Schelling; deci, o disciplină prin excelenţă
La asta s-a gândit poporul când a spus *firoscos,* adică
din firea comună şi obsedat de esenţe, de Absolut. Pent
filozoful e şi un halucinat (firoscos), ori un înţelept, un vr

Acum, să analizăm accepţiile de mai sus şi să cons
cea adevărată.

Mai întâi, să eliminăm accepţiile improprii: ludic,
ca istorie a filozofiei, gnoseologie (care e numai o intro
filozofie) etc. Şi accepţiile ce se presupun, cari, adică, su
cate în celelalte (filozofia culturii, a istoriei etc.). Rămân
legitime. Ce observăm? Că toate implică *ideea de Abso*
(dar mai ales) şi accepţia filozofiei ce se ocupă cu t
realului. Căci nu e vorba de un real sau de totalitate de
clopedic, ci de *toată realitatea, considerată ca obiect u*
astfel concepută, realitatea nu poate fi înţeleasă decât
un substrat comun - care e tocmai Absolutul. Altfel,
nu mai poate fi „unificată", cum zice Spencer.

Concluzia se impune de la sine: filozofia se ocupă
element comun - Absolutul. Dar cum? Ce o deosebeşt
religie, cari se ocupă şi ele de Absolut?

Observăm două lucruri: că realitatea generală n
înţeleasă fără absolut (cazul pozitivismului); dar că nici
lut nu putem şti mare lucru fără cunoaşterea rela
fenomenului. Dacă n-am şti cum e lumea de aici, n-a
mai nimic din paradis sau din infern.

Deci: filozofia e disciplina ce se ocupă cu Ab
ecourile (manifestarea - manifestările) lui în lumea sen
zofia nu se ocupă nici numai de fenomen, nici numai d
ci de *realitatea ontică,* ca atare. Despre importanţa şi n
cuvântului grecesc *onthos*[29]. Filozofia luminează
fenomenul prin Absolut şi îmbogăţeşte sau populează
prin fenomen (dar fără să le confunde).

Şi filozofia se ocupă în special de fenomenele în ca
mod evident, e suflet (psihologia, sociologia, estetica,
indcă sufletul e mai aproape de Absolut şi îl sugerea
mai precis şi mai convingător. însă aceste discipline fi
vor putea deveni niciodată nişte ştiinţe pozitive, cum pr

unii (azi se spune; „filozofie şi psihologie" - chiar şi „filozofie şi etică").

Esența filozofiei rămâne metafizica. Se poate spune că cineva atât filozof este cât este metafizician, cât instinct metafizic are; vezi, la noi, Nae Ionescu, metafizician prin excelență.

De aceea filozofia s-a denaturat în secolul al XIX-lea şi al XX-lea, în mare parte, fiindcă a pierdut „sensibilitatea metafizică".

Dar cele două definiții: filozofia ca disciplină a Absolutului şi ca disciplină a totalității realului, se presupun sau se implică reciproc.

încât, ultima definiție pe care o recomandăm este aceasta: filozofia este disciplina care se ocupă cu realitatea generală (integrală) a Existenței, pe baza ideii de Absolut. *Filozofia se ocupă cu realitatea integrală pe baza ideii de Absolut*

Cum am spus, filozofia are şi obiect şi metode specifice şi nu poate fi redusă la altă disciplină. Ea se bazează pe *toate ştiințele* (începând cu matematicile: ştiința cea mai sigură, dar care e înrudită şi cu metafizica şi cu ştiințele pozitive; poate o disciplină de legătură), se bazează pe *religie* (mai ales!), care arată cel mai patetic şi mai realist destinul uman, pe *artă,* pe *istorie* (care depozitează sau acumulează experiența omenirii şi măştile destinului), pe ultimele date ale conştiinței, ca şi pe ultimele date ale ştiințelor, plus spiritul epic abstract al filozofului: gnoseologia filozofiei adună în ea toate posibilitățile gnosei umane: un Amazon gnosic, un Amazon de gnosticitate, care atrage şi captează spre el, în bazinul lui, tot ce e potentă sau izvor, sau râu de gnosticitate.

în aceasta constă originalitatea şi maiestatea filozofiei. în asta constă *regalitatea* ei. Ea nu e pentru spiritele minore ori unilaterale, ori legate de fenomene (pedestre - terestre). Filozofia va avea întotdeauna un astral, ceva halucinat, dar bazat pe spiritul critic, ştiințific, cel mai atent.

Ştiință şi *Evanghelie* (Rivaud)! Filozofia este expresia unității (integralității) spiritului uman şi a unității (integralității) Realului. O unire în spirit integralist şi transfigurat a subiectivului şi obiectivului, *fără rest,* a eului şi non-eului.

21

[Definiția filozofiei]

Filozofia este reflectarea abstracta a realității
conştiința umană, având ca scop armonizarea existenț
scopul pacificării conştiinței): vezi cum, până şi
Schopenhauer, Nirvana budhistă - şi absurdiştii - Sart
- au ajuns să schițeze o concepție filozofică, prin care
tească.

Filozofia e reflectarea abstractă a realității general
scop purificarea conştiinței umane.

Religia de la început a fost aşa - fiindcă ea a fost,
filozofie - *prima filozofie* -, cum ziceau elinii (această
potriveşte bine în acest caz).

Religia este reflectarea, în acelaşi timp concretă
a realității generale, ca bază de constituire a unui cul
sau mai puțin colectiv.

Religia este reflectarea cohcret-abstractă şi cultică
existenței.

Morala este disciplina ce armonizează conduita
sensul Realității.

Morala este disciplina care are de scop armo
practică, a legalității umane cu legalitatea ontologică
deci ideea că Realul este logic sau armonios, în ulti
nu cum cred exasperații de Sartre) (într-un Real absu
tru, materialist, de exemplu, nu e cu putință o funda
a moralei).

Arta e reflectarea concretă, ca fond, armonizatoa
şi abstractă, ca sens a realității în conştiința umană.

Ştiința e reflectarea abstractă şi parțialistă a r
bază pentru acțiunea practică (chiar istoria, geografia
servesc pentru o mai bună organizare a vieții).

Deci: numai religia şi filozofia implică în mod nec
terea realității generale (ori aproximarea ei gnosică) în
arta, ştiința, morala o implică indirect sau cu putință
filozofic.

26 iulie 1974

Ce e filozofia

Pentru cei pe cari îi deranjează termenii: absolut, sensibil, dau definiția următoare: filozofia este disciplina care se ocupă cu esența ultimă a lucrurilor şi gradele ei de manifestare în toate domeniile existenței.

Concluzie: filozoful (sau gândirea filozofică) este obsedat de trei idei:

1) Absolutul sau esența ultimă;

2) viziunea ierarhizată a Existenței: armonie, monarhism ideativ, sistem organic viu. Deci, filozofia care se ocupă cu părți ale realității, fără legătură ordonată între ele, nu este adevărată filozofie. Asemenea filozofii au apărut în epoca modernă (Nietzsche);

3) toată Existența, gândirea filozofică este integralistă; filozofiile parțialiste nu sunt adevărată filozofie; ca cele ce se ocupă numai de om (antropologii filozofice mai mult sau mai puțin exasperate; vezi Adorno, în *Mic dicționar filozofic).* Poți să pleci de la om şi să te întorci la el, dar se implică toată realitatea.

Altă definiție: filozofia se ocupă cu toate existente, având ca centru subiectiv omul şi ca centru obiectiv Absolutul, Scopul ei este să gândească legătura între aceste două centre, trecând sau implicând în ea toată existența.

Filozofia e disciplina ce urmăreşte să coordoneze polul subiectiv şi polul obiectiv al realității generale, trecând prin toate treptele intermediare ale existenței.

29 iulie 1974

[Definiția filozofiei]

Filozofia este reprezentarea abstractă a realității generale, cu scopul pacificării conştiinței (cu finalitate conştientă sau semiconştientă de pacificare a conştiinței).

Filozofia este reprezentarea abstractă a scopului ultim al realității şi a rolului său în configurarea şi destinul tuturor lucrurilor şi ființelor.

Iulie 1974

Ce e filozofia

1) Ce înseamnă termenul „metafizic"? Nu înseamnă numai ceea ce *depăşeşte* materia, ci ceea ce depăşeşte lumea de aici, lumea sensibilă, lumea percepută de simțuri; adică, ceea ce depăşeşte *aparența* (aparența însă poate fi şi ceva psihic, de exemplu, o întâmplare personală etc., care, e drept, nu se vede de simțuri, dar e în lumea lor).

Şi aparență nu înseamnă numaidecât că e ceva fals ori iluzoriu, ci numai că nu este esența sau absolutul.

Filozofia a debutat prin deosebirea *între două lumi:* a *aparenței* şi a *esenței;* adică a relativului şi a absolutului, a lumii sensibile şi trecătoare şi a lumii inteligibile şi eterne. Această deosebire între lumea *imediată, de aici,* şi lumea *în sine,* ori *de dincolo* (de dincolo de înțeles *abisal* sau ontic, aproape întotdeauna confundat cu înțelesul cosmologic, adică lumea e acum şi lumea viitoare, tocmai fiindcă lumea viitoare - *Kunftige Welt* - e lumea esenței, a absolutului), e veche în omenire: am putea spune că e de la începutul culturii şi a debutat prin religie. Dacă numiți această deosebire între două lumi aparență şi esență, ceva kantian, am putea spune că în omenire a fost un *kantianism ancestral* De fapt, Kant s-a conformat lui, iar expresia cea mai înaltă s-a dat de Platon (şi creştinismul).

2) Şi atunci, putem defini filozofia ca fiind disciplina ce se ocupă cu raportul dintre aparențele şi esențele realității generale a existenței, cu scopul de a înțelege rostul lumii şi al omului în lume.

3) După cum vedem, filozofia consideră că existența are doi poli: Absolutul (esența) şi omul.

Iar omul e locul (punctul) mai mult sau mai puțin conştient de întâlnire (sau articulare) (sau sinteză?) între Absolut şi aparență: asta e istoria. *Istoria e Absolutul devenit mai mult sau mai puțin conştient în timp;* sau: *Absolutul manifestat prin om.*

4) Deosebirea ancestrală dintre esență şi aparență a dus la gnoseologie, căci esența şi aparența se constată prin funcții gnosice diferite la rațiune şi simțuri. Dar gnoseologia a fost precedată de metafizică: aşa cum educația a precedat pedagogia.

24 august 1974

[Definiția filozofiei]

Filozofia e mitizarea abstractă a existenței integrale.

Filozofia e disciplina (care explicitează) care pune în sistem rațiunea suficientă a realității integrale.

Filozofia e disciplina ce explică sistematic rațiunea suficientă a existenței integrale.

Căci prin mit sau mitizare nu trebuie să se înțeleagă ceva pur fantastic. Ci mitizarea e forma supremă prin care putem să înțelegem ceva din realitățile ultime.

Septembrie 1974

Ce e filozofia: Absolutul

Filozof este omul care gândește toate lucrurile în perspectiva infinitului și a eternității, dând fiecărui lucru un rang în acest tablou august de valorificare sau de anulare. E vorba, prin urmare, de un eșichier spiritual cu două mari coordonate filozofice, față de care e determinată poziția fiecărui lucru din existență, sensul și valoarea lui.

Spiritul filozofului trece printr-o încolonare organică toate problemele, de la cele mari la cele mici, prin ideea de infinit și de etern; cele două dimensiuni ale relativului, cele două dimensiuni de egală valoare; cei doi *pairs*[30] ontologici.

Spiritele coinune și cele pur științifice se mulțumesc cu fenomenul imediat, scos din contextul ontologic. Chiar și Absolutul se izolează cu un obiect, dar în care, dacă e de rasă, caută să vadă esența lucrurilor sau a lui (obiectivitatea: de aceea, asta e o punte între știință și filozofie), dar spiritul filozofic n-are ochelari (cum au caii): pentru ei, totul e transportat și bogat de infinit și de etern.

Dar infinitul și eternul sunt infinite în spațiu și în timp, deci se pot reduce la o dimensiune unică, deși complexă. Important e însă altceva: ca prin ideea de infinit și de eternitate omul ajunge la ideea de Absolut. Căci aducând infinitul (în spațiu și timp), nu poți să nu-ți pui problema Absolutului. Astfel, filozof se cheamă omul care gândește orice lucru prin ideea de Absolut; care gândește toate lucrurile din existență prin Absolut. Deci, filozofia e știința Absolutului. Ajungem deci, și pe această cale, la adevărul definiției pe care am dat-o filozofiei: disciplina Absolutului și a ecourilor lui în lumea sensibilă. Sau: cunoașterea realității integrale pe baza ideii de Absolut.

Noiembrie 1974

[Definiția filozofiei]

Filozofia cercetează cum s-a făcut lumea și cum se face, și către ce tinde. De aceea, filozoful are adeseori un fel de demiurgism teoretic (pe un substrat de pietate?).

Pe când știința, în lumea gata făcută, sau își studiază trecutul cum ar studia piesele unei mașini, ori îi detașează legile cu cari poate tehniciza existența.

Istoria nu e știință, ci artă, filozofie și știință; istoria mare e *un summum* la noi: Pârvan, Iorga, Xenopol; în Franța, un Michelet etc.

Știința e cercetarea plurală a realității pe direcții diferite de structură. Sau, mai scurt (dar mai implicat): știința e cercetarea realității pe direcții diferite de structură.

Știința e cercetarea relativului pe baza cantificării matematice (sau: a conversiunii matematice).

Filozofia e cercetarea Absolutului pe baza calitativului inconvertibil.

Martie 1975

Ce e filozofia. Plan

I. în timpul nostru a crescut interesul pentru filozofie și s-au înmulțit studiile și articolele filozofice (mai ales cele cu caracter eseistic); curios; fiindcă omul actual nu e totuși filozofic, în ceea ce privește structura. Să caut cauzele.

II. Accepțiile ce s-au dat filozofiei de-a lungul mileniilor.

III. Eliminarea accepțiilor (ori practicilor) improprii (de exemplu, filozofia ca istorie a filozofiei ori ca exhibiție abstractă).

Concluzie: filozofia e disciplina Absolutului, reionând în toată existența: termenul ontologie e foarte potrivit; vezi Schelling, Nae Ionescu.

IV. Atunci, care e deosebirea de religie, artă? Aici să scot deosebirile (și asemănările) între religie, artă, filozofie: vezi un studiu al lui Petrovici.

V. Ramurile filozofiei, ca sociologia, pedagogia, psihologia... au şi ceva ştiinţific. Nu e nevoie de metafizică pentru a face monografia unui sat ori a unui grup mic (tendinţă în sociologia de azi) sau pentru a studia senzaţiile, în psihologie, chiar şi asociaţia de idei. Dar în chestiuni mari şi decisive, aceste ramuri ştiinţifizante (Lalo a vorbit de o „estetică experimentală"; verificare) ale filozofiei trebuie totuşi să rămână în cadrul filozofiei (era bun obiceiul german ca profesorii universitari să predea toate disciplinele filozofice).

Martie 1975

Religia ca izvor şi sens al filozofiei:

1) fiindcă în religie a fost de la început multă filozofie, după puterea oamenilor din fiecare epocă; după cum a fost şi artă, şi morală, şi ştiinţă chiar (la început), şi... politică uneori (mahomedanismul);

2) în Evul Mediu, religia a stimulat gândirea filozofică pentru a fundamenta adevărurile credinţei;

3) când a început reacţia - multe capete, chiar de călugări, şi-au ascuţit mintea pentru a combate multe poziţii ale religiei; Duns Scott; filozofia modernă s-a născut în mare parte din nevoia ori gustul de a combate poziţiile tradiţionale ale religiei.

Dar adevărul este că filozofia însăşi nu poate avea altă finalitate decât de a sprijini religia sau o cultură de tip religios, în esenţă.

O parte din filozofii actuali care să facă numai o *filozofie a omului* (la noi, alde Ralea): un aspect al luciferismului ori al idealismului subiectiv. Orice idealism subiective, de fapt, antropologie filozofică.

Martie 1975

Accepţiile filozofiei

La început, filozofia era de toate: poezie, ştiinţe, religie, filozofie la un loc. „Omogenitatea primitivă", vezi şi basmele româneşti: „vraciul", învăţatul, filozoful, doctorul.

Dar, ulterior, filozofia şi-a precizat obiectul:

1) filozofia ca înţelepciune („un sage antique en un citoyen moderne"[31]), ori ca iubire de înţelepciune; vezi şi înţelepţii Asiei;

2) filozofia ca meditaţii asupra timpului; intuiţia timpului a născut filozofia, nu spaţiul (dar în milenii; dar şi ei s-au ocupat la începuturi). De ce? Fiindcă timpul, cu transformările lui, pune ideea relativului, a trecătorului şi a esenţei permanente, şi pentru că timpul duce la moarte. De aceea, un antic a spus că filozofia e meditaţie asupra morţii. Din acest punct de vedere, filozofia se poate defini ca o ştiinţă ce caută raportul între trecător şi permanent.

Ultimul mare meditator asupra timpului este Bergson (să fac deosebirea între timp şi istorie. Timpul e o esenţă cu acelaşi înţeles filozofic peste tot; istoria e ceva concretizat în epoci etc.; numai în parte e metafizică, dacă e);

3) filozofia ca meditaţie asupra moralei şi rostului omului - pentru a da fundamentarea ultimă. Marele început 1-a făcut Socrate. El numai în aparenţă a coborât filozofia pe pământ; de fapt, a ridicat omul în cer, a făcut o metafizică implicată. Importanţa lui Socrate pentru etică şi pentru logică şi teoria cunoaşterii, în aceeaşi măsură a căutat cugetul drept, iar pe acesta 1-a fundat ca pe un atribut metafizic;

4) filozofia ca motivare a religiei, până la ancilă a religiei;

5) filozofia pentru a găsi o societate mai bună: Platon, Campanella, Thomas Morus, acelaşi limbaj cu alde Saint-Simon, Proudhon, Fourrier..., până la comunism, care, prin Mordehai etc., a creat o filozofie integrală: răspund la orice întrebare, când pui moneda *in stallverk; un stallverk* universal. Au croit după capul lor;

6) ca justificare a etnicului şi a imperialismului: spaţiul vital - era politică - Gobineau - până la Hitler;

7) ca filozofie a artei, a frumosului considerat în sine sau ca valoare integralizatoare;

8) filozofia ca istorie a filozofiei. îndrumări, *Einleitung*[32]*-uri*\

9) filozofia ca gnoseologie, începând de la Locke încoace şi mai ales de la Kant;

10) filozofia ca filozofie în sine, dar cu devoţiune pentru adevăr; analogie nu cu înţelepciune - ci iubire de înţelepciune: Kant, Nae Ionescu etc.;

11) filozofia ca disciplină a realităţii totale: Spencer;

12) filozofia ca voluptate în sine, ca sport de idei (indiferent, fără însă se preocupe de adevăr: disociații, aproximații, eseuri responsabile) şi ca exhibiție;

13) filozofia ca divertisment şi ca echilibrare: Schopenhauer, Sartre etc.;

14) apoi, filozofia ca artă de idei, ca filozofie a vieții, ca antropologie, ca metodologie a ştiințelor, ca filozofie a cuvintelor, ca filozofie a culturii, a istoriei, a dreptului etc.

Concluzie: domeniul şi formarea filozofiei sunt ca bazinul unui mare fluviu, cu foarte mulți afluenți. Ea e un fluviu spiritual cu atât de mulți afluenți, cum nu are nici o altă disciplină; în definitiv, filozofia este însăşi finalitatea cunoaşterii. Toate celelalte discipline sunt faze pregătitoare.

18 iulie 1975

Conceptul de filozofie:

1) filozofia de pură erudiție: ceea ce Nae Ionescu a numit metaforic „proştii filozofiei"[33]. (Şi totuşi, ce bine prinde această erudiție când e bine informată, când înțelege bine şi când e sistematică şi clară! Nu ca la Brucăr, care n-avea sistematizare şi stil!);

2) filozofia trebuie să te învețe carte şi să facă pe cititori-auditori să gândească. Aşa a procedat Aristotel în vechime (el a fost şi un istoric al filozofiei de mare preț, având în vedere că multe opere antice s-au pierdut). Aşa a făcut Guşti la noi (şi n-a fost înțeles); aşa putea face şi G. G. Antonescu, dacă n-ar fi fost *sectar,* dacă n-ar fi ucis *nuanțele* şi dacă nu s-ar fi *fixat* o dată pentru totdeauna în orice problemă.

Aşa cred că făcea şi Kant la cursuri: expunea şi pe alții, şi adăuga; producea filozofie, fiindcă dădea elementele *(doct* asta înseamnă: a şti ce s-a spus, ca să mergi mai departe. Cum o să gândeşti, dacă n-ai materie primă?), dar dădea şi sugestii şi înaltă nelinişte (ca Nae Ionescu, la noi).

Iulie 1975

[Definiția filozofiei]

Teză: filozofia e specificul omului şi omul e om în măsura în care are preocupare filozofică în structura vieții lui. Ceva ştiință, ceva artă, poate ceva morală, poate au şi animalele - dar *gândirea ansamblului Realului* o are numai omul. Iar această gândire ia forme religioase sau poetice, sau de filozofie pura, după faza de evoluție a omenirii.

Important. Să dezvolt: omul lipit de fenomen ori de biologie *sans plus*[34] nu e încă om. în mod absolut nu există un astfel de om.

Iulie 1975

Ce e filozofia

Filozofia ca jonglerie de idei şi forme - ca joc şi exclusivitate •-, ca scop în sine, ca prestidigitație intelectuală..., cabotinism de abstracții. Această filozofie are ca „substanță" emisia de idei, mai ales de paradoxe (are cultul paradoxului şi originalității aparente): e filozofia ca vanitate.

Este o formă modernă a sofisticii antice. Uneori, mai rar, e ceva pur distractiv, pentru a umple timpul. O arta pentru artă în domeniul intelectual.

12 noiembrie 1975

Sensurile filozofiei

I. Cunoaşterea de ansamblu, cum a fost încă de la elini. Arta, ştiința, filozofia şi chiar religia sunt la un loc, într-un chip organic (şi chiar practic). E şi un avantaj de unitate sufletească aici, iar nu ca în specializarea modernă; dar în basmele româneşti se confundă filozoful cu învățatul, cu vraciul, cu doctorul; citate.

II. Filozofia ca înțelepciune (cine i-a spus întâi filozofie? Alde Pitagora?).

III. Filozofia ca ancila religiei. Eriugena spunea că filozofia şi religia au acelaşi obiect, dar una are adorarea şi alta ştiința lui; discuție (nici religia nu e fără „ştiință" - nu e pur sentiment, pur acefalism grav, cum nu e nici arta, şi nici filozofia nu e fără sen-

ţiment. Separaţiile astea au fost mult timp o eroare şi în felul de a privi arta, şi în cel de a privi filozofia sau religia. Toate au *de toate,* căci sufletul e întreg, dar în altă modalitate, alte ierarhii şi grade).

Filozofia nu e numai ancilă a religiei, cum nu e numai ancilă a ştiinţei şi nici numai ancilă a artei (vezi la unii eseişti, cari fac artă din idei, literatură din idei).

IV. Meditaţie asupra morţii; vezi la unii materialişti elini şi vezi ce zicea Platon (dar în alt înţeles şi pe altă bază). Filozofia ca meditaţie asupra timpului (care implică şi ideea de moarte, dar şi pe cea de viaţă, de renaştere). Căci timpul, operând schimbarea, sugerează ideea că există o permanenţă, deci *esenţa* filozofică. Dacă ar exista numai spaţiu, fără timp, poate că n-ar fi fost niciodată filozofie în lume.

Eventual, să fac două paragrafe privind meditaţia asupra timpului, ca un alt paragraf. Până la Kant, spaţiul nici nu s-a bucurat de mare trecere în filozofie, ori mai mult la sceptici şi idealiştii subiectivi.

V. Filozofia ca gnoseologie - mai ales de la Kant (asta ţinea loc şi de metafizică, în epoca contemporană) şi la sofiştii elini şi la Socrate gnoseologia avea mare loc în filozofie.

VI. Filozofia ca istorie a filozofiei; vezi Mircea Florian (a dat o *Îndrumare în filozofie* concepută ca istorie). E aici şi o oboseală şi o renunţare, oarecum; analogie cu renunţarea pozitiviştilor la metafizică.

VII. Filozofia ca filozofare: ceva la Kant, Nae Ionescu.

VIII. Filozofia ca antropologie a spiritului uman, ori 1) în sens grav, moral-metailzie, de rost al omului (şi la Socrate; în mare parte e la mulţi înţelepţi asiatici, la moraliştii mari...); ori 2) în sens cantonat, ca la Ralea: ceva superficial, care ascunde un moft luciferic ori impotent.

IX. Ca joc intelectual şi, cele mai adesea, ca vanitate servită de inteligenţă şi erudiţie; uneori, exhibiţie caracterizată, alteori piraterie intelectuală. Aici intră şi paradoxele, metaforele grozave, adeseori sofismele (câteodată strălucite, epatante); filozofia concepută ca o virtuozitate (a inteligenţei).

X. Filozofia ca armă politică, socială, revoluţionară, mesianică: piesă puternică în arsenalul comunismului şi la 1789 şi mai apoi. Ranchiună socială.

XI. Ca ranchiună metafizica, revoltă pe Existenţă, pe destin. Asta e cauza pesimismului în general, mai ales la Schopenhauer,

a dus la luciferism cvasi-morbid la alde Sartre, Heidegger, ori a pornit surd din el; ori la ranchiună morală: moraliştii francezi (la Rochefoucauld...), cari s-au răzbunat pe natura umană, dezvăluindu-i „egoismul" etc. (aşa cum unii îşi bat joc de oameni în jurnalele intime: se răzbună). (Pot face un singur paragraf din filozofia ca ranchiună: ranchiună social-politică sau chiar metafizică; ranchiună morală, după obiectul ei, nu după mobil.)

Natural, se fac combinaţii între aceste trei feluri de ranchiună, în grade diferite; câte 2 ori 3 exemple.

XII. Filozofia ca mijloc de perfecţionare a societăţii, aliindu-şi şi ştiinţa: alde Saint-Simon etc. Filozofia ca perfecţionare a vieţii sociale şi a traiului uman.

XIII. Filozofia ca gnosa realităţii integrale: „cunoştinţă unificată" (Spencer).

XIV. în sfârşit, filozofia ca disciplină a Absolutului.

Concluzie sintetică: filozofia e disciplina care are ca obiect cunoaşterea Absolutului şi a ecourilor lui în lumea sensibilă (cunoaşterea Absolutului şi a ecourilor lui în lume).

Decembrie 1975

Ce e filozofia

1) Filozofia se ocupă cu Absolutul şi ecourile lui în lumea sensibilă.

2) Filozofia se ocupă cu realitatea întreagă a existenţei, pe baza ideii de Absolut.

3) Filozofia se ocupă cu realitatea integrală a existenţei, considerată ca *obiect unic.*

(Să arăt că, pentru a înţelege obiectul filozofiei, e nevoie de conceptul de *univers ontologic,* care nu e tot una cu cel astronomic şi nici chiar cu cel creat, aşa cum spune *Biblia.*

Adică, conceptul de *Real* Care cuprinde şi *noumenul,* şi fenomenul, tot ce este, ce a fost şi va fi, eternul şi infinitul: *Unul* existent.)

Şi dacă se poate obiecta că nu putem cunoaşte Absolutul şi, deci, nici ecourile lui în lumea sensibilă, atunci putem formula sau, mai bine zis, *reformula* definiţia de la punctul 1, de mai sus, în acest mod:

Filozofia e disciplina care are ca obiect reprezentarea abstractă a Absolutului şi consecinţele acesteia pentru lumea relativului (a întregului relativ).

Iar dacă şi termenul de „reprezentare" poate fi criticat, se poate spune aşa:

Filozofia e disciplina care are ca obiect considerarea Absolutului şi consecinţele acestei considerări pentru lumea relativului (sau: pentru tot relativul; sau: pentru toate zonele relativului).

Vezi cum, în realitate, şi scepticii şi pozitiviştii (Comte, Spencer) au fost obsedaţi de Absolut; şi de la ideea lui au pornit şi în raport cu felul cum l-au considerat şi-au construit filozofia. Nici Comte, nici Kant, nici Spencer, nici Herbart n-au fost înţeleşi cum trebuie de urmaşi.

Februarie 1976

Filozofia şi Absolutul

Fără ideea de Absolut nu există filozofie. Numai cu... geografie nu se poate face filozofie. Poţi înconjura pământul, dar nu poţi şti ce e înăuntrul lui. Zece călătorii în jurul pământului nu fac cât un singur sondaj în interiorul lui, cât un vulcan sau un puţ adânc... Putem localiza o vorbă latină: de-i goni Absolutul chiar cu forţa, el tot se-ntoarce în galop înapoi (vezi, în Schopenhauer, unde spune că natura ereditară se întoarce în galop).

Filozofii sunt obsedaţii Absolutului - dar cu condiţia să-l aplice la viaţă, la totalitatea existenţei, fiindcă altfel cad într-un misticism steril şi chiar fals ca adevăr. Comuniştii contestă Absolutul ori nu fac deosebire (radicală) între relativ şi Absolut: ei procedează ca struţul, care bagă capul în nisip.

Mai 1976

Natură filozofiei

I. Ca ştiinţă sau cunoaştere generală, cum era în omogenitatea „primitivă"; vezi cum şi Fichte spune „ştiinţă" în loc de filozofie (titlul unei cărţi a lui din tinereţej.

Iar azi, comunismul susţine că'filozofia e o ştiinţă - nici mai mult, nici mai puţin.

II. Filozofia ca înţelepciune. Chiar şi Bougie a pus titlul: *Du sage antique au citoyen...*

înţelepciunea a fost marea obsesie a antichităţii şi a Orientului: o nobilă pasiune, o nobilă viziune! Chiar şi materialişti (Democrit etc.) şi scepticii (nu sofiştii) urmăreau tot înţelepciunea (exemple).

Filozofia ca înţelepciune are meritul că asigură unitatea culturii. Nici gratuitism, nici instinctivism.

III. Filozofia ca ancilă a religiei; în fond, aşa e, dar nu ca simplu instrument (filozofia e o disciplină autonomă, cu obiect ş metode proprii). Ea nu este nici ancilă a ştiinţei (ştienţism), nic ancilă a politicii (comunismul!).

IV. Filozofia ca ideologie (tipic pentru epoca noastră): î comunism etc. Vezi şi ideologiile naţionaliste; ideologia etică Carlyle, Ruskin; ideologia social-progresist-tehnicistă: Saint Simon. Utopiile (Morus, Campanella).

V. Filozofia ca meditaţie asupra timpului şi a morţii. Timpu e mai filozofic, fiindcă sugerează ideea de *esenţă,* de transformare Platon.

Timpul atrage şi atenţia asupra omului; în adevăr, filozofi (se spune curent) e concepţia despre lume şi viaţă; despre lume rostul omului. Ideea de *rost e* ceva adânc şi se aplică în primu rând omului.

VI. Filozofia ca viziune despre realitatea integrală: cunoştin *unificată* (Spencer). Ştiinţele şi datele conştiinţei.

VII. Filozofia ca filozofare (voia să-i înveţe pe studenţi să fil zofeze, dar la Kant aceasta era o metodă sau un scop în sine ori voluptate continuă şi iresponsabilă). Keyserling: el a filozofat co tinuu în marginea libertăţii (ca şi Nietzsche), dar ca trăire spiritu lă (teama de cristalizare, Nae Ionescu. Filozofia însă e o crist lizare, dar într-un sistem complex, viu, simplu - iar nu năpârli ideatică la infinit).

Metoda „filozofării" a fost o reacţie a didacticismului şi a er diţiei ca scop.

VIII. Filozofia ca teorie a cunoaşterii; la Kant (în parte), d mai ales la Husserl. Descartes a creat şi o teorie a cunoaşterii, d a şi aplicat-o: o ontologie.

IX. Ca istorie a filozofiei. Vezi *Einleitung*-urile germane; v P. P. Negulescu (dar el are şi o atitudine filozofică: profesism etc

X. Filozofia ca joc şi ca exhibiţie; despre eseu: el a plecat la ceva grav (Locke, Leibniz), având sensul etimologic de *încerc*

şi a ajuns azi la un sport intelectual-literar cvasi-gratuit şi care proliferează. E unul din chipurile epocii noastre, până şi romanele devin cvasi-eseuri.

Concluzie (în urma analizării celor de mai sus): filozofia se ocupă cu Absolutul (vezi Schelling, Novalis, Nae Ionescu), ca şi arta (dar ea plasticizează) şi religia (aceasta cultizează). Arta e viziunea plastică a Absolutului, în forme nenumărate, religia e viziunea cultică. Arta plasticizează, iar filozofia e cunoaşterea relativă a... Absolutului. Dar *relativul* filozofiei e ceva foarte grav: ţine de sângele (intestinul) nostru; religia cultifică Absolutul. Ştiinţa e cunoaşterea absolută a relativului.

Mai 1976

Ce e filozofia. Filozofia ca istorie a filozofiei

Asta, mai ales în epoca contemporană; vezi mari întreprinzători în istoria filozofiei, în special germanii (Ritter, Windelband etc.) şi până la minunatele istorii semnate de J. Chevalier şi A. Rivaud (din nefericire, neterminată), Weber, Hoffding...

Filozofia concepută astfel a venit şi din imperialismul cunoaşterii (mai ales, în extensiune), caracteristic epocii (paralel cu extensiunea cunoaşterii continentelor, a munţilor înalţi, a planetelor şi tuturor astrelor; a botanicii, a zoologiei, a etnografiei, a istoriei etc., etc.). A venit, în parte, şi dintr-un fel de scepticism relativ: neavând încredere (ori geniu) pentru crearea de sisteme filozofice, gânditorii au început să inventarieze şi să studieze sistemele trecutului.

La noi, această teză a filozofiei ca istorie a filozofiei a fost ilustrată de elocvenţa celor vreo zece volume de istoria filozofiei (şi trebuia să fie vreo 15!) ale lui P. P. Negulescu, care totuşi a conceput filozofia şi ca pe o *atitudine* filozofică: progresistă şi bazată pe descoperirile ştiinţifice, în primul rând.

în orice caz, filozofia ca istorie a filozofiei este cea mai bună metodă de iniţiere şi de introducere în filozofie şi de înţelegere critică. Ar fi absurd, azi, să te apuci de un sistem fără să cunoşti filozofiile trecutului (afară de faptul că istoria filozofiei e nedepaşibilă pentru istoria religiilor, pentru estetică şi istoria artelor, pentru înţelegerea istoriei generale, pentru critica literară, muzeală, plastică; un critic în aceste domenii fără să ştie filozofie e un

miop; şi, mai ales, fără spirit filozofic). Filozofii (şi religiile) sunt *farurile* cunoaşterii, farurile culturii trecutului şi prezentului.

Că istoria filozofiei poate duce la scepticism, asta s-a spus mai ales în legătură cu introducerea istoriei filozofiei în liceu. Dar dacă filozofia trecutului e înţeleasă mai adânc, critic şi în unitatea ei simfonică - nu e aşa! - şi pe cât posibil să se citească şi filozofie în original (deşi nu poţi citi integral decât 5-6 într-o viaţă)? P. P. Negulescu ce a făcut n-a făcut bine— deşi spune că publicul, studenţii chiar, n-o pot face uşor ori deloc.

Octombrie 1976

Despre filozofie

Ramurile filozofiei fac parte, prin unele conţinuturi ale lor (de exemplu, asociaţiile de idei, despre senzaţii, numărul animalelor dintr-o comună etc.) din ştiinţă, dar pentru rest fac parte din metafizică, deşi dau filozofie. Ele sunt ori ştiinţă (pozitivă), ori metafizică. De aceea trebuie să rămână la filozofie.

E Straniu când, astăzi, se tot spune: filozofie şi psihologie sau filozofie şi pedagogie, filozofie şi morală, ori sociologie, ori estetică.

Căci, întru cât în ramurile filozofiei e vorba de suflet, ele nu pot fi decât filozofie, pentru că în suflet sunt valorile. Iar acestea ţin de domeniul metafizic; or, sufletul însuşi e ceva metafizic.

Dar, chiar dacă nu s-ar admite asta, rămâne adevărat că sufletul cuprinde lumea valorilor, iar valoarea cea mai înaltă se referă la metafizic.

Pe urmă: vezi cum astăzi biologii, neurologii şi fizicienii caută să facă maşini de calcul studiind neuronul şi imitându-1 (cum avioanele au imitat păsările, elicea a fost o apariţie tot atât de revoluţionară ca şi roata, în preistorie). Tot aşa, noi nu putem înţelege mai bine realitatea ontologică decât studiind sufletul uman şi considerându-1 ca cea mai proprie categorie gnosică în ontologie ([Rădulescu-JMotru: „personalitatea e o categorie mai 'cuprinzătoare"; dar personalitatea Realului e o supra-personalitate, de care nu ne putem apropia decât prin personalitatea umană).

14 octombrie 1976

Filozofie şi cunoaştere. Ce e filozofia

1) Filozofia ca o cunoaştere a tuturor aspectelor existenţei, cum era la etnografi şi la grecii antici: nediferenţierea originară (care avea totuşi avantagii, fiindcă era ceva organic, nu erau nedumeririle profesionalismului şi ale specializării, cari explică şi m g ustarea orizontului. Ţăranul român avea cunoaşterea *completă* Şi (alt avantaj) ea era străbătută de filonul metafizic-moral al re- igiei: două avantagii ale primei faze a filozofiei (să arăt asta mai sus). v

. . 2) Filozofia ca înţelepciune (a caracterizat toată epoca veche). Poi s-a spus: iubire de înţelepciune (ca fiind atitudine mai înţeleaptă") - probabil, în şcoala lui Pitagora.

Filozofia ca înţelepciune avea obsesia fericirii, mai ales a linişt> a fericirii *inspirit*

3) Filozofia ca având finalitate religioasă; cel mai caracterizat apt s-a întâmplat în Evul Mediu, care a devenit ulterior *la butte* sau: ţinta de atac a tuturor raţionaliştilor mai mult sau mai puţin empirici, dar care, în fond, reprezintă adevăratul sens al filozofiei, larg UltUlii (duPă cum vom vedea), concepând lucrurile în mod

4) Filozofia ca meditaţie asupra morţii, cum a spus Platon, implicit asupra timpului (Heraclit etc.).

5) Filozofia ca teorie a cunoaşterii. Aceasta era obsesia me- levală a *pietrei filozofale,* mutată pe planul cunoaşterii; şi ram- P asantul misticii ori nostalgiei religioase din adâncul sufletului: o nevoie de absolut, de care gânditorii încă erau stăpâniţi fără să-şi dea seama. De la Locke la Kant mai ales, şi mai tot secolul al XIX- •e*> ţi adesea mai târziu. Numai că „mai târziu" nostalgia pentru absolut, fie şi inconştientă, nu mai era atât de puternică. Un Pia- gC Tv°a*e Să facă gnoseologie psihologică, numai că azi se poate vorbi până şi de gnoseologia fiecărei ştiinţe pozitive ori a „cimen- tului !

• Subconştientul uman a sărăcit din punct de vedere metafizic (ceea ce înseamnă că s-a des-filozoficizat) (azi se face mai multă filozofie decât oricând, dar cu mai puţin spirit filozofic decât oricând. înainte şi ştiinţa era străbătură de spirit filozofic; azi, ea e contaminată de natură şi de materialism „ştiinţific").

6) Filozofia ca medicaţie socială, eventual revoluţionară, ca perfecţionare a organizării societăţii; vezi, mai ales, la urmaşii lui Comte şi la Comte însuşi: *savoir pour prevoir afin de pouvoir*[35]. Se năştea un om nou, demiurgul mde laborator şi de planşetă, ter- mită umană înarmată cu „ştiinţă": un nou romantism, nu ca cel literar de acum vreo 200 de ani aproape, ci un *romantism industrial şi politic.* Când au venit şi ranchiuna socială şi ambiţia^s-a născut comunismul. (Vezi Saint-Simon etc. Aici să vorbesc şi de pozitivism, dacă nu vorbesc separat; vezi Brehier, Hoffding etc.)

Deci, filozofia ca mijlocul (suprem) de modelare a vieţii so- ciale, cu ajutorul teoriei şi al tehnicii.

7) Filozofia ca istorie a filozofiei. Asta implică şi o resemnare, precum şi o preocupare pedagogică (e adevărat că cea mai bună iniţiere în filozofie este însăşi istoria ei), ceea ce nu e în ştiinţă, unde te poţi dispensa de istoria ştiinţei (ori aceasta devine is- toria... tot a filozofiei sau a culturii). Dar nici în filozofie, nici în artă-literatură nu te poţi dispensa de istoria lor şi de creaţiile tre- cutului (lucru foarte important: arta şi filozofia n-au progresat?). Germanii, mai ales, au umplut lumea cu *Einleitung-uri* filozofice, concepute pe baza istoriei filozofiei. Iar alde M. Florian a scos *Îndrumare în filozofie,* care este pur şi simplu un manual de istoria filozofiei (dar observaţia lui [Rădulescu-]Motru: istoria filozofiei poate duce pe elevi la negativism. Aceasta ar putea fi şi în religie? Nu, pentru că în religie e un progres continuu către adevăr, deşi nu de aceeaşi putere, a credinţei; ce antinomie dureroasă!).

8) Filozofia ca antropologie; dar câte antropologii au fost sau sunt! Antropologia filozofica e, de fapt, o renunţare, un refugiu, ca şi pozitivismul, dar depinde cum înţelegi această „antropologie", care poate fi totul sau aproape nimic (din punct de vedere filo- zofic). Unii existenţialişti; „filozofia vieţii": Nietzsche, Quyau etc., etc. Chiar şi pragmatismul poate fi privit astfel; dar, ca şi antro- pologia filozofică, filozofia vieţii a reprezentat mai mult o *expresie geografică.* Căci şi ea poate fi totul sau nimic - sau chiar *anti-viaţă,* anti-spirit (Nietzsche).

10) Filozofia ca ştiinţă, ori filozofia bază ştiinţifică; „ştientis- mul": un hibrid, un monstru; opusul ancilei teologice şi mai rău din punct de vedere filozofic ori al vieţii spirituale, dacă totul cade pe mâna unui Buchner ori a comunismului.

Filozofia ştiinţifică e ori o iluzie dogmatică, dacă ajunge la metafizică, ori cade în materialism şi în pozitivism, sau într-un vag spiritualism, în cazul cel mai uşor. Iar pozitivismul e o amputare.

11) Filozofia ca joc (mai ales de societate; analogie cu arta pură), ca paradox, ca exhibiţie, aforisme, contradicţie, metaforism abstract.

Filozofia istoriei, a culturii, a valorilor, filozofia moralei, filozofia estetică (ca atitudini faţă de viaţă), filozofia dreptului etc. Ori se încrucişează ca preocupări (ca noţiunile încrucişate după sferă). Filozofia culturii, de exemplu, poate intra perfect la antropologia filozofică; filozofia valorilor intră la metafizică şi etică; filozofia istoriei, la filozofia socială ori la filozofia timpului. Filozofia estetică şi cea morală pot fi estetică pur şi simplu, cu mai multă tinctură metafizică.

Acestea au fost discipline trecute de moderni mai mult la *discipline de lucru* ori de accentuare a preocupărilor într-o direcţie sau alta.

Sau: filozofia culturii, de exemplu, poate foarte bine să cuprindă toată filozofia; filozofia dreptului e sociologie şi etică...

20 decembrie 1976

Accepţii ale filozofiei

1) Filozofia ca reflecţie asupra timpului sau mişcării; teza că timpul e mai filozofic decât spaţiul, fiindcă transformarea lucrurilor sugerează ideea de accident şi esenţă, idee fundamentală în gândirea filozofică. Chiar primii filozofi sistematici din Europa - ionienii - au plecat, conştient sau nu, de la schimbarea lucrului; vezi şi ciclurile lui Heraclit.

Parmenide, cu ideea unei esenţe imuabile; Heraclit şi Parmenide au obsedat secolele; cele două mari obsesii ale filozofiei.

Până s-a ajuns la Bergson: ultimul temerar al filozofiei (ca filozof mare), care, după cum se ştie, a reflectat mai ales asupra timpului; şi în *vania vanitatum*[36] (Ecleziastul) şi în filozofia hindusă - e deosebirea dintre accident (iluzie) şi esenţă.

2) Filozofia ca meditaţie asupra morţii: la Platon; era logic să se ajungă aici, fiindcă moartea e implicată în timp; adică, cu asta,

Platon a ajuns la *Absolut* Cea mai mare descoperire a filozofiei, a gândirii filozofice - vezi Nae Ionescu, Schelling: filozofia, religia şi arta au ca obiect Absolutul; dar Aristotel, cu tot naturalismul său, îl urmează, în esenţă, pe Platon: un platonism pozitivat, scientifizat, naturalizat. în fond, însuşi Aristotel reduce totul la Primul Motor şi la apriorism; deci, providenţialism în ontologie şi intism în gnoseologie.

3) Filozofia ca fiind cunoaşterea unificată (Spencer).

4) Filozofia ca Absolut (Platon, Schelling, Nae Ionescu).

5) Filozofia ca trăire nu precizează; depinde ce fel de trăire. Aceasta poate implica una din celelalte accepţii.

6) Filozofia ca joc mintal pe teme solemne ori de salon. Paradoxuri, „maximaliştii", piraţii filozofiei: Şestov, Nietzsche; piraţii intelectuali de orientări diferite.

7) Filozofia ca ancilă a religiei.

8) Filozofia ca ideologie revoluţionară (comunismul, progresismul etc.).

9) Filozofia ca vanitate.

10) Filozofia mesianismului etnic: evreii etc.

11) Filozofia ca reprezentare, concepţie a lumii şi rostulu omului.

12) Antropologia filozofică; la pozitivism, A. Comte. Etc.

20 decembrie 197

Alte accepţii ale ideii de filozofie

1) Filozofia ca gnosă generală, în omogenitatea (virtual complexă) primitivă; în basmele româneşti se spune că împăraţii au făcut egal, în caz de mare îngrijorare, cu învăţaţii, vracii, doftorii filozofii din toată împărăţia lor. Aceşti termeni erau luaţi unu pentru altul (să citez).

2) Filozofia ca înţelepciune (filozofia s-a născut mai întâi c morală şi cosmogonie. *Unite,* ele formau viziunea religiei).

3) Filozofia ca istorie a filozofiei; mulţimea *Einleitung-uril* germane. La noi: *îndrumare în filozofie,* de Mircea Florian Reprezentantul declarat al acestei concepţii despre filozofie e P.P. Negulescu.

4) Filozofia ca teorie a cunoaşterii.

5) Filozofia ca ideologie socială, politic-revoluționară: comunismul, Sorel, James etc. în această calitate, își croiește o concepție generală, un *Weltanschauung,* pentru a-și motiva scopurile.

6) Filozofia ca filozofare: vezi la Nae Ionescu, la Keyserling; cum era la Kant. Asta înseamnă primatul metodei și al trăirii (Schopenhauer cerea celibatul filozofilor).

7) Filozofia ca meditație asupra vieții (omului, mai ales); e și ceva antropologic aici? Era implicată și în filozofia înțelepciunii la elini și în Orient; adică, cerea să vadă rostul omului: „Ils cherchent la verite"[37] (Vogiie). Dar, desigur, mai întâi îi interesa adevărul în... chimie ori heraldică, adevărul omului; însă conform cu sensul Realului.

Septembrie 1977

Originea științei și a filozofiei
Istoria filozofiei

Istoria filozofiei a început ca un fantastic (fabulos) joc de copii geniali, joc de copii ce fac castele din cuburi: filozofii ionieni; cu cosmogonie și cosmologie.

Cerul a fost primul cosmolog, primul filozof cosmologic, primul care i-a învățat „științific" pe oameni, ori regularitatea legilor universului (chiar pe neolitici, ce au făcut geniale calendare de pietre).

Căci cerul a dat oamenilor putința să vadă deodată toată realitatea sau să aibă ideea ei. Așa cum navigația le-a dat imboldul să studieze calea nordului - cerul ca învățător științific și filozofic.

Mai mult: cerul, izvor de gândire și cult religios: soarele, luna (și, prin comparație, pământul).

Temă: cerul ca învățător al omenirii.

Pe lângă dezvoltarea obținută din cauza nevoilor practice de hrană și locuință. Paralel cu aceasta, s-au dezvoltat arta, religia...

Mai [1979]

[Definiția filozofiei]

Filozofia este viziunea explicativă a realității integrale a existenței, prin valorificarea rațională a unui mare (element) irațional.

Filozofia e cea mai rațională și mai irațională disciplină; e, în fond, cea mai rațională (profesiune de *credință:* nume semnificativ) (care spune mult).

La bătrânețea foarte înaintată, filozofia e o profesiune de credință sau o perplexitate (hotărâtă) generalizată; în cazuri foarte rare, o *sfințenie* (dacă te ajută și filozofia).

Comparație cu câinele, care ascunde proviziile în pământ și le uită acolo (putrezire).

Geneza şi evoluţia filozofiei

L Geneza filozofiei

S-a spus uneori că filozofia a început în secolul al VI-lea înainte de Hristos, în Grecia. Dar nimic mare, mai ales în ordinea spiritului, nu apare brusc, ca Atena din capul lui Zeus, complet formată şi echipată. Din contra, cu cât o valoare spirituală e mai importantă, cu atât are un trecut mai îndelungat de constituire, ca un arbore, care are rădăcinile cu atât mai bogate cu cât are coroana mai mare. Noi stabilim date precise în istorie, mai mult din motive didactice. Dar cine-şi închipuie că un om din 1452 era medieval, iar altul, din 1454, era modern, că între ei era deosebirea dintre două mari epoci? La fel cu stabilirea frontierei dintre preistorie şi istorie. O producţie filozofică a trebuit, deci, să fie şi mai înainte de secolul al VI-lea. Mai întâi: chiar în lumea grecească, în secolele al X-lea sau al IX-lea şi până în secolul al XI-lea, a fost o cultură bogată. Putem noi să credem că în epoca *Miadei,* adică a acelei opere literare care va dispărea, poate, cea din urmă din memoria umanităţii, nu era şi o vibraţie filozofică importantă, dat fiind că între diferitele aspecte ale culturii există întotdeauna corelaţie?

Pe urmă, idei filozofice au fost în Egiptul cel plin de matematică şi au fost, mai ales, în Asia, în Orientul apropiat şi îndepărtat, cu mult înainte de a apărea poporul grecesc. în India, cel puţin, a fost o adevărată pădure ecuatorială de idei şi forme filozofice, un humus abstract, în care au crescut sute de şcoli sau curente filozofice. Toată această filozofie sau cristalizare cu idei filozofice a fost obiectul unor studii foarte importante, şi totuşi, ea aşteaptă încă să fie pe deplin valorificată; şi, probabil că aceasta se va face atunci când vor apărea în număr suficient, necesar mare, cercetători ieşiţi chiar din sânul popoarelor asiatice, cari să unească cunoaşterea trecutului lor cu simţul şi respectul umanităţii generale.

Mai mult: se poate spune că filozofia a apărut o dată cu cultura şi, întrucât naţiunile implică o cultură, înseamnă că filozofia a apărut o dată cu fenomenul naţiunii; în acest sens, originea filozofiei e în folclor şi în religie... Desigur, omul a creat întâi

unelte, adică apariția tehnicei a precedat apariția culturii. Dar omul cu adevărat om, cu destin de om, e legat de apariția culturii, deci filozofia a apărut o dată cu omul. Aici însă, ca şi în alte domenii, trebuie să păstrăm granițele şi să nu ne pierdem în panfilozofie. Căci filozofia ca disciplină nu e tot una cu ceea ce am numi filozofia culturală, adică cu gândul filozofic răspândit într-o cultură. Filozofia culturală a fost foarte bogată, după cum am văzut, mai ales în Orientul îndepărtat. Dar această filozofie, ca şi cea din Grecia secolelor [h]omerice, ca şi cea din Egipt ori din Orientul apropiat, a fost o filozofie în cadrul religiei, [al] poeziei, [al] magiei, [al] mitologiei şi chiar în cadrul politicii şi [al] medicinei.

Nu numai atât: această filozofie - şi afirmația noastră se potriveşte acum aproape numai pentru Orient - a fost în foarte mare parte un haos deconcertant, în care memoria mecanică şi simpla asociație de idei aveau un mare rol. Ea era plină de bizarerii, [de] inconsecvențe, de fantezii sau de un epic orgiac, ca în epopeile nordului european, dar la o scară mult mai mare, de obscurități şi de luminişuri, de lipsă de simetrie sau de simț arhitectural. De aceea, e cazul să dăm dreptate celor cari datează începutul filozofiei în secolul al VI-lea înainte de Hristos, dar să vedem în ce sens. S-a spus despre greci că au fost un filtru, care au trecut cultura egipteană şi orientală prin structura lor cristalină şi astfel a rezultat „miracolul" culturii elenice. Faptul e adevărat mai ales pentru filozofie.

Pentru aceasta, grecii au făcut mai multe operații, fiecare în parte fiind o mare reuşită istorică; şi anume:

1) au precizat ideile pe cari le-au primit, le-au decantat şi le-au limpezit. Dacă un Pitagora sau Heraclit au postulat obscurități, ele nu strică ansamblul şi de cele mai multe ori rezultă din lipsa noastră de suficientă informație asupra acestor doi filozofi;

2) au selectat, după o rațiune superioară, păstrând în patrimoniul lor, idei cari puteau trece examenul bunului simț. Mai târziu, au fost şi la greci filozofi fără simțul măsurii ori chiar provocatori sau unilaterali, iar aceasta e ceva fatal când o filozofie se dezvoltă mai mult; şi, la greci, aceşti filozofi au rămas sub linia de altitudine a marilor sisteme;

3) au echilibrat ideile sau conceptele filozofice, dându-le o dialectică interioară şi un stil arhitectural, adică expunându-le în mod sistematic, ceea ce e foarte necesar pentru filozofie;

4) au dat activității filozofice o conştiință de autonomie, cum nu mai fusese până atunci; deşi nu se putea ca ştiința să nu fie la

un loc cu filozofia, fiindcă cunoştințele ştiințifice nu erau prea multe şi gânditorul filozofic era uneori obligat să şi le construiască singur, pentru ca să-şi alimenteze gândirea propriu-zis filozofică. Dar această filozofie la un loc cu ştiința era o activitate de sine stătătoare, cu autonomie de disciplină, care păstra, în general, relațiile cu religia, cu toate aspectele culturii, cum, de altfel, este ideal, dar nu se pierdea în ele;

5) au îmbrăcat ideile filozofice într-o formă literară, care, împreună cu o mare proprietate lingvistică şi cu o putere suverană de nuanțare, a rămas ca model pentru toată istoria ulterioară, uneori consacrându-se în vremea noastră studii speciale numai pentru forma literară a operelor filozofice greceşti;

6) în sfârşit - şi acesta e faptul cel mai important - grecii n-au fost numai imitatori sau compilatori, fie şi foarte înzestrați, ci au adăugat de la ei. Ei nu s-au mulțumit numai să şlefuiască un diamant de preț sau să prelucreze un minereu. Se poate chiar spune că fondul esențial de idei a fost creat de filozofii greci. Tocmai forța de gândire şi spiritul viu al grecilor i-au făcut să caute motive şi sugestii peste tot. Deosebirea între greci şi evrei: aceştia au fost adesea cărăuşi ai ideilor filozofice şi au adus servicii în acest sens, dar nu au adăugat mult de la ei sau n-au făcut-o în mod fericit.

Multe popoare au fost în lumea antică, până la greci şi în timpul lor, dar nici unul n-a valorificat, n-a „filtrat" conceptele şi simbolurile filozofice de mai înainte, cum au făcut-o ei. Acest lucru s-a datorat în primul rând faptului că ei înşişi au fost un popor de mare gândire, fiind, între toate popoarele indo-europene, ele însele, s-ar putea spune, popoarele cele mai filozofice, cel mai dotat popor pentru a crea filozofie. în consecință, omenirea a contractat față de acest popor una din marile ei datorii de recunoştință. Concepând lucrurile în acest mod, se poate afirma că filozofia a apărut la greci. în faza actuală a cercetărilor, nu se poate spune în mod concret cum s-a trecut de la gândirea filozofică mai veche la filozofia greacă din secolul al VI-lea. Dar un lucru se poate spune cu hotărâre: dacă filozofia nu s-a născut pe de-a-ntregul atunci, dar atunci ea a primit certificatul de identitate: în Ionia grecească, cu aproximativ 600 de ani înainte de era creştină.

II. Evoluția filozofiei; prima perioadă

Odată formal constituită, filozofia a început cel mai patetic destin al spiritului din toată istoria, după cel religios. Aceasta se vede în toată evoluția ei, care se împarte, într-o primă aproximație, în două mari perioade: de la origini și până la debutul filozofiei creștine, în secolele a II-lea și al III-lea, și de la acesta până în zilele noastre. Două perioade, dacă nu egale ca întindere, dar comparabile. în aceste două intervale de timp, atmosfera dominantă a fost diferită. în prima, atmosfera a fost păgână, dar cu puternice implicații și elanuri metafizice, religioase, cosmice. în a doua, atmosfera a fost creștină, cu rezistențe, abateri și erezii, dar cu nu mai puține sublimări spirituale*.

Prima perioadă, la rândul ei, o putem împărți după vârstele omului, cel puțin ca artificiu de expunere. Faptul a fost încercat și pentru fondul chestiunii, deși nu într-un chip prea caracterizat. Am văzut că nașterea formală a filozofiei grecești e în secolul al VI-lea. Dar ce a fost în secolele precedente poate totuși să se numească întâia epocă a filozofiei grecești: copilăria ei. Este epoca poemelor în cari apar accente de filozofie practică, a celor „șapte înțelepți", a poeților gnomici, adică producători de maxime, a cântecelor sacre, a primelor proze cosmologice. Nume de autori din acest timp au un iz de legendă: Hesiod, Mimnerm, Solon, Phokylide, Theognis, Onomakrit, Pherekide... Din puținele vestigii cari au rămas de atunci, se vede că e vorba de genialitatea unui popor, care avea să-și țină din plin promisiunile.

A două epocă, tinerețea filozofiei grecești și nașterea ei propriu-zisă, este aceea care începe cu cei trei filozofi, atât de des citați: Thales, Anaximandru, Anaximene, cei trei magi de la nașterea filozofiei, în aproximativ două sute de ani cari au urmat, a fost o viață filozofică atât de puternică, de precizată în curentele ei și de completă ca varietăți posibile, încât face impresia că a fost comandată de un dirijor. De aceea apare îndreptățită afirmația lui

Să nu pară curios că punem și ultimele secole tot în perioada „creștină", fiindcă, în acest timp, gânditorii, chiar când combat creștinismul și religia ca atare, sunt tributari filozofiei creștine, cele mai adesea. Vorba laicizantului Ferdinand Buisson: „suntem profund impregnați de *Evanghelie,* chiar când suntem liber cugetători" (p. 338, din *Le sentiment religieux â Vheure actuelle)* (o am).

Albert Rivaud că în aceste două sute de ani s-au creat aproape toate problemele filozofiei și cadrele în cari aceasta avea să se dezvolte. Ionia, de pe coasta Asiei Mici, căci despre ea este vorba, cu orașul Milet și cu câteva insule din Marea Egee, ducea o viață economică și culturală înfloritoare, era o pre-Atenă, avea legături comerciale până și cu India și de peste tot veneau la ea, ca într-un sorb și ca într-un creuzet de spirit, motive și magii...

Era timpul când negustorii erau și militari, și aventurieri, ș exploratori. Și din Ionia gânditorii au roit în toată lumea greceas-că; Xenofon, Heraclit, Pitagora etc. erau și ei de origine ionică; iar când perșii au distrus Ionia, capitala filozofiei s-a mutat la Atena. Din nefericire, din această epocă nu ne-au rămas decât un număr de fragmente, cari, toate, încap într-o singură carte. Dar din ele ș din relatările mai târzii cari ni s-au păstrat, se poate vedea ce a fost tinerețea filozofiei grecești, impetuozitatea ei și ascuțimea e de cunoaștere, uneori divinatorie.

A treia epocă, maturitatea filozofiei grecești, este epoca lu Socrate, Platon și Aristotel, platoul de aur al acestei filozofii ș poate din toate timpurile. Oricât de importante ar fi fost realizăril de până atunci ale filozofiei, dar aceasta din urmă e atât de importantă și de înaltă, încât face impresia, când e privită mai d departe, că se ridică brusc dintr-o câmpie, ca un fel de munț Kenya ai spiritului. Sau ca un nou munte Sinai, de pe care s-a primit tablele legii ale filozofiei. Acest lucru e atât de adevărat încât numele celor trei filozofi de mai sus e sinonim cu filozofi însăși - ca și cel al lui Kant în epoca modernă. Iar de data aceast a ajutat și norocul, fiindcă operele lui Platon și Aristotel s-a păstrat, în foarte mare parte. E adevărat că lecțiile lui Platon l școala lui, un fel de cursuri universitare, cum am spune no astăzi, s-au pierdut și ele aproape în întregime; și ele erau parte cea mai științifică a gândirii lui. Tot așa, printr-un fel de simetri inversă, s-au pierdut aproape în totul dialogurile literare pe cari Aristotel le-a scris în genul lui Platon, în schimb păstrându-s expunerile de la școala sa. Acesta e unul din motivele pentru ca Aristotel pare mai științific decât Platon, deși acesta din urmă avut o inteligență mai completă decât cel dintâi .

A patra epocă, bătrânețea filozofiei grecești, este aceea car se desfășoară pe pante lungi, ușor înclinate, după Platon și Aristotel, timp de câteva sute de ani. Epicureismul, reluarea și accentuarea scepticismului, și mai ales stoicismul sunt direcții cele mai însemnate. Dar, înainte de a muri, filozofia greacească

mai avut un moment de mare înălțare, ca o flacără care se ridică pentru câteva clipe înainte de a se stinge. Această protuberantă de geniu, nostalgică pentru trecut, dar şi plină de virtualități, când acestea s-au replantat în solul creştin, a fost mai ales filozofia lui Plotin, în secolul al III-lea după Hristos, formată şi dezvoltată la Alexandria şi la Roma. Aceasta e un fel de vârstă suplimentară a filozofiei greceşti, o apoteoză de după moarte, care poate fi numită a cincea epocă a filozofiei de care ne ocupăm şi care, o dată cu concepte şi aluviuni noi de spirit, e un fel de verigă de mare preț între cele două mari perioade ale filozofiei europene, ale filozofiei în sensul cel mai propriu al cuvântului.

După aceasta, filozofia grecească, cât a mai fost, a continuat, exceptând unele flăcări şi mici incendii, mai mult în virtutea inerției. Cine şi-ar putea închipui, de exemplu, că şcolile filozofice ale lui Platon, Aristotel etc. au durat vreo nouă sute de ani, până când, în secolul al VI-lea după Hristos, le-a desființat un decret al împăratului Iustinian? Dar ce deosebire! în numai o sută de ani şi ceva, Socrate Platon, Aristotel au creat voluta neîntrecută a filozofiei, ca un pod suspendat, aruncat peste apele existenței, pe când aceste şcoli au purtat mai mult materialele de colo, colo, ca un râu care duce doar pietrele la vale şi le toceşte din ce în ce mai mult. Căci trebuie să deosebim între valori istorice şi valori neistorice. Aceste şcoli, cu figuri formale corecte, erau însă mai mult nişte măşti, fără putere de creație istorică. Naturaliştii au pus în circulație expresia: *des faits de survivance*[1], pentru a denumi rămăşițe pasive de organe, cari au avut odată un rol, dar acum nu mai au nici un rost, sau cel mult unul decorativ sau ca să încurce lucrurile.

De aceea, Iustinian a dat prea mare importanță şcolilor filozofice păgâne când le-a desființat; şi fără ordinul său, ele tot nu mai reprezentau o putere. Iar istoricii cari consideră că filozofia antică a ținut până în secolul al VI-lea după Hristos greşesc, netinând seama de ceea ce este cu adevărat contemporan în istorie. Şi acuma e la Paris un templu, în care se adună ultimii adoratori ai lui A. Comte, dar ce importanță are aceasta? Atâta doar că, fără decretul lui Iustinian, acele şcoli anacronice ar mai fi durat şi poate că ar fi salvat de la pieire unele din operele antichității, după cari tânjim noi acum; ar fi fost singura legitimare a existenței lor. Sau poate că ar fi dispărut de la sine în curând, căci alta era acum viața oamenilor şi adevăratele şcoli filozofice

începuseră în haina creştină, cu sute de ani în urmă. Era nou filozofie cu adevărat istorică.

III. Evoluția filozofiei; a doua perioadă

A doua perioadă a filozofiei o putem împărți, fără nici u gând de simetrie, tot în cinci epoci. Şi anume: epoca patristic epoca medievală, renaşterea, epoca modernă şi epoca contempo rană.

Epoca patristică a fost precedată sau chiar inițiată de aş numiții filozofi apologeți, începând din secolul al II-lea, pentru c să se ajungă, în secolul al IV-lea, la impresionantele figuri c Sfinți Părinți, cari au devenit patronii bisericii creştine. Un tim filozofia păgână şi cea creştină au mers paralel, cu egală puter uneori gânditorii trecând dintr-o tabără în alta. A fost un dial dramatic, de mari aderări sau de negări, care şi-a găsit şi oame pe potrivă. Dar ceea ce era în adevăr valoare de viitor, valoa istorică, trebuia să se împlinească. în această privință e semnificat faptul că, uneori, chiar şi gânditorii cari se opuneau relig creştine o serveau fără voia lor, creând concepte cari aveau să i tre, convertite, în dogma orientării noi. Filozofii cei mai importar din această epocă sunt Origen şi Augustin, spirite de o inteliger pătrunzătoare, devorate de un foc interior puternic, amintind apostolul Pavel şi pe Pascal, încât te miri că au trăit zeci de ani că nu s-au transformat în câteva minute într-un morman cenuşă.

Rezultatul a fost o concepție de viață în care omenirea a tră cu o rigoare de stil rar întâlnită în istorie, timp de aproximativ mie de ani, şi care are şi astăzi virtualități în acele zone ale globu cari răspund de viitorul spiritual al omenirii. De aceea e curio atitudinea istoricilor cari consideră filozofia patristică, dar şi Ev Mediu, ca pe o simplă aplicare a filozofiei antice, ca pe un „c prelungit" al acesteia. Cel puțin filozofia patristică e pusă direct filozofia antică. Dar nici o epocă istorică nu trăieşte numai c filozofia altei epoci. Dacă ar fi aşa, nici n-ar fi altă epocă. Afară acest motiv de ordin principial, nu trebuie să se dea termenu „aplicare" un înțeles prea larg. Fiindcă, dacă i se dă un astfel înțeles, atunci nu numai filozofia patristică şi medievală, dar to cele cinci epoci ale perioadei a doua a filozofiei pot fi socotite aplicări sau ecouri ale filozofiei antice, o istorie a filozo

europene putând să se cheme, în acest caz, *istoria filozofiei mediteraneene.*

Kant, de exemplu, cu toate că are un spirit diferit, se poate concepe mai bine prin Platon - în privința aceasta, Schopenhauer are o parte de dreptate - şi nu „Hume 1-a produs pe Kant"! Hume a fost numai ocazia sau ca o înălțime de câțiva milimetri, de care, izbindu-se, o sanie în viteză sare în prăpastie. Dacă astfel se înțelege „aplicarea", atunci s-ar putea susține că toată istoria e o succesiune de aplicări. E absurd, cultura europeană, în întregimea ei, e un fel de cultura dicotiledonată, fiind formată sub influența culturii greceşti şi a celei latine, iar Grecia a influențat cultura europeană mai ales prin filozofia ei, inspiratoare, direct sau indirect, de direcții şi teme în spiritualitatea europeană. Aceasta însă nu anulează originalitatea, uneori profundă, a fazelor culturii europene de la început şi până astăzi.

în ceea ce priveşte originalitatea sau autonomia, relativă, ca orice autonomie, a patristicei, ea se poate vedea în chip direct prin ideile fundamentale cu cari a venit sau pe cari le-a pus pe primul plan. Iată câteva din aceste idei:

1) transcendentalizarea completă a ideii de Absolut;

2) spiritualizarea desăvârşită a esenței realității;

3) infinitatea e un atribut al perfecțiunii;

4) universul creat e finit şi, ca atare, nu poate avea perfecțiune în el însuşi, ci numai în raport cu scopul pentru care a fost creat;

5) ideea creației *ex nihilo*[2];

6) intuiția dualității existenței, deşi esența este absolut spirituală, o dualitate foarte complexă, fiindcă trebuie înțeleasă în trei direcții: existența necreată şi existența creată, lumea de acum şi lumea viitoare, lumea vizibilă şi invizibilă, sau sensibilă şi suprasensibilă; aceasta din urmă există chiar de pe acum, ca şi existență necreată şi creată, cu care nu se confundă, ceea ce e de foarte mare însemnătate, fiindcă în acest mod se explică, de exemplu, putința miracolelor şi putința libertății metafizice pentru om, în legătură cu voința care vine din lumea suprasensibilă şi cu participarea noastră adâncă la ea. Viziunea acestei dualități ontologice e, deci, de o mare complexitate şi ea guvernează aproape toate ideile şi conduitele creştine;

7) în sfârşit, să notăm ideea care e, de fapt, alfa şi omega religiei creştine: ideea şi sentimentul iubirii morale, cu ideea corelată a valorii omului şi a vieții, şi cu ideea jertfei; totul încheindu-se cu:

8) ideea unui nou sens dat suferinței, sens prin care, după cel al iubirii, creştinismul a revoluționat lumea. Numai cine cunoaşte cât de cât filozofia şi lumea antică îşi poate da seama, prin comparație, de importanța acestor idei şi aspecte aduse sau revalorificate de creştinism, a cărui bază filozofică a fost pusă de patristică.

Filozofii trebuie, deci, să-şi schimbe atitudinea față de epoca patristică, să nu o considere o simplă anexă a antichității sau să nu o abandoneze teologilor ori istoricilor literari. Aceştia au studiat cu mare seriozitate şi imensă ştiință această epocă, în sinteze uneori monumentale, dar e nevoie de o istorie amplă a filozofiei patristice, scrisă pentru intelectuali în general, aşa cum au făcut Zeller şi Gomperz pentru antichitate, Gilson pentru Evul Mediu şi Hoffding pentru epoca modernă. Nu mai vorbim de necesitatea reeditărilor şi înmulțirii traducerilor, pentru ca operele patristice să fie la îndemâna tuturor în cât mai multe culturi.

Odată constituită, filozofia patristică a fost păstrată ca atare în creştinismul răsăritean. în cel apusean, ea a dus, datorită situației diferite de acolo, despre care vom vorbi, la formarea filozofiei medievale, aşa-numita scolastică.

Filozofia medievală s-a bucurat de mai multă atenție din partea filozofilor laici, dar şi astăzi ea e considerată adeseori mai mult ca un reflex, la lungă distanță, al gândirii antice. Un spirit neprevenit îşi pune însă de la început următoarele întrebări:

1) cei cari contestă originalitatea Evului Mediu spun că, în faza a doua a scolasticei, el n-a: făcut decât să „încreştineze" pe Aristotel, însă tot ei spun, de obicei, că Aristotel e un gânditor de tip ştiințific. Dar, una din două: ori scolastica s-a mulțumit să aplice pe Aristotel, şi atunci e şi ea „ştiințifică", fapt pe care nu-1 admit filozofii în chestiune ; ori, dacă nu e „ştiințifică", înseamnă că a adăugat ceva nou, original, la Aristotel, cum au adăugat grecii la ideile venite din Orient. Căci nu era aşa de uşor să „încreştinezi" pe Aristotel. Aceasta nu se putea face numai printr-o operație birocratică ori printr-un botez formal, ci implică o *meditare din nou* a filozofului antic, ceea ce nu putea să nu aibă şi rezultate noi. Ar fi de mare interes, de exemplu, să se facă un studiu despre *originalitatea sfântului Toma din Aquino,* în loc să se caute mereu conformismul lui aristotelic, şi aşa ar trebui să se facă cu toți gânditorii scolastici;

2) filozofia medievală s-a format sub imperiul a două mari forțe: creştinismul şi popoarele noi, pe cale de constituire. Nu s-a ținut seama îndeajuns de puterea creatoare a acestor două forțe, când s-a afirmat că produsul lor nu era nou. Creştinismul, ca evenimentul major al istoriei, trebuia să aducă şi în reflexiunea filozofică ceva deosebit şi, în orice caz, după creştinism, filozofia şi cultura în general nu mai puteau fi aceleaşi de mai înainte. Iar popoarele noi, dacă erau prea tinere ca ansambluri, puteau totuşi să dea indivizi de excepție, cu o gândire puternică, şi au datat;

3) în sfârşit, Evul Mediu, privit în articulațiile lui adânci, în virtualitățile şi drama lui spirituală, e mai aproape de epoca modernă decât de cea antică. Este exagerată afirmația lui Alfred Weber că scolastica este ştiința modernă în stare embrionară, dar ea e foarte semnificativă. Nu o dată simți în gândirea filozofică medievală zvâcnirile puiului modern în ou. Epoca modernă s-a preformat în Evul Mediu aşa cum s-a format istoria în preistorie. Şi atunci, cum s-ar putea spune că filozofia medievală e o copie didactică a antichității, deghizată ecleziastic pentru uzul credincioşilor, aşa cum lasă să se înțeleagă unii istorici superficiali?

Dar să analizăm lucrurile mai de aproape. în epoca patristicei, filozofia trebuia creată aproape *de touteş pieces*[3], plecând de la *Noul Testament* şi de la filozofii greci, dar popoarele culte de atunci erau popoare bătrâne, cari îşi dăduseră măsura. Lupta cea mare era în procesul de invenție al noii filozofii, al noii metafizici şi în apropierea ei față de gânditorii păgâni, aceste două aspecte, de altfel, condiționându-se sau stimulându-se reciproc. Iar după ce concepția patristică s-a format, ea a început să bată oarecum pasul pe loc, aceasta şi fiindcă popoarele cari o serveau erau în faza lor ultima de creație*.

Nu tot aceasta a fost situația în Occidental medieval, ci a fost ceva exact invers. Când s-a născut filozofia medievală, sau scolastica, viziunea filozofică creştină sau doctrina era stabilită, în schimb, popoarele erau pline de ebuliția copilăriei şi tinereții,

în Orientul Europei, când s-au format popoarele noi, era prea târziu ca să se mai creeze filozofia creştină (deşi au fost unii mistici până târziu - chiar şi Calinic etc. Să mă informez mai bine); iar sub turci nu se putea face mare lucru, fiindcă ei nu tolerau decât folclorul. Totuşi, vezi cartea *Filozofia bizantină,* în colecția Brehier; şi vezi filozofi ortodocşi greci etc., din ultimele sute de ani.

forța lor instinctivă amenința să spargă formule, energia lor era ca un fluviu, ce izbeşte cu putere în turbinele uzinei. De aceea, acestea trebuiau să fie solide şi fixate, să aibă, mai ales, o mare prestanță, căci copiilor nu le vorbeşti în controverse. încă un motiv, deci, de ordin psihic şi pedagogic, ca doctrina în sine să nu fi fost pusă în discuție. în această luptă dintre conceptele vechi ale filozofiei sau doctrinei creştine şi noutatea popoarelor ce se ridicau, cu. elanul lor, uneori tulbure, şi cu timbrul lor specific, stă cea mai mare parte a pitorescului istoriei şi .culturii medievale. Acest amestec de ceva foarte vechi şi de ceva foarte nou, această energie nouă în forme vechi, e prima originalitate a Evului Mediu, a scolasticei.

Se va spune: dacă filozofia creştină era fixată în conceptele ei metafizice şi nu putea fi schimbată, atunci cum mai putea fi filozofia medievală ceva nou? Răspuns: filozofia creştină putea fi îmbogățită pentru a se explica conceptele ei, pentru a le dezvolta şi a le extinde la toate aspectele vieții şi pentru a le apăra. Pentru a face aceasta, ea răspundea unei necesități istorice şi crea un nou stil de gândire. Mai ales apărarea conceptelor creştine apărea ca ceva stringent; deci, din nou apologetică. Dar în alt sens decât în ajunul sau la începutul patristicei. Atunci trebuia să se facă dovada că filozofia creştină e superioară celei păgâne, că religia creştină e adevărata religie, pe când acum apologia creştină trebuia să răspundă propriei conştiințe a filozofului şi întrebărilor indiscrete cari puteau apărea în mediul popoarelor noi, analoage cu întrebările indiscrete sau teribile pe cari le pun uneori copiii şi tinerii. Tirania rațiunii ştiințifice a epocii moderne, care începea să-şi facă drum încă de pe atunci, ca râurile printre ghețari, cerea o punere la punct din ce în ce mai incisivă.

De aceea, marea problemă a Evului Mediu filozofic a fost armonizarea credinței cu rațiunea, acordul între dogmă şi ştiință. Patristica stabilise dogmele, acum trebuia să se facă legătura cu viața şi mai ales cu rațiunea. Sute de ani a durat efortul gânditorilor medievali în acest sens şi niciodată în istorie el n-a fost mai subtil şi mai patetic. Trei fenomene sunt, în primul rând, specifice Evului Mediu: cruciatele, disputa în problema realism - nominalism şi catedralele. Cruciatele însemnau credința adâncă şi ingenuă; problema realism - nominalism însemna prezența acută a rațiunii, care voia să ştie dacă ideile generale (noțiunile) au realitate îri sine ori reali sunt numai indivizii, ideile fiind, în acest caz, ceva nominal; iar catedralele, cari, alături de castele, organizau

spațiul medieval și, spre deosebire de castele, îi dădeau orientare spre transcendent, însemnau acordul dintre credință și rațiune, acord vizibil și misterios totodată, credința pusă în piatră și piatra în ordine, sinteză de elan și de formă, prestigioasă fuziune și echilibrare a celor două mari aspecte ale sufletului uman integral, nefalsificat, cari au pulsat deopotrivă în Evul Mediu: nostalgia către Absolut și nevoia materializării concrete.

Dar meritele originale ale Evului Mediu, relative, ca orice merit, se pot vedea în chip direct în valorile filozofice sau general culturale, pe cari el le-a lăsat moștenire epocilor următoare. Iată câteva din ele, pe cari le socotim principale:

1) ocupându-se cu atâta persistență de acordul între credință și rațiune, Evul Mediu a implicat problema cunoașterii și a creat un exercițiu anticipator, cu puncte de vedere și nuanțe cari aveau să folosească mai târziu. Se știe că marea aventură, marea obsesie a epocii moderne a fost tocmai problema cunoașterii. Dar nici nu se terminase bine Evul Mediu și un filozof din renaștere, Campanella, a pus problema cunoașterii în termeni moderni. E adevărat că Evul Mediu a discutat cunoașterea pe bază de credință, de vitalitate, iar nu în chipul dezolant din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, care amintea anume accente din antichitate. Dar problema și unele metode au rămas și ele au folosit mai ales gânditorilor din secolul al XVII-lea;

2) Evul Mediu a analizat raționamentul, l-a variat și l-a forțat până la a-i da un registru larg de posibilități și de forme și o ascuțime care face să te gândești la bisturiul chirurgului pentru operațiile cele mai delicate și mai riscante. Ruajul și metamorfozele silogismului au fost studiate până la exces, ajungându-se adesea la modalități absolut gratuite, dar de o subtilitate aproape incredibilă, surprinzătoare. Evul Mediu făcea aceasta fiindcă, pentru a lucra la marea lui problemă, acordul dintre credință și rațiune, avea nevoie de un raționament care să fi trecut prin toate probele, și pentru că nu făcea experiență și observații în mijlocul naturii. El a perfecționat astfel dialectica, cerându-i să dea mai mult decât putea da ea, obligând-o uneori să funcționeze în gol, dar, când acest minunat instrument a fost îndreptat asupra naturii, atunci știința s-a format cu repeziciune, căci oamenii știau să gândească și erau bucuroși să dea raționamentului un conținut substanțial. De aceea, la originea fizicii moderne, în sens larg, se găsește și puterea acestei dialectici medievale, atât de mult criticată;

3) pentru a stabili acordul dintre credință și rațiune, trebui ca această credință să fie cât mai pură. între o religie superioar și rațiune, legătura se face mai ușor. De aceea, Evul Mediu filo zofic a dus până la ultimul stadiu purificarea monoteistă reprezentării lumii. Filozofia antică, chiar în culmile ei, a răma uneori tributară resturilor sau concesiunilor politeiste. Acum îns atmosfera s-a distilat cu desăvârșire în sens monoteist și în aces orizont se puteau studia mai ușor prefigurările legilor naturii. A Comte și, la noi, Rădulescu-Motru au arătat cu autoritate aces lucru. De aceea, curând după Evul Mediu, au putut apărea măr reformatori ai mecanicei cerești: Copernic, Kepler, Galileo și, ma târziu, Newton, toți, de altfel, oameni credincioși și cari au da astronomia cea mai de preț a omenirii;

4) Evul Mediu, se știe, a creat un spirit de universalitate care aproape în toate privințele e pentru epoca noastră abia u ideal. Această tendință de universalitate era atât în domeniul teo retic cât și în cel practic sau politic, adică atât în cunoștințel câte erau atunci, cât și în solidarizarea tuturor claselor sociale a tuturor națiunilor în aceeași viziune superioară, peste specif curile etnice sau chiar folclorice locale. E interesant acest lucru creștinismul nu era numai pentru cei de sus, ci pentru toat clasele societății, și, din punct de vedere religios, acesta era u fapt nou față de antichitate și de toate epocile precedente. Doar î unitățile sociale tribale, patriarhale, de tip preistoric, a mai fos această unitate religioasă, dar pe arii mici și într-o formă naivă. Ș creștinismul medieval era același pentru toate popoarele Occi dentului, circulația aceleiași teologii și [a] acelorași teologi era î toată Europa apuseană, iar admirabila limbă latină era un fel d pașaport intelectual general. Mai mult: Evul Mediu a început s facă legătura și cu Orientul, prin cruciate, lărgind astfel cercu intuiției lui de universalitate și căutând, poate instinctiv, să s adape la izvoarele ontice de la care plecase filozofia lui, să o ver fice și să se verifice.

în toate aceste privințe, nu numai că Evul Mediu e moder dar modernitatea noastră a rămas în urma Evului Mediu, cu car din acest punct de vedere, „viitorul trece", după cum spune po tul. Chiar descoperirea Americii, în renaștere, a beneficiat acest spirit de universalitate creat de epoca medievală. Nici epo elenistică și nici chiar imperiul roman ri-au avut atât de compl acest spirit, fiindcă popoarele nu erau atât de apropiate, dar m ales pentru că la baza societății era lumea anonimă a sclavilo

excluşi din comunitatea culturală şi politică. Meritul creştinismului pentru abolirea sclaviei e unul din cele mai mari merite din tot trecutul omenirii, căci nu cauze în primul rând economice au dus la aceasta, cum cred anumiţi oameni unilaterali, ci cauze morale şi politice;

5) în Evul Mediu s-au ivit naţiunile europene, dar ele nu au intrat deodată în scenă, gata formate, ca la teatru, ci formarea lor a fost un proces lung şi complex, cu multe riscuri şi cu probleme foarte montate pentru gândirea politică (să ne gândim numai cu câţă abilitate şi simţ de prevedere au fost atraşi francii în comunitatea latină a Galiei!). Aceste popoare veneau cu energia fecundă a barbariei lor, cu versatilităţi şi cu încăpăţânări uneori teribile, şi numai o putere de spirit ca cea a Bisericii putea ordona şi face educaţia acestor mânji colectivi, cari uneau ingenuitatea cu toate îndrăznelile şi câteodată cu toate crimele. Până la urmă, aceste popoare au fost domolite, unde n-a reuşit imperiul roman a reuşit Biserica şi cu timpul noile popoare au preluat moştenirea filozofică şi au devenit ele însele creatoare, aşa cum odinioară grecii preluasem moştenirea filozofiei orientale. Dar, pentru ca să realizeze această mare reuşită istorică, Biserica trebuia să aibă o concepţie bine stabilită, clară şi completă, trebuia să aibă un firmament de concepte înalte şi un complex suplu de norme, iar pe toate acestea nu i le putea da decât filozofia ei, să-i spunem pe nume: filozofia scolastică;

6) filozofia medievală a avut momente de înaltă şi intensă spiritualitate, chiar dacă, de cele mai multe ori, trăia idei şi forme mai vechi. Ea semăna, din acest punct de vedere, după cum s-a spus, cu un râu care e strâns între maluri abrupte de piatră: cu cât albia e mai îngustă* cu atât apa e mai adâncă. Ca să continuăm această comparaţie, vom spune că apa râului de mai sus are nu numai adâncime, ci şi viteză şi limpezime. Tot aşa, filozofia medievală avea profunzime, fervoare şi claritate. Deşi mistică în esenţă, ea nu avea obişnuitul hermetism, care eliberează fulgere de sens din când în când, al misticilor, ci făcea impresia că e un corp mistic ce se hrăneşte cu combustibil de silogisme.

Această înaltă spiritualitate se cultiva de obicei în mănăstiri, în urma cataclismelor politice, barbaria, de data aceasta numai în sens rău, se răspândise foarte mult: anarhie, ignoranţă, cruzime. Cultura se refugiase în mănăstiri, cari, risipite în mediul social devastat, formau un fel de puncte neuronale cu sensibilitate superioară. Spiritele de elită se simţeau atrase să intre în mănăstiri;

acolo învăţau carte, se ocupau cu copierea şi salvarea manu
scriselor antice şi, în cazuri excepţionale, contribuiau la formare
şi dezvoltarea filozofiei medievale. în mănăstiri, în şcolile de acol
sau în cele episcopale, au fost eletnentele de persistenţă prin ca
s-a continuat şi s-a transformat cultura de mai înainte, acol
spiritul a căpătat putere, până când şi-a însuşit previziunea
altitudinea necesare ca să comande întregei societăţi şi s-o or
doneze, la rândul ei. Activitatea aceasta din mănăstiri - care, c
altfel, a. fost şi în Răsăritul Europei, în Biserica Ortodoxă, fără c
acolo însă restul societăţii să fi fost atât de barbarizat cum a fos
într-un timp, în Apus - e un exemplu pentru noi, cei de azi.

în epoca noastră, o oarecare asemănare cu activitatea ştiin
ţifică şi spirituală din mănăstirile medievale o au academiile
institutele ştiinţifice, dar atunci spiritul de comunitate era m
dezvoltat şi avea simţul transcendentului, pe care va trebui să
recăpătăm odată şi noi, ori să-1 întărim, când îl avem. Căci astf
de centre de viaţă spirituală dau legitimitatea de a fi pentru î
treaga societate şi noi avem ceva de învăţat, şi din acest punct c
vedere, de la Evul Mediu;

7) iar în cele din urmă, filozofia medievală însăşi a îndrept
spre studiul naturii atunci când spiritul nominalist a început
aibă apreciere la gânditorii săi. Se va obiecta: aceasta era dec
denţa scolasticei, aşa cum e bătrâneţea la om. Dar, pentr
aceasta, bătrâneţea nu face mai puţin parte din ciclul vieţii om
lui. Iar nominalismul începuse, după cum ştim, cu mult m
înainte.

După toate acestea, se vede că acuzaţia ce se aduce filozofi
medievale, că a fost un fel de penumbră paragrafată a filozof
antice, că a însemnat, în totalitatea ei, o epocă de „barbarie" şi
„obscurantism", e cel puţin o ingratitudine[4]. Faţă de nici o al
epocă filozofică nu s-a manifestat mai mult subiectivismul i
toricilor şi al intelectualilor în general, ca faţă de Evul Medi
Până şi partidele politice se amestecă aici, pentru a face aprecie
şi a profera insulte, dar ce rost au aceste partide, în aceas
chestiune, care nu e de nasul lor? De fapt, se pune acum o probl
mă: de ce acest subiectivism, mai exact, de ce această pornire
Evul Mediu, cum se explică ea? Răspunsul se impune aproape
la sine: Evul Mediu a fost o disciplină riguroasă, el a fost ca
şcoală cu bun internat, din care, când au plecat, la terminar
studiilor, foştii elevi şi-au cam făcut de cap. Excesele sunt u
marea unei discipline severe, atât la indivizi cât şi la popoare.

Dar, mai mult: Evul Mediu nu s-a lăsat uşor înlocuit. Pentru ca să se creeze un regim nou, „modern", a trebuit să se ducă o luptă susţinută, iar când a venit victoria, „emanciparea", lupta a continuat în virtutea inerţiei şi a ranchiunei, devenită istorică. Progresismul, enciclopedismul iluminist au acoperit Evul Mediu cu toate atributele negaţiei, fară să se gândească la cât îi datorează. A. Gomte, după cum am văzut, a luat, într-un fel, apărarea Evului Mediu, dar aceasta nu i-a descurajat prea mult pe negatori, mai ales că aproape întotdeauna nici nu prea ştiau bine despre ce este vorba. S-a mai adăugat şi antipatia teologilor protestanţi contra Evului Mediu catolic. Totuşi, de la un timp, aceste exagerări au început să cedeze şi să se vadă adevărul, când revolta contra Evului Mediu a fost însuşită de ranchiuna marxistă, mult mai compactă, ce durează până acum. E curios: partizanii materialismului istoric, deşi caută să explice lucrurile istoric, recunoscând, de exemplu, rolul necesar, la timpul lor, al monarhiei, al burgheziei etc., dar pentru Evul Mediu nu vor să recunoască aceasta, atât de mare e frica şi pornirea lor faţă de religie în general...

Să notăm, pentru a încheia această explicaţie, că, în felul de a considera filozofia Evului Mediu, au aproape întotdeauna o parte structura şi sentimentele strict personale ale istoricilor. E. Brehier, de exemplu, om de o inteligenţă cu mare cuprindere şi de un echilibru didactic superior, nu valorifică întocmai cum ar trebui gândirea medievală, pe când J. Chevalier, filozof catolic însemnat, afirmă că această gândire este sinteza cea mai împlinită a filozofiei ca atare.

Adevărul este că filozofia medievală sau scolastica e una din epocile principale ale celei de-a doua perioade a filozofiei, dar că, totodată, în ea au apărut germenii cari, mai târziu, când credinţa a slăbit, au dus la raţionalism. De aceea, credem că în viitor catolicismul se va apropia de ortodoxie, a cărei viziune a rămas mai detaşată faţă de raţiunea în sens strict ştiinţific şi că, din această apropiere, care trebuie să fie reciprocă, va urma un folos el însuşi reciproc*.

* Catolicismul a avut un germene raţionalist, o înclinare către raţiune (poate şi ceva atavism romanic?) şi de aceea s-a amestecat în ştiinţă şi a dat condamnări (contra Galilei, Inchiziţia...) la aceasta determinându-1 şi faptul că era şi o putere politică şi trebuia să vegheze la ordinea sănătăţii sociale. Pe când ortodoxia, fiind oarecum pe deasupra

Renaşterea - secolele al XV-lea şi al XVI-lea - fost o splendidă ecloziune de tendinţe şi teme, aproape un tumult de posibilităţi, care trăia puternic toată filozofia trecutului, dar şi virtualităţile viitorului. încât, nu ştii ce să sublimezi inai mult î această epocă: subconştientul, în care se afirma cu putere tre cutul, sau inovaţiile, deocamdată cu respiraţia cam scurtă, da intens trăite, cari îşi făceau drum din toate părţile, amorsând filo zofia epocilor următoare. Prin mulţimea de terne filozofice pe ca le-a schiţat, renaşterea are oarecare analogie cu epoca filozofic ioniene, amândouă epoci de tinereţe, de activitate proteică.

Epoca modernă a fost în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea deşi uneori termenul „modern" e aplicat la întregul interval de Evul Mediu şi până astăzi. Aceasta este epoca marilor sistem filozofice - Descartes, Spinoza**, Leibniz, Malebranche - şi a mira colului kantian. Naţiunile nou formate ajunseseră acum maturitate şi şi-au dat măsura lor în filozofie, ca şi în alte do menii, însămânţarea greco-romană în solul proaspăt al popoa relor „barbare" a produs roadele ei de mare fond, în acest tim Dacă voim, putem face oarecare analogie cu epoca lui Socrat Platon, Aristotel, din antichitate. întru cât ne priveşte, noi socoti şi romantismul german - Fichte, Schelling, Hegel - tot în epoc filozofiei moderne, deşi a fost în secolul al X1X-lea, fiindcă e şi expresia aceleiaşi bogate maturizări a popoarelor europen

raţiunii ştiinţifice, a lăsat-o în pace (treaba ei!), n-a dat condamnări (o todoxia nici n-o fost putere politică, decât uneori, la Bizanţ).

Catolicismul vine deci cu două greutăţi, e grevat cu două neajun suri: raţionalismul (în sensul de mai sus) şi faptul că, făcând politică, făcut să se acumuleze contra lui un depozit imens de revoltă, un fel c gheţar psihic, care nici până azi nu s-a topit - pe când ortodoxia e liber de aceste neajunsuri (în schimb, ea e mai închistată şi mai grav decora tivă). Ortodoxia are intuiţia organică a transcendentelor şi n-a contracta revolte, devenite istorice, contra ei. Din apropierea între catolicism ortodoxie va rezulta deci o remetafizicizare a catolicismului şi o rev talizare-reactualizare a ortodoxiei. Catolicismul e curentul care s-a ame tecat în istorie, a fost viu, a fost creator, a inovat, de aceea a avut *risc inovaţiei,* pe când ortodoxia s-a mulţumit cele mai adesea să trăiască să păstreze un depozit sacru.

** Spinoza aparţine unui popor vechi, însă, pe de o parte, el s dezvoltat în mediul vital al popoarelor noi, pe de alta, el a adus în fil zofia sa, în parte, instinctele naţiunii lui de origine.

Germanii au intrat mai târziu în circuitul culturii europene, afară de faptul că, şi fondul lor psihic străvechi a fost mai tenace, aceasta fiind o posibilă explicaţie a prelungirii epocii lor moderne până mai aproape *de* noi.

Epoca contemporană manifestă, paralel cu un mare avânt în ştiinţă, oarecare declin în filozofie, cu toate că acum s-au scris nenumărate cărţi filozofice, multe excelente şi unele pe nedrept necitate (ar fi interesantă,, şi un act de dreptate, o istorie a cărţilor uitate*), Acum se accentuează epicureismul sub forma utilitarismului, scepticismul, sub forma pozitivismului, iar stoicismul e, în general, absent, fiindcă nu convine omului contemporan, care e legat, în general, din punct de vedere teoretic, de senzaţie, iar din punct de vedere practic, de senzualism. Totuşi, am putea găsi un corespondent al stoicismului din epoca ultimă a filozofiei greceşti, în unele idei ale aşa-numitelor filozofii ale acţiunii şi ale vieţii, cari au apărut în vremea noastră. Şi, pentru a încheia analogia, deşi noi o socotim mai mult un joc mintal, am putea spune că şi această epocă de bătrâneţe a filozofiei a avut la urmă, ca şi cea antică, o aprindere, o protuberantă deosebită, în filozofia bergsoniană, cu antecedentele şi consecinţele ei...

, *W. Unitatea şi progresul în filozofie*

Acest tablou de ansamblu sau acest film plin de complexitate al filozofiei pune de la sine o problemă, pe lângă altele: aceea a unităţii şi progresului în evoluţia filozofică a omenirii, unitate şi progres contestate adeseori. E cazul, deci, al unei aprecieri generale, pe care nu o putem lăsa la o parte.

Uhii au vrut să facă această unitate a filozofiei aşa încât ea să dovedească afirmarea continuă a raţiunii, de ceea au înlăturat aproape, ori au dispreţuit, epocile în cari „mistica" a avut un rol important, după cum am văzut că s-a întâmplat cu patristica şi scolastica. Aşa au făcut filozofii raţionalişti şi progresişti. Alţii, eclecticii, au căutat să arate, prin eforturi de abilitate şi de uni-

* De multe ori cărţile uitate ori trecute pe plan minor sunt numai cu o nuanţă mai puţin bune decât de cari vorbeşte puternic istoria - aşa cum, la sport ori la concursuri de frumuseţe, cine ia premiul al doilea e numai cu câţiva milimetri ori nuanţe în urma primului ori primei persoane.

versală bunăvoinţă, că toate sistemele filozofice se împacă sau a un fond comun. Apoi, filozofii cu un puternic sistem personal d filozofie, ca Hegel, au susţinut că gândirea trecutului este exem plificarea ori aplicarea ideii lor despre trecutul spiritului. Să men ţionăm şi pe materialiştii istorici, cari au crezut că pot dovec unitatea evoluţiei filozofiei prin dependenţa ei de modul economi de producţie, a cărui suprastructură ar fi*. Dacă, în primul caz de unificare a filozofiei, e o amputare a ei; dacă, în âl doilea, e ma mult o comoditate de spirit, utilă cel mult pentru a salva, în prac tică, integralitatea sufletului uman; dacă, în al treilea, e o în curajare pentru a face ca orice filozof să trateze evoluţia filozofic ca pe un domeniu ascultător, care să-i justifice sistemul său apoi, în al patrulea caz, e o sacrificare a ceea ce e mai intim şi ma esenţial în filozofie: autonomia gândului filozofic, pentru care s- luptat atât şi cu care ştim că s-a născut filozofia propriu-zisă î secolul al VI-lea ionian. Desigur, autonomie nu înseamnă plutir în aer, lipsă de legătură cu marile evenimente ale istoriei, ci în seamnă numai o corelaţie, în care spiritului uman i se păstreaz demnitatea lui şi, eventual, chiar puterea de a determina, î parte, aceste evenimente.

Noi nu vom urma metoda patului lui Procust sau altele în rudite, pentru a dovedi unitatea evoluţiei filozofiei. în acest scop nu vom căuta o unitate formală, aşa cum ar fi într-un tratat d ştiinţă pozitivă, ci o unitate de fond şi mai liberă. Ca urmare, n punem întrebarea: oare există mai multă unitate decât e în evo luţia filozofiei, în istoria generală â omenirii şi în cea a artelor sa chiar în istoria ştiinţelor pozitive? Desigur că nu. Unitate formal e în ştiinţa ca rezultat, dar nu în istoria ei, care, în general, n are o unitate diferită de cea a istoriei filozofiei.

S-a spus de unii că filozofia e o artă, mergând chiar pân acolo, încât să declare că citesc operele filozofilor clasici ca pe cel mai frumoase şi mai aiigajante romane. E adevărat, filozofia e ş artă, dar nu numai artă. însă, dacă filozofia şi arta nu sunt ace laşi lucru, dar structura evoluţiei filozofiei are ceva din structur operei de artă. Se ştie că arta trebuie să aibă unitate, aceast constituind una din condiţiile esenţiale ale valorii ei: Dar ce fel d unitate are arta? în primul rând, unitate de acţiune. Aceasta s vede în orice epopee, în orice schiţă, nuvelă, roman, în oric poezie, dacă sunt reuşite. Se vede în compoziţiile muzicale, în ac

* Cum e la B. Russell.

ţiunea sunetelor şi motivelor unele asupra altora; în arta plastică, în felul cum acţionează elementele de culoare, desen, de formă şi de suprafeţe, pentru a da impresia unitară de ansamblu. Mai mult: în literatură şi muzică, mai ales, au importanţă şi elementele contradictorii; factorii de opoziţie, cari merg uneori până la o mare diversitate, pentru a da un corp dramatic şi complex, pentru a sugera contrapunctic marea varietate a vieţii şi polifonia sensului realităţii*, aproape inefabile în esenţa lor, dar revelatoare ca bogăţie cuprinsă în unitatea destinului. De ce nu s-ar admite şi pentru evoluţia filozofiei acest tip de unitate? El exisă, şi încă într-un mod mai profund şi mai expresiv decât în artă. Această unitate de acţiune, cum i-am spus, care acceptă toată varietatea de posibilităţi angajate pe viaţă şi pe moarte în lupta spiritului, pentru a vedea cât mai mult din sensul existenţei, este chiar superioară unităţii dintr-un tratat de ştiinţă. Şi istoric mare al filozofiei e cel care ştie să modeleze această supremă simfonie abstractă, care e filozofia străbătând secolele şi mileniile, asemenea fulgerelor cari cuprind uneori tot cerul.

în ceea ce priveşte progresul în evoluţia filozofiei, situaţia e mai complicată, din cauzele următoare:

1) deşi filozofia e tot ce poate fi mai general, dar ea e legată de timp, loc şi persoană. în ştiinţă, se poate face uşor abstracţie de tot trecutul ei şi chiar se face, de obicei. Dar înţelegerea adevărată a filozofiei nu e cu putinţă dacă nu e pusă în legătură cu timpul, locul şi mai ales cu psihologia autorului ei. Şi în privinţa aceasta, filozofia seamănă cu arta. însă raportarea aceasta cvasi-permanentă a sistemului filozofic la timp, loc şi persoană creează un portativ foarte divers, în care e mai greu să distingi un fir progresiv;

2) aproape orice filozof pune în discuţie toată filozofia dinaintea lui, dând impresia că vrea s-o ia de la început. în acest sens, filozofia e o repetare continuă a începutului. Chiar şi în curentele sau şcolile filozofice cari durează mult timp, pot să apară schimbări sau „începuturi", de exemplu, şcoala platonică, tot schimbându-se, a ajuns într-o vreme la scepticism. Nu mai vorbim de cazul atât de cunoscut când filozofi ulteriori spun că cei din trecut n-au avut valoare ori au susţinut idei eronate;

* Altfel, n-ar fi dramă şi nu s-ar vedea destinul.

3) s-a afirmat, şi am afirmat şi noi, că marile culmi ale evoluţiei filozofiei sunt în trecut;

4) în sfârşit, în filozofie problemele fundamentale, şi chiar principalele ramuri ale ei, au fost create cu mult timp în urmă şi s-a spus, în esenţă, aproape tot ce se putea spune pentru rezolvarea lor. în afară de geniul lor unic, dar grecii au avut şi noroc, fiindcă pentru ei problemele şi disciplinele filozofice erau noi şi ei erau primii cari să le rezolve - sau cel puţin noi nu cunoaştem cu precizie ceea ce ei au primit din Orient ori din altă parte. Azi însă un gânditor în filozofie poate fi obsedat de ideea că nu se mai poate spune nimic cu adevărat nou şi că orice idee ar avea el, dacă ar căuta cu tot dinadinsul, ar descoperi-o undeva în trecut*, la vreun filozof de care nici n-a auzit măcar. W. James, în psihologia lui, vorbeşte de sentimentul sau intuiţia lui *deja uu*[5], pe care oricine din noi 1-a constatat în el însuşi; tot aşa, gânditorul în filozofie poate fi obsedat de ideea lui *deja ditP.* Totul s-a spus! Vorba Ecleziastului: „ce a fost va fi, ce este a fost, căci nimic nou nu este sub soare". De aceea, la baza unor originalităţi impetuoase este ignoranţa şi nu e lipsită de nici un adevăr gluma că una din condiţiile creaţiei este ignoranţa. Altfel e în ştiinţă. Acolo, cercetătorii sunt stăpâniţi de sentimentul ineditului, părându-li-se oarecum că din fiecare experienţă o să ţâşnească un spiriduş de noutate. Acest prestigiu, această tiranie şi mai ales această bogăţie a trecutului nu sunt făcute pentru a încuraja progresul în filozofie.

Am formulat observaţiile de mai sus îngroşând cu intenţie trăsăturile, de aceea răspunsurile sunt cu atât mai necesare. Mai întâi, o chestiune de principiu: chiar dacă în filozofie n-ar fi progres, în sensul că filozofia de astăzi nu e superioară celei din trecut, pe noi faptul acesta nu ne tulbură prea mult, căci n-avem naivitatea şi prezumţia progresismului, ba chiar ne-ar bucura ca adevărul complet să fi fost spus în trecut. Dar nu e aşa şi de aceea trebuie să dăm curs răspunsurilor noastre.

* Ar descoperi că a mai avut-o Cineva în mileniile precedente. Parcă e o vrajă, o fatalitate, în această privinţă... Poate că Heraclit şi metempsihoză s-au inspirat şi de aici când s-au constituit. Dar e prea devreme ca să verificăm pe Heraclit: pentru asta nu ajunge o istorie de câteva mii de ani, ci ar trebui să constatăm o repetare de *multe ori* a ciclului. Afară de aceasta, când se termină un ciclu, nu mai rămâne nimic. Focul distruge totul, deci dispare şi memoria istorică; aşadar, Heraclit este neverificabil.

Să luăm cazul ştiinţelor, cu cari se tot compară filozofia. în ele e un progres continuu. Dar nici aici nu *t* ceva atât de diferit de ceea ce e în evoluţia filozofiei. Fiindcă trebuie să se facă următoarele rezerve:

1) iluzia marei deosebiri dintre ştiinţă şi filozofie, din punctul de vedere în discuţie, e pentru că progresul ştiinţei are de obicei un caracter stalagmitic. Adică, fiecare picătură, oricât de mică, se adăugă şi astfel creşte coloana. Pe când în filozofie, o idee nouă poate să fie mult mai importantă decât o „picătură", dar, fiindcă ea e comparată cu filozofia în bloc a trecutului, nu pare mare lucru. Dacă ne-am schimba felul de a considera lucrurile, am face altă apreciere;

2) în ştiinţă, cele mai adesea progresul e mai mult cantitativ decât calitativ. Se mai descoperă un element, se mai descoperă o metodă de aşchiere a metalelor, se inventează un nou instrument ori un nou produs farmaceutic, se aclimatizează o plantă ori se creează un tip nou de grâu sau de porumb, se zboară în cosmos, se măreşte viteza avioanelor, se pune la punct o nouă metodă chirurgicală etc., dar toate acestea măresc mai mult cantitativ orizontul ştiinţific şi nu-i schimbă perspectiva sau viziunea. De aceea, mii şi milioane de oameni fac astăzi ştiinţă şi numărul lor va creşte.

Dar schimbările revoluţionare în ştiinţă sunt tot atât de rare ca şi în filozofie, adică ceea ce am numit progresul calitativ. Un Copernic sau un Newton nu se nasc chiar în fiecare secol şi chiar un Darwin n-a venit cu ceva esenţial nou, pe care să nu-1 fi cunoscut filozofia: ceea ce a fost nou a fost exagerarea. Dacă progresul ştiinţei ar fi întotdeauna calitativ, dacă descoperirile ei ar însemna tot atâtea revoluţii de ordin calitativ, s-ar schimba şi filozofia şi ar înregistra şi ea progrese revoluţionare, căci întotdeauna filozofia s-a schimbat în urma progreselor importante ale ştiinţei. Dar,vedem că nu e aşa. Nu trebuie să confundăm progresul calitativ cu cel cantitativ şi mai ales cu cel tehnic, în ştiinţă;

3) se spune că în ştiinţă apar mereu probleme noi, până la punctul de a se crea ştiinţe noi, ceea ce e adevărat. Dar şi aici trebuie să observăm un fapt limitativ. Numărul ştiinţelor, ca discipline teoretice originale, a rămas aproximativ acelaşi ca în seria stabilită de A. Comte. Aşa-zisele ştiinţe noi intră de obicei într-una sau în mai multe din ştiinţele clasice. Motive de organizare a muncii şi motive de ordin practic fac să se creeze aceste ştiinţe noi, pe cari le-am numi de gradul al doilea, dar, strict teoretic

vorbind, ele nu sunt ştiinţe noi. Ştiinţa temperaturilor joase e un capitol al fizicii, speologia e o sinteză şi aplicare de biologie în sens larg şi de geologie.

în acest fel, ar putea să spună şi filozofii că, întrucât trebuie să se studieze amănunţit procesul de formare a conceptelor, e nevoie de o disciplină nouă, care să se numească „conceptica", ori întrucât educaţia are nevoie să cunoască de-aproape logica copilului, să se creeze o disciplină nouă, care să se cheme „pedologica"... După acest tipar se formează, în chip obişnuit, ştiinţele noi. Dar, dacă cunoştinţele de amănunt ori nevoile practice se vor înmulţi atât de exagerat, s-ar putea ea, într-o zi, să se creeze o ştiinţă care să se ocupe, să zicem cu legile funcţionării perfecte a şuruburilor. Acesta e un exemplu tipic, de altfel, de ce înseamnă progresul cantitativ în ştiinţă.

Acum vor apărea în altă lumină răspunsurile în privinţa celor patru cauze, cari complică situaţia progresului în filozofie:

1) filozofia e legată de timp, loc şi persoană, dar numai acest fapt pune în valoare patetismul filozofiei şi drama destinului uman. Tocmai în acest fel se vede mai complex şi mai expresiv poziţia omului în lume şi zbaterea lui pentru a înţelege sensul lucrurilor. Dacă progresul făcut în această privinţă se înţelege mai greu, el e însă cu atât mai variat, mai plin şi mai interesant;

2) e adevărat că orice creator filozofic organizează din nou toată filozofia trecutului, întrucât o cunoaşte, şi uneori o contestă. Dar e tot atât de adevărat că, în ceea ce creează el utilizează meditaţia filozofică de până atunci, conştient sau nu, şi uneori o utilizează cu atât mai mult cu cât declară că n-are nimic comun cu ea. De obicei, filozofii, şi in privinţa aceasta ei sunt ca şi ceilalţi oameni, nu acceptă că au primit influenţe şi se ocupă să dovedească punctele de deosebire dintre ei şi mai ales filozofii cari de fapt i-au influenţat. Aşa că, până la urmă, filozofia nu e repetarea continuă a începutului. Departe de a fi un început repetat, ea e plină de germenii şi dinamismele lăsate de toată gândirea trecutului. Că rezultatul nu e neapărat la înălţimea acestui bogat tezaur, aceasta e altceva, dar ceva rămâne din tot ce a fost, căci şi aici se poate spune, până la un punct, că totul se transformă şi nimic nu se pierde;

3) ceea ce este în afară de orice îndoială e că marile cultur[i] ale filozofiei sunt în trecut. Dar nu e la fel şi în literatură, şi în artă, în general? Şi cine s-ar gândi, pentru aceasta, să condamn[e] literatura sau arta în general? Dar nu numai atât. într-o simfoni[e]

de exemplu, momentul culminant e adesea cu mult înainte de final. Oare din cauza aceasta finalul sau ceea ce a urmat după punctul culminant n-are valoare? Ori trebuie mai degrabă să considerăm totul ca [pe] un fel de ființă, ca un spirit ce se destramă în timp, având momente diferite de intensitate? Desigur că aşa este. Aceasta nu înseamnă că nu sunt în istorie şi epoci sterile, în filozofie ca şi în alte domenii. Dar, în principiu vorbind, faptul că punctul culminant a rămas în trecut nu anulează ideea unui progres;.

4) cu privire la „totul s-a spus şi nimic nou nu este sub soare", amintim observația lui Bergson că trebuie să se spună mai degrabă că „totul este nou sub soare". Adevărul e că orice epocă, pentru a fi organică, trebuie să fie totodată ceva vechi şi nou.

Aşadar, orice epocă vitală are ceva nou. Şi atunci şi filozofia ei are ceva nou*. Lucrul cel mai lămurit e când aduce idei fundamentale noi. Dar aceasta nu e neapărat necesar. Fiindcă ceea ce are importanță este atmosfera în care sunt puse ideile, chiar dacă ele vin toate din trecut, felul cum sunt accentuate şi trăite, natura structurării lor, stilul în care sunt prezentate. Din nou, filozofia are ceva comun cu arta, care poate să întrebuințeze idei vechi, cunoscute, dar să le dea o nouă şi puternică expresivitate. Jocul accentelor e foarte însemnat în artă, ca şi în filozofie.

Deci, faptul că s-a gândit atât de mult în filozofie nu împiedică progresul ei, iar, când acesta nu există, se datorează altor factori. Reluând idei vechi, încă poate fi progres în filozofie. Afară de faptul, care e cel mai însemnat, că şi aici pot fi surprize, pe cari le păstrează în rezervă geniul uman: cine se putea aştepta, de exemplu, pe la 1850, ca o jumătate de secol mai târziu să se ridice la orizont steaua lui Bergson?

Şi, cu aceasta, putem formula ideea de progres în filozofie, chiar dacă toate cele de mai sus n-ar fi valabile.

Această idee are trei aspecte: de adâncire, de simț critic şi de organizare. A. Cournot spunea (Lalande, II, 587) că problemele filozofice, rămânând în fond aceleaşi, progresul filozofic constă în adâncirea termenilor acestor probleme (şi în stimularea ştiințelor pozitive).

* Orice epocă are necesități sufleteşti şi sensibilitate proprii şi filozofia trebuie să se potrivească cu ea (deci, trebuie să aibă şi ceva nou).

Simțul critic*, care creşte o dată cu evoluția filozofiei, are şi el trei aspecte: de subtilitate, de justețe şi de limitare:

de subtilitate, fiindcă reflecția filozofică, în urma atâtor exerciții şi rezultate variate de a cunoaşte realitatea, în urma atâtor reuşite şi eşecuri, a învățat să fie din ce în ce mai subtilă şi cu mai multe superioare prudențe;

de justețe, fiindcă şcolile sau concepțiile filozofice, chiar dacă au fost diferite până la cea mai mare opoziție, dar tot călătorind, aşa-zicând, s-au domesticit adeseori în spiritul gânditorului de astăzi: ele seamănă, din acest punct de vedere, cu pietrele de râu, cari au plecat colțuroase când s-au desprins din munte, dar, tot rostogolindu-se împreună, s-au rotunjit. Concepțiile diferite şi-au împrumutat reciproc elemente, în cursul timpului, recunoscând, formal sau implicit, ceea ce era acceptabil în tabăra adversă...

în adevăr, istoria împacă ori apropie uneori pe oameni, adică ideile lor, şi, dacă s-ar întoarce, ei ar fi foarte mirați văzând că sunt puşi în aceleaşi stoluri;

de limitare, fiindcă gândul filozofic se convinge cu timpul că sunt lucruri pe cari nu le poate înțelege, dar fără să renunțe, pentru aceasta, la cunoaşterea esențială, ci îndreptând, de exemplu, spiritul către soluția religioasa. în ceea ce priveşte ultimul aspect al ideii de progres în filozofie, organizarea, Rădulescu-Motru a observat că e un progres şi în filozofie, deşi el trece neobservat: acela că totalitatea conceptelor filozofice se organizează, se structurează, în cursul istoriei; întru totul din ce în ce mai bogat, mai diferențiat şi mai fin, constituind, am zice, un mod de cunoaştere cu o vastă şi nuanțată claviatură. Filozofia devine astfel o lume de intuiții, în care profuziunea de sensuri se ia la întrecere cu spiritul critic cel mai rafinat şi cu libertatea interioară de combinație, în fermitatea de a servi adevărul.

E drept că ridicarea prea mare a nivelului critic poate să fie ceva paralizant în creația filozofică, ca şi în alte creații, dar acest nivel critic în sine e un progres şi, de altfel, ca să spunem lucrurilor pe nume, el nu paralizează decât inspirațiile mici. Aşadar, progres de adâncire a noțiunilor, de înălțare a nivelului critic şi de mai proprie structurare a ceea ce se poate numi, la figurat, or-

Cea mai mare creştere de nivel critic, cel mai mare salt critic (aproape o mutație), 1-a adus Kant.

ganismul culturii filozofice, iată ceea ce nu se poate contesta în evoluția filozofiei*.

O curiozitate legitimă, după ce a privit trecutul filozofiei, poate să se îndrepte asupra viitorului ei şi să se întrebe: ce va deveni filozofia? în chip normal, ea seva dezvolta, fără doar şi poate, chiar dacă nu va atinge niciodată culmile trecutului. Dar în istoria lumii se pot petrece şi lucruri anormale, se pot petrece chiar cataclisme. Căci s-au ridicat acum la putere, în unele locuri, oameni elementari** cari, în tot cursul istoriei trecute, au fost ținuți în frâu sau, dacă s-au manifestat, au făcut-o în chip excepțional, pe când acum au voința să facă lege pentru toți. Aceşti oameni elementari, fără sensibilitate metafizică şi morală, vor să construiască, cu ajutorul tehnicei şi al silniciei, un mod de viață copiat după cel al termitei, cu un adaos de senzualitate şi orgoliu. Dar termitele n-au nici religie, nici filozofie. De aceea, viitorul filozofiei va fi hotărât de faptul dacă omul va rămâne om sau va deveni un fel de supratermită.

P. S. Finalul de mai sus să-1 înlocuiesc cu unul mai discret, în felul următor: căci s-au ridicat acum la putere, în unele părți ale planetei, oameni elementari, fără sensibilitate metafizică şi morală, cari vor să construiască, cu ajutorul tehnicei şi al silniciei, un mod de viață după cel al termitei (cu un adaos de senzualitate şi vanitate). Dar termitele n-au nici religie, nici filozofie.

De aceea, viitorul filozofiei va fi hotărât de faptul dacă omul va rămâne om sau va deveni o supratermită.

* Să fac un alineat şi pentru ideea echivalenței epocilor istorice? Nu egalitate, ci echivalență. Sau, cel puțin, epocile sunt comparabile (ca însemnătate)? Trubețkoi a vorbit de echivalența culturilor. Tot aşa, se poate vorbi de echivalența vârstelor. Dacă e adevărat, atunci, în chip fatal, şi în filozofie e un progres sau e ceva nou.

însă epocile nu sunt la fel de valoroase: unele sunt sterile, iar altele rău direcționate *(le stupide XlX-e siecle* - sau azi).

Totuşi, e ceva adevărat. Să vorbesc de ideea aceasta aici, ori la începutul paragrafului despre progresul în filozofie - ori în capitolul de concluzii la sistemul de filozofie?

** Cari, în tot cursul istoriei trecute, au purtat botniță, iar dacă au muşcat, au făcut-o în mod excepțional, pe când acum au pretenția să facă lege pentru toți.

Comuniştii n-au filozofie, cel mult ştiință. Admițând însă că ceea ce au ei se poate numi filozofie, atunci, acum va începe *a treia perioadă* a filozofiei, complet des-creştinată şi des-metafizicizată, care e, în fond, un fel de zoologie de al doilea grad. Dar asta nu va putea rămâne aşa, ci va veni a patra perioadă, în care oamenii vor reveni la spirit. Iar dacă nu, înseamnă că se va isprăvi cu istoria *umană* a bimanului şi omul va fi chiar mai rău decât animalul (fiindcă acesta nu e luciferic).

Valoarea filozofiei

Filozofia e veche de câteva mii de ani; iar într-un sens foarte larg, se poate spune că a apărut o dată cu naşterea propriu-zisă a omului. Având această vechime, această inseparabilitate de omul ca atare, ea trebuie că are o valoare deosebită. Totuşi, sunt şi rele foarte vechi, unele cel puţin tot atât de vechi ca şi filozofia, cum ar fi păcatul, şi nu s-ar putea spune că ele au o valoare sau, cel puţin, nu o ştim noi ori nu o admitem. De aceea, importanţa filozofiei se va vedea numai stabilind avantagiile şi dezavantagiile filozofiei, pentru ca după aceea să vecfem valoarea ei sau în ce condiţii ea are o valoare.

Cele spuse despre putinţa progresului în filozofie sunt încurajatoare pentru a pune problema valorii sau avantagiilor filozofiei.

L Filozofia şi dezvoltarea ştiinţelor

Nu e astăzi nimeni, sau aproape nimeni, care să se îndoiască de valoarea ştiinţelor. Dar, pentru constituirea şi dezvoltarea ştiinţelor, filozofia a avut un rol important, fără care ştiinţele ori nu s-ar fi născut, ori ar fi rămas într-un stadiu elementar. Acest fapt e adevărat mai ales pentru originea ştiinţelor în stil mare, pentru epoca antică, medievală, pentru renaştere şi începutul epocii moderne. Aproape toate marile idei în ştiinţă au fost date multă vreme de filozofie. Ideea transformismului, care a dus la precizarea modernă a evoluţiei, ideea raporturilor numerice în structura lucrurilor (Pitagora), care e la baza ideii de lege, teoria atomică, până şi ideea rotunjimii pământului, sau aceea că viaţa s-a născut în mare, în apă, au fost date de gândirea filozofică.

Ideile mari ale omenirii s-au născut în spiritele filozofice. Ideea de infinit, de libertate, de determinism, de finalism, de progres, ideea transformării lucrurilor unul în altul, care a obsedat pe alchimişti şi a dus la chimia actuală, ideea că sufletul e o esenţă, la care se pare că revine psihologia de astăzi, întrucât nu e denaturată de materialism, ideea purificării orizontului cunoaşterii şi reducerii lui la un fel de monomism ştiinţific, şi atâtea altele, sunt realizări pentru cari omenirea e debitoare filozofiei şi

ele nu sunt străine de constituirea şi dezvoltarea ştiinţelor. în acest sens, ar fi foarte interesant să se facă, temeinic şi amănunţit, istoria anticipării filozofice a cuceririlor ştiinţifice*.

Trebuie să observăm că astăzi oamenii de ştiinţă se specializează aproape întotdeauna în mod excesiv, o bună parte din ei devenind mai mult meseriaşi, şi în aceeaşi măsură se îndepărtează de filozofie. Iar filozofii, la rândul lor, greu mai pot cuprinde în profunzime şi totalitatea cunoştinţelor filozofice, şi pe aceea a unei singure ştiinţe măcar, dată fiind înmulţirea descoperirilor ştiinţifice. Dar tocmai această inundaţie a descoperirilor ştiinţifice face mai necesară decât oricând funcţia coordonatoare a filozofiei, după cum am văzut, chiar dacă, pentru aceasta, filozofii nu mai sunt ei înşişi oameni de ştiinţă ori [sunt] numai în foarte rare cazuri, mulţumindu-se să utilizeze rezultatele obţinute în diversele domenii ale cunoaşterii umane. Şi apoi, spirite cu adevărat mari, stăpâne şi pe filozofie, şi pe ştiinţă, se vor ivi întotdeauna, deşi mai greu de azi înainte.

Ţinând seama că, la rândul ei, dezvoltarea ştiinţelor influenţează filozofia (se ştie repercusiunea pe care au avut-o, rând pe rând, asupra filozofiei progresele ştiinţelor matematice - mai ales ale mecanicei -, fizico-chimice, biologice, istorice şi sociale), vedem că între filozofie şi ştiinţă e o corelaţie adâncă, ceea ce ea singură dovedeşte valoarea filozofiei.

2. *Filozofia şi celelalte discipline ale spiritului*

Filozofia sau spiritul filozofic dau putinţa unei creaţii mai înalte, a unei realizări mai depline, în artă şi literatură, morală, religie, istorie, în formarea limbii etc. Sculptura şi pictura „titanilor" renaşterii, pictura unui Rembrandt, muzica lui Bach, Beethoven, pentru a nu cita alte exemple prestigioase, au atins culmile cunoscute, şi, în parte, încă necunoscute, datorită înainte de toate spiritului filozofic sau ideilor filozofice precise de cari sunt pătrunse. Acelaşi lucru trebuie să-1 spunem, când e vorba de literatură, despre Shakespeare, Moliere, Goethe, Dante, despre necunoscutul Omer şi tragicii greci, despre Cervantes, Balzac, Dostoievski, Tolstoi, Selma Lagerlof, Ibsen, Eminescu, despre toate culmile de prima mărime ale artei cuvântului, mijloc unic,

* Eventual, să se schiţeze aici, în câteva alineate dense, o astfel de istorie.

dar prin care geniile de mai sus au făcut să se nască lumi noi, armonii, cu adâncime, cu plasticitate, cu vrajă inedită şi mai al cu sensuri de transfigurare demiurgică.

Dacă aceşti creatori au ceva divin, e tocmai fiindcă au cr lumi prin simple cuvinte - o realitate atât de minusculă şi volatilă ei fiind, în această privinţă, o reeditare, dar în lim permise omului, a Factorului metafizic, care a creat la încep lumea prin cuvânt. Ei au fost înainte de toate gânditori.

în adevăr, nici o operă literară, artistică, muzicală... poate atinge maximul dacă nu are un sens filozofic şi calitatea e hotărâtă, în mare parte, de puterea şi adâncimea acestui se Orice operă din această categorie are un număr de idei filozof şi ce interesant ar fi un studiu amplu despre filozofia capodo relor literare, a capodoperelor artistice în general, dar făcut filozofi propriu-zişi şi nu de beletrişti sau simpli istorici.

Thibaudet spunea într-o carte, despre literatura france lăudând arta lui Daudet, că, dacă totuşi acesta n-a atins nive maxim, de exemplu al lui Shakespeare, e pentru că i-a lipsi filozofie a destinului, a existenţei, adică ultima carată a filozof Deşi s-ar putea obiecta că, în partea ultimă a lui *Tartarin de rascon,* Daudet face o fină, insistentă, melancolică şi discretă fi zofie a iluzionismului uman, mergând până la implicaţii metafizică a cunoaşterii şi a moralei, ceea ce nu trebuie să i conteste acestui inimitabil creator de perfecta fluiditate filigran a cuvântului.

în orice caz, un lucru e câştigat prin afirmaţia lui Thibaud nu se poate supremă artă literară fără filozofie, natural, nu o fi zofie discursivă şi cu atât mai puţin didactică, ci o filozofie semnificare a realului, care să curgă ca un şuvoi, suveran şi d cret totodată, prin toată opera, şi care să-1 facă pe cititor înţeleagă că realul e înainte de toate idee şi că el însuşi e pătru şi oarecum sacralizat de această idee, atât timp cât ia contact opera şi o înţelege. Iar aceasta e adevărat despre orice artă despre muzică mai mult decât despre oricare artă, căci armo sunetelor e armonia ideilor cari au devenit sonore.

Morala filozofică e desigur un risc, fiindcă poate să se baz pe o idee greşită, decât care e infinit preferabilă simpla moral sentimentului sau a obiceiurilor. Dar această ultimă morală t buie mai întâi să existe, iar în epoca noastră sentimentul pierdut cele mai adesea naturalitatea lui anonim înţeleaptă şi o ceiurile sunt din ce în ce mai supuse atacurilor diplomate

civilizației moderne. Şi, în toate cazurile, în realitatea atât de complicată, de schimbătoare şi de înşelătoare a epocii moderne, e nevoie de o reflexiune exercitată, pentru ca să se vadă cum se aplică corect o normă morală, căci în epoca noastră nu se mai poate trăi într-un sistem de relații prestabilite.

Pe de o parte, deci, pentru a sprijini în mod corect morala sentimentului, pe de alta, pentru a suplini, măcar în parte, morala obiceiurilor, ori, şi mai bine, pentru a le întări, şi întotdeauna pentru a descifra configurația variabilă a realității şi a reacționa propriu, e nevoie de o meditație filozofică, de o convingere filozofică. Desigur, convingerea poate fi rea, după cum am spus, dar, dacă nu se ajunge la o convingere bună, nu vedem cum s-ar putea salva viața morală a oamenilor, până când un nou ev istoric va reorganiza societatea. Iar ca să se ajungă la o conduită morală luminoasă, de mare elan, plin de simț critic şi de generozitate totodată, aceasta nu se poate fără un puternic gând filozofic. Datoria filozofilor de a da oamenilor în general idei cu caracter moral este deci imensă, iar meritul lor, când reuşesc să o facă, e tot atât de mare pe cât e de mare crima pe care o fac atunci când, prin ideile lor improprii, contribuie la criza sau carența vieții morale.

S-ar zice că religia n-are nevoie de filozofie, fiindcă ea e tocmai filozofia, care s-a încorporat într-un cult E adevărat, dar pentru aceasta trebuie să fie vorba de o religie autentică şi, mai ales, trebuie ca această religie să nu fie amenințată de primejdii. Recunoaştem şi o afirmăm cu hotărâre: orice credință religioasă e bună, dar unele credințe religioase sunt mai bune decât altele. Dacă un om nu e în stare de o religie superioară, e preferabil să aibă una bazată în mare parte pe bigotism şi superstiție, pe teamă şi conformism: practicând religia aceasta, tot devin actuale, în sufletul său, unele posibilități pur religioase, cari, altfel, s-ar pierde.

E însă cu mult mai bine când oamenii au o idee înaltă în viața lor religioasă, care, pe măsură ce se realizează, îi ridică deasupra bigotismului, [a] superstiției şi [a] celorlalte elemente adiacente ale practicii religioase. Pentru aceasta, trebuie însă şi aici un fond filozofic. Iar dacă filozofia nu poate să inventeze credința religioasă atunci când omul e afon, aşa cum un instrument muzical nu poate scoate sunete dacă nu are coarde, oricât ar fi, altfel, de bine făcut, chiar dacă ar fi de aur sau de argint, în schimb, când omul are credință, filozofia i-o poate sublima, când are un început de credință religioasă, filozofia i-1 poate dezvolta şi

când e în mijlocul atacurilor necredincioşilor, tot filozofia i-o poa apăra - şi numai ea!

în epoca noastră, pe care o dorim de tranziție, credincios sau cel care vrea să creadă riscă să fie muşcat din orice parte balaurul cu o mie de capete al ateismului. Dacă el nu are intel gența critică, filozofică, pentru ca să taie rând pe rând toa aceste capete, e pierdut. Aşa cum, în renaştere, cavalerii purta întotdeauna cu ei o spadă, pentru a se război la nevoie cu adve sarii, oamenii zilelor noastre cari au o credință nobilă trebuie poarte permanent cu ei o spadă mult mai fină şi mai prompt aceea a gândirii filozofice, pusă în serviciul credinței nobile. Da filozofia nu-şi îndeplineşte acest rol, nimeni nu o poate înlocui.

Orice istorie e bună dacă onestă şi dacă reuşeşte să red faptele aşa cum au fost. în acest sens, chiar simpla cronică sa chiar istoria pur narativă şi didactică sunt foarte utile. Dar istor superioară^ care e ştiință şi artă în acelaşi timp, e cu mult m mult. Ea se ridică până la înțelegerea filozofică a unei epoci ori vieții omenirii din toate timpurile. Ea dă portrete expresiv caracterizări de situații, sinteze vaste, iar acestea nu se pot fa fără intuiție psihologică, fără pătrunderea împrejurărilor, fără e plicarea cauzelor, fără bănuirea scopului spre care se merge, un cuvânt, fără o putere filozofică, fără o viziune largă şi veridică

Toți marii istorici au avut şi gândire filozofică. Nu ignoră însă faptul că aici e şi riscul unei false filozofii a istoriei, cum e aventura materialismului istoric, decât care e preferabilă cea m simplă relatare cinstită a faptelor dintr-o cronică naivă. Dar câ se va trece peste această eroare de interpretare a istoriei, oamer vor fi învățat poate ceva şi din ea; şi anume: să-şi apere cu şi m multă hotărâre bunul suprem, care e spiritul lor. Iar atunci câ o operă de istorie e pătrunsă de o interpretare veridică a trecut lui, rezultă, celelalte calități adăugându-se, istoria de valoa maximă. Fără filozofie, acest fapt e cu neputință, după cum neputință sunt arta, morala, religia de excelare maximă, fără mare potențial filozofic.

Chiar şi într-un domeniu mai special, cum e acela al limb filozofia a avut şi are un rol important. Fără îndoială, limba s format la început fără un gând filozofic. Dar progresul şi tran formarea ei într-un mijloc adecvat, care să dea expresie ideilor formelor celor mai înalte ale spiritului omenesc, sunt în legătu cu filozofia. în acest înțeles, putem spune că filozofia sau moda

tatea filozofică a oamenilor a format limba suplă şi subtilă, limba nuanţată şi cuprinzătoare, limba înălţimilor şi adâncurilor...

în general, se poate spune că popoarele cele mai filozofice, popoarele cele mai rafinate, popoarele cari au ventilat cel mai mult idei sunt acelea cari au avut şi limba cea mai prelucrată, în stare să exprime toate articulaţiile şi şoaptele acestui neîntrecut magician, care e gândul omenesc. Nu e deci de mirare că grecii vechi, francezii, arabii, germanii, [h]induşii etc. au avut sau au o limbă atât de bogată şi de diferenţiată. Natural, limba, odată creată, a ajutat gândirea să se precizeze şi să se fixeze, pentru ca să realizeze noi suişuri, dar mai întâi ea a primit influenţa binefăcătoare şi dominantă a gândului filozofic, care a gravat oarecum în limbă şi a modelat în ea formele şi sensurile lui, chipurile lui abstracte, de o mare complexitate şi de o înaltă putere revelatoare, acea unică arhitectură aeriană, în continuă mişcare şi totuşi păstrând o bază de canoane permanente, care e o a doua lume, comparabilă aproape cu lumea externă.

De aceea, un istoric al filozofiei spune că înşişi sofiştii greci „au mlădiat limba greacă, făcând din ea acest organ miraculos al gândirii, pe care noi îl admirăm în dialogurile lui Platon" (Weber, *Histoire de la philosophie europeene,* p. 60-61). Relaţia dintre limbă şi filozofie este deci directă. Chiar la noi, românii, nu s-a putut ajunge la limba filozofică a lui Blaga decât după un exerciţiu de gândire critică de aproximativ o sută de ani, greutăţile începutului fiind legate tocmai de relativa absenţă a reflexiunii filozofice în formă „cultă" de mai înainte. Relaţia în chestiune e pusă în evidenţă, deşi, din nefericire, într-un chip negativ, şi de regresul actual, în anume măsură, al limbii, pe tot globul, din cauză că majoritatea oamenilor aşa-zişi'„civilizaţi" se îndepărtează din ce în ce mai mult de filozofie, în ciuda aparenţelor şi pretenţiilor, în ciuda înmulţirii termenilor tehnici, care nu înseamnă progres, ci simplă aglomerare.

Limbă subtilă înseamnă limbă cu numeroase categorii gramaticale, cu o nesfârşită variaţie, cu o spontaneitate care menţine continuu impresia de inedit şi cu un făgaş organic de fixitate, care e în legătură cu specificul sau personalitatea limbii. Dar modernii încep să simplifice, ei aglomerează în simplitate, aşa cum fac şi în arhitectură şi în muzică, şi în costume şi în obiceiuri, şi în atâtea domenii. Limba de astăzi parcă ar avea ambiţia să

poată fi vorbită odată de un robot*. Ea se esperantizează ca spirit de la sine şi e în acest sens un reflex al simplificării sau sărăcirii gândului filozofic al oamenilor în general. Simplismul lingvistic (în măsura în care a apărut) reflectă simplismul filozofic. (Oamenii întrebuinţând numai 300-400 de cuvinte; vezi situaţia imperfectului, [a] subjonctivului în Franţa; traducerea *Bibliei* în limba engleză...).

Iar dacă mai e nevoie să ilustram relaţia directă dintre limbă şi filozofie, vom spune că etnicurile - aceste mari societăţi, pline de vână şi de revelaţii - au creat limbile globului şi ale istoriei, fiind totodată create în parte de ele, tocmai fiindcă etnicurile implică o filozofie, o viziune a lumii, ceea ce se numeşte un „ethos", ajungându-se, de multe ori, la limbi bogate şi armonioase. Iar criza limbilor, de care am vorbit mai sus, se explică şi prin internaţionalizarea oamenilor, adusă de „civilizaţie", adică prin parţiala diluare a etnicurilor.

3. *Filozofia ca înfrumuseţare a vieţii*

Rolul filozofiei e, deci, de prim ordin în ştiinţe, cărora le dă anticipări, probleme, îndemnuri; în celelalte discipline ale spiritului, cărora le dă putinţa să-şi realizeze culmile. Dar nu e numai atât. Pentru a continua tabloul serviciilor pe cari filozofia le aduce genului uman, vom observa că, atunci când gândul filozofic, sprinţar şi neobosit, se hotărăşte să se ofere oamenilor oarecum *en detail*, adică în moduri de mai mare circulaţie şi între haine mai atrăgătoare, cum ar fi articolele, eseurile, maximele, conferinţele, poate rezulta, dacă autorii lor au talent, o înălţare a vieţii, ca atunci când a casă e bine mobilată.

De aceea, e semnificativ, de exemplu, că, în 1964, cu ocazia unei aniversări a lui Walter Lippmann, un concetăţean a scris că publicistica lui „face viaţa mai interesantă şi mai frumoasă", căci marele gazetar american gândeşte filozofic şi are expresii fericite, în aceste cuvinte e foarte propriu exprimată teza valorii inteligenţei pozitive în tălmăcirea şi ornamentarea vieţii.

Ideea subtilă şi nouă e cea mai mare picanterie, iar când e şi morală e cea mai mare binefacere a vieţii. Inteligenţa aceasta filo-

* Fără gândire filozofică, limba cade în platitudine - numai bine pentru a fi vorbită de un robot.

zofică, ce se dăruieşte zilnic ori la scurte intervale oamenilor, într-o fosforescenţă graţioasă sau cel puţin sugestivă, pune un fel de „paiete" pe corpul adesea cenuşiu al existenţei: fără ea, viaţa ar fi mai urâtă. Gânditori şi scriitori ca Maurras, Lassere, Massis, A. France, Valeiy, toţi moraliştii francezi, în frunte cu Pascal, Nietzsche, Kierkegaard, Carlyle, Ruskin, Emerson, Papini, Unamuno, Gasset, Berdiaev, Şestov, Duciei, Bălcescu, Eminescu, Maiorescu, Hasdeu, Rădulescu-Motru, C. Dimitrescu-Iaşi, N. Iorga, Pârvan, I. Petrovici, Nae Ionescu, Blaga şi mulţi alţii au făcut în adevăr viaţa mai frumoasă, au prins pe umerii vieţii haine atrăgătoare, chiar dacă nu admitem întotdeauna ideile lor. De aceea*, în toate timpurile oamenii au căutat societatea spiritelor cu idei, l-au ascultat sau ispitit pe Socrate, s-au adunat în simpozioane cu Platon, Aristotel, stoicii, ori în agora, pentru a „auzi ceva nou", cum făceau grecii, în saloane de discuţii minunate, ca în Franţa, în cafenele liniştite, ca în Germania, în şezători, ca la poporul român; şi chiar oamenilor comuni le place să stea ore întregi „la taifas", pentru a-şi primeni sau vântura gândurile...

Teza inteligenţei ca înfrumuseţare a vieţii, desigur în anume condiţii, e o teză mare. Şi e vorba, înainte de toate, de o inteligenţă cu elitre filozofice.

4. *Filozofia şi utilitatea pragmatică*

S-ar putea ca cineva să fie mirat că filozofia, o disciplină atât de abstractă şi de generală, are totuşi o utilitate practică. Dar şi matematica e o disciplină abstractă, şi totuşi, oamenii nu mai pot trăi fără ea, cum nu pot trăi fără pâine. Utilitatea practică a filozofiei este în domeniul educaţiei, în reforma socială, în cunoaşterea oamenilor, a eului propriu şi a valorilor existenţei pentru stabilirea conduitei în viaţă.

* Bucuria discuţiei de idei... De aceea au fost în toate societăţile culte (şi şezători - în cele patriarhale), cenacluri de spirite fine, cari şi-au petrecut cele mai importante ceasuri din viaţă adunându-se şi discutând... ceasuri şi nopţi întregi. Vezi la vechii greci: Socrate, Platon, Aristotel etc., şcolile lor, cari erau în mare parte discuţii; vezi „Junimea" şi „Capsele" de la noi.

Oamenii au făcut întotdeauna educaţie - într-un fel, o fac ş animalele—, fără să ştie filozofie, chiar de la început, adică psihologie, căci mai ales de aceasta e nevoie în educaţie. Dar, înainte, oamenii erau mai naturali, ei aveau intuiţie şi foarte mul instinct, care face, în fond, mai mult decât o academie. Oameni însă, în ultima parte a istoriei, au început să se artificializeze ş ceea ce nu le mai poate da instinctul le dă psihologia, o ramură filozofiei. în lipsa naturii, surit bune şi surogatele. Din aces punct de vedere, pedagogia e un fel de ortopedie.

Mai e apoi şi faptul că mediul modern de viaţă e uneori atâ de complicat, încât instinctul rămâne dezorientat în faţa lui. D altfel, se ştie cât de mare caz se face în pedagogia modernă d psihologie. De aceea, un educator naiv a pus întrebarea: unde mai multă psihologie decât în pedagogie? Uitând că cea mai mult psihologie e în psihologia însăşi! Iar, dacă se întâmplă ca cinev să-şi păstreze şi sufletul adânc natural şi totodată să cunoască ş psihologie, e ideal pentru opera educativă.

Reforma socială autentică nu se face la întâmplare. Ea e poate, faptul cel mai complex din istorie. Oameni ca Pericle Cezar, Carol cel Mare, Napoleon, Ştefan cel Mare apar foarte ra Ei sunt un fel de mari tehnicieni ai profetismului, cu pute transformatoare aproape miraculoase, aproape depăşind speci noastră. Una din principalele lor calităţi, pe lângă devotament, p lângă forţă magnetică sau prestanţă deplină, pe lângă cunoaşter enciclopedică, pe lângă virtuţi militare impresionante, mai ales î trecutul omenirii, pe lângă promptitudine în hotărâri, este adân cimea şi justeţea în viziune. Ei simt viitorul şi simt natur umană, s-ar zice că ei nu sunt oameni, ci istorie care s-a concen trat într-un om. Iar această putere de viziune e un fel de genial tate filozofică intuitivă, practică. Pe cât de inapţi şi de absenţi di punct de vedere filozofic sunt politicienii obişnuiţi, caracudel escrocii politici şi toţi exasperaţii eşichierului public, pe atât d mari gânditori intuitivi şi dinamici sunt marii oameni politici. în e un fel de providenţialism, care prin ei se încorporează în lucrur cu voia lor, iar uneori chiar fără voia lor, dar nu fără acceptare lor, tocmai fiindcă se ştiu instrumente ale istoriei*.

* Dacă Napoleon a spus că destinul trebuie înlocuit cu politica, pentru că în politica oamenilor mari se manifestă destinul.

Fiind acumulatori de istorie şi descălecători, stăpâni şi servitori ai istoriei totodată, ei n-au nimic comun cu utopiştii şi mai ales cu tiranii şi cu apucaţii, şi sunt la antipodul oportuniştilor şi aventurierilor de toate categoriile. Desigur, având această vocaţie extraordinară, marii oameni politici n-au nevoie să înveţe filozofie de manual - uneori însă o învaţă, întotdeauna cu folos, şi, în orice caz, lor nu le e străin nici un monument al culturii. Cea mai mare fericire pentru un popor ori pentru o epocă e să-şi aibă marele lor om politic, salvatorul. Dar nu e întotdeauna aşa şi de aceea uneori popoare şi epoci se zbat în neputinţă, ca un corp cu multe membre, dar fără cap, sau fac experienţe tragice, ca somnambulii fără leac.

în lipsa unui geniu politic, a cărui apariţie nu poate fi provocată voluntar, trebuie să se studieze atent natura umană în societate şi în istorie. Şi tocmai aici e rolul filozofiei, care, dacă nu poate înlocui pe reformatorul propriu zis, dar poate fi de mare folos. Cât e de necesară o astfel de filozofie atentă şi sănătoasă, se vede din soarta ideologiilor. Sunt ideologii proprii, cari dau o binefacere mai mult sau mai puţin accentuată, dar sunt şi ideologii improprii, cari aduc mult rău omenirii.

Acestea din urmă sunt mai ales de două feluri: unul pleacă de la ideea unui fel de *homo angelicas*[2], cum făcea la noi, după primul război mondial, Brătescu-Voineşti, când a scris cunoscutele lui scrisori despre pace[3], sau cum a făcut, în morală, J. M. Guyau, mizând pe oamenii viitori ca pe un fel de îngeri atei, fără să vadă absurditatea unei astfel de concepţii; altele pleacă de la un fel de *homo oeconomicus**, exagerându-i importanţa, şi fără aceasta destul de mare, încât se ignorează complexitatea naturii umane, ajungându-se la o încercare în stil mare de amputare a ei, cum a făcut şi face ideologia comunismului marxist. Dar o reformă socială bazată pe una din aceste două ideologii duce ori la un fiasco complet, ori la o denaturare a speciei noastre, la neumanitate.

Rolul ideilor este imens în istorie. O recunosc şi comuniştii de astăzi, eontrazicându-se sau invocând mai ales ideile „progresiste". Filozoful francez Fouillee a arătat importanţa „ideilor-forţe". Iar despre Fichte s-a spus că, prin filozofia lui, a fost o cauză însemnată a ridicării poporului german contra lui Napoleon*. Mai ales în zilele noastre se poate spune că filozofia a devenit o armă,

*Weber, 489.

ceea ce nu înseamnă că omul obişnuit de azi e mai filozof de cel din trecut, din contra. Dar, aşa cer alfabetul, devenit o pr tică generală, şi democraţia. Cele mai importante arme ale omu „evoluat" sunt ideile. *Homo sapiens*[5] are ca laborator militar r ales logica, indiferent dacă e vorba de o logică obiectivă sau r Ideile sunt săbii şi bombe atomice, cele mai explozive bombe a mice. De aceea, este imensă responsabilitatea filozofiei. încor rată în „ideologii", ea prezidează la reformele sociale, ca şi la r boaie. Dar totul e să fie vorba de o ideologie sănătoasă. De alt înseşi geniile politice se pot servi de filozofiile umanităţii, ideologii, din cari aleg ce le convine pentru marea lor vocaţie. că o reformă socială nu se poate face fără filozofie şi o bună formă nu se poate face fără o filozofie proprie.

Prin aceasta, nu voim să spunem că filozoful aşa-zicând carieră trebuie să fie el însuşi om politic. Acesta din urmă ar structură sufletească specială şi o misiune care e numai a lui. ştie experienţa decepţionantă în politică pe care a făcut-o Plat altfel, atât de mare filozof. E şi aici o împărţire de „daruri", cum spune apostolul Pavel. Filozoful e chemat să dea idei reforma rului politic, acesta trebuie să aibă şi o filozofie, dar ei nu s acelaşi tip sufletesc. Numai în foarte rare cazuri un filozof de c eră a putut să aibă şi oarecare succes în politică şi aceasta nu întâmplat cu nici unul din foarte marii filozofi.

Pentru stabilirea unei conduite mai înalte sau mai perso le, e nevoie de cunoaşterea altora, de cunoaşterea eului prop de cunoaşterea valorilor vieţii. Oamenii comuni se conduc, fond, în parte zoologic, în parte etnografic, dar şi la ei e un sau o depăşire care e numai a lor. Şi apoi, în epoca noastră zăpăcit sau s-a anemiat şi animalul, iar etnograficul s-a dizo în mare parte. încât, filozofia trebuie să suplinească şi aici. mai poate spune că aceşti oameni comuni seamănă între ei şi n-au nevoie de filozofie, adică de psihologie, pentru ca să cunoască. E aici ceva adevărat şi chiar surprinzător, fiindcă întâmplă adesea ca aceşti oameni, pe cari-i numim comuni, cunoască, practic vorbind, mai bine pe oameni în general, d oamenii excepţionali.

Nu o dată un om deosebit cade victimă acolo unde un comun nu cade niciodată. Căci oamenii comuni n-au nevoie studiu psihologic pentru ca să înţeleagă pe cei cari sunt la fe ei, chiar majoritatea oamenilor! Aici cunoaşterea se face pe b analogiei. Doi escroci se înţeleg imediat şi chiar doi naiv

înțeleg de minune. Nu trebuie totuşi să exageram. Oamenii comuni se aseamănă, dar nu sunt identici şi nu rareori cad şi ei victimă într-o situație mai complicată sau în contact cu un om mai abil. Aşa că un anume spirit critic, pe care-1 dă psihologia, le poate fi util. Şi încă şi mai utilă e psihologia pentru oamenii deosebiți, pentru ca să învețe să nu judece oamenii după ei...

De fapt, ceea ce fac toți oamenii, fie comuni, fie excepționali, este, în mare măsură, să observe pe ceilalți oameni, fără să aibă, de obicei, conştiința ştiințifică a faptului, şi să-şi alcătuiască, fiecare pentru sine, un fel de tipologie psihologică empirică, astfel încât, cunoscând felurile de oameni, să ştie cum să reacționeze față de fiecare dintre ei. Perplexitatea lor e mare când întâlnesc un tip nou sau unul care s-a prezentat altfel decât este în realitate şi i-a înşelat. în general însă, această garnitură de tipuri psihice, pe care le cunoaşte fiecare, dă bune rezultate. De notat că şi animalele superioare fac la fel. Şi ele îşi adună, o dată cu experiența vieții, un număr de date, față de care să ştie cum să reacționeze. La ele însă e ceva cu mult mai elementar, încât nu poate fi vorba de o filozofie. Dar oamenii, când stabilesc tipologia umană, adevărată sau falsă, pentru uzul propriu, sunt, de fapt, filozofi fără şi ştie, adică psihologi. De aceea, filozofia vine în ajutorul lor şi ceea ce ei fac, mai simplu şi oarecum mai instinctiv, îi ajută să o facă în mod mai complex, mai lucid şi mai adevărat. Din cauza aceasta şi conduita care urmează e mai proprie.

Cunoaşterea eului propriu e ceva mai anevoios. „Ochii minții" au apărut în urma ochilor fizici, probă că la animale nu există decât aceştia din urmă: ele n-au ceea ce se cheamă „introspecție". Dar e altceva şi mai grav: oamenii, chiar şi cei comuni, ar avea putința să se cunoască pe ei înşişi, fiindcă, de fapt, cu ei se întâlnesc în fiecare zi şi n-au decât să constate semnificația psihologică şi mai ales morală a faptelor lor, ca să vadă ce fel de lighioană sunt. Adică, au putința intelectuală, în acest sens, şi aici se vede că omul cel mai simplu e totuşi altceva chiar decât animalul superior, cel puțin din punct de vedere mintal. Dar intervine subiectivitatea şi ea anulează în cea mai mare parte putința intelectuală în chestiune, căci ea nu-1 lasă pe om să se recunoască aşa cum este în realitate şi în ciuda faptelor multe pe cari le cunoaşte despre el, inducția lui apare până la urma falsificată.

Şi aici e rolul filozofiei. Când filozoful antic a spus „cunoaşte-te pe tine însuți", a înțeles nu numai observarea sistematică a

eului propriu, a înțeles nu numai adâncirea lui până la fondul bun şi sănătos (dacă îl are, adăugam noi), ci a înțeles şi că, de fapt, e util să te cunoşti aşa cum eşti şi că o idee cu totul greşită despre tine te poate duce la dezastru. Desigur, omul e prin excelență o ființă bovarică şi oarecare bovarism e poate necesar pentru curajul în lupta vieții. Dar totul e chestie de măsură: în doze mici, şi otrăvurile pot fi medicamente.

Filozofia trebuie să vină în ajutorul oamenilor, convingându-i că e în avantajul lor să se cunoască aşa cum sunt, cu oarecare uşoară idealizare, şi în acest caz ei pot să-şi construiască conduita în mod critic, pentru a deveni mai apți pentru viață, pentru a da mai puține falimente, aşa cum un simț critic, psihologic, îi ajută să cunoască mai adecvat pe ceilalți oameni şi conduita lor să fie, pe cât posibil, un drum care se fereşte de gurile de lup.

în ceea ce priveşte cunoaşterea valorilor existenței, aici filozofia e la larg şi e la larg mai ales în epoca noastră, când a dispărut în foarte mare parte configurarea mai mult sau mai puțin armonioasă a valorilor, pe care omul o găsea altădată în mediul lui social, stratificat în mod organic, o găsea aproape cu aceeaşi siguranță şi întregime cum găsea imaginea stelelor pe cer: între aceste două lumi de constelații, drumul vieții nu era prea greu, vorbind în general. Dar, în confuzia actuală, numai gândul filozofic sănătos poate aduce lumină. De aceea, oamenii cari pot crea o gândire filozofică în acest sens au o mare datorie față de ceilalți, cari, în majoritate, nu sunt făcuți să fie tocmai filozofi. în orice caz, nu se poate conduită autentică fără cunoaşterea valorilor vieții.

Dar, cu aceasta, ajungem la cea mai mare utilitate pragmatică a filozofiei sau la una din cele mai mari.

Conduita, într-unui din modurile ei cele mai împlinite, se cheamă înțelepciune. A cunoaşte oamenii, a te cunoaşte pe tine, a şti cari sunt valorile vieții în ierarhia lor, adică sensul vieții, a dori să-ți potriveşti viața după un sistem de valori, ceea ce e o dorință firească şi, pe deasupra, a stăpâni şi tehnica psihologică sau pedagogică, pentru ca să te poți schimba în raport cu cunoştințele sau datele de mai sus - înseamnă a fi candidat la înțelepciune. Desigur, aceasta nu garantează şi succesul la examen, dar filozofia face tot ce poate ca să ajute pentru aceasta.

Nu ignorăm, se înțelege, faptul că unii filozofi n-au fost înțelepți, iar câțiva au fost poate dintre cei mai smintiți oameni. Ştim că grecii şi aproape tot Orientul au cultivat idealul înțelepciu-

nii şi au scris cărţi foarte frumoase în această direcţie, dar nu garantăm că grecii şi orientalii au fost, în general, înţelepţi în realitate sau atât de înţelepţi pe cât o spun operele lor...

Atunci, care e concluzia noastră ? Din ce în ce mai mult ne facem convingerea că înţelepciunea, întocmai ca sfinţenia, e o predestinare: ea ţine, înainte de toate, de un echilibru înnăscut, de o structură ereditară, care, din nefericire, e foarte rară. Dar, chiar dacă e aşa, trebuie să admitem că filozofia e utilă mai ales aceluia care are predispoziţii pentru înţelepciune, aşa cum mai ales un om cu talent artistic, ştiinţific etc. are nevoie de o educaţie potrivită pentru a-şi dezvolta talentul său. Nici un diamant nu e şlefuit şi montat de la natură, ci prin tratare şi valorificare ulterioară, cari-i măresc de zeci de ori preţul.

Dar nu numai atât: chiar pentru oamenii fără chemarea înţelepciunii, însă meditând mereu asupra vieţii, tot se distilează ceva înţelepciune şi în viaţa lor, fie şi mai mult teoretică, în cazul când nu se naşte o nebunie şi mai mare...

Gândul infinitului, de exemplu, nu se poate să nu înţelepţească, cel puţin uneori, chiar şi pe nebuni! în această privinţă, însăşi filozofia s-ar putea defini ca fiind disciplina infinitului, a meditării asupra infinitului şi a modelării vieţii în raport cu el.

Filozoful cunoaşte într-un fel oarecare esenţele şi aparenţele, sau ceea ce se numeşte cu aceste cuvinte, le cunoaşte în succesiunea lor de terase antice şi nici o sminteală nu poate să-1 împiedice ca, cel puţin din când în când ori în momente de mare încercare ale vieţii, să aibă o rezervă faţă de „aparenţe" şi o dăruire faţă de „esenţe", să-şi nervureze sufletul cu sensuri cari sa-i dea o anumită transfigurare liniştită, baza înţelepciunii...

în ceea ce priveşte pe oamenii comuni, înţelepciunea la ei trebuie să vină, în afară de instinct, întru cât s-a păstrat nealterat, în primul rând prin ceea ce le administrează, în formă accesibilă, filozofii bine inspiraţi şi o bună organizare a societăţii.

înţelepciunea e un cuvânt mare şi despre ea mai mult se vorbeşte decât există în realitate, dar, în măsura în care există, ea nu poate fi fără filozofie: din punct de vedere practic, ea e filozofia - însăşi.

5. *Filozofia şi idealul cunoaşterii*

Şi, cu aceasta, venim la problema principală pe care am urmărit-o în capitolele precedente, aceea a cunoaşterii ideale, cerută de spiritul nostru.

Cunoaşterea practică şi ştiinţele au o foarte mare importanţă. Dar prima are, înainte de toate, o importanţă de indispensabilitate, fiindcă fără ea nu putem trăi, şi, după aceea, pentru că, în timpul exerciţiului practic, inteligenţa noastră poate avea sugestii pentru cunoaşterea teoretică ori poate verifica unele idei teoretice. Iar ştiinţele au importanţă, fiindcă dau cunoaşteri în anume domenii, fiindcă dau cunoaşteri pozitive, adică verificate în cadrul fenomenului, şi fiindcă dau idei de cari se poate servi practica.

Dar, să ne înţelegem: nu aceasta e cunoaşterea ideală sau ceea ce am numi cunoaşterea nostalgică sau chiar originară a spiritului nostru. Fiindcă ceea ce a urmărit omul chiar din momentul când s-a „realizat" în adevăr ca om, faptul la care a năzuit, cu un fel de puternic instinct spiritual, care este onoarea speciei noastre, prin care s-a şi ridicat deasupra speciei, a fost şi este cunoaşterea realităţii ca atare, fără raportări practice şi fără fragmentari de nici un fel. Subiectul uman unic a stat în faţa obiectului unic şi pe acesta a vrut să-1 cunoască, fără nici o deturnare de la semnificaţia lui în sine şi fără nici o diminuare prin spargerea în aspecte izolate. Adică, mintea noastră, în reacţia ei gnosică fundamentală şi nealterată, vrea să cunoască existenţa nemultiplicată şi nedisociată, existenţa totală, nedenaturată prin interese utilitare şi, am zice, neaparentizată, prin considerarea ei în aspecte autonomizate, rupte de sensul adânc ce străbate „tot ce viază şi cântă".

Existenţa trebuie că a apărut de la început spiritului nostru ca o magie de semnificaţie şi ca o muzică de înţelesuri, topite într-o armonie unică. Aceasta e cunoaşterea noastră originară şi totodată ideală. Probabil că ea s-a născut, dacă sunt posibile explicaţii în acest domeniu, dintr-un fel de *osmoză* a spiritului nostru cu întreaga existenţă, dintr-o contemplaţie majoră şi tot pe atât de dezinteresată pe cât de patetică.

Când această „osmoză" s-a precizat şi s-a diferenţiat/ complexizat îndeajuns, când omul, din obiect, a devenit subiect, dar păstrând adâncimea şi plenitudinea corelaţiilor organice şi neştiute cu toată realitatea, cu acea realitate care nu se poate multiplica, fiindcă unul nu se poate înmulţi cu el însuşi şi nici nu

se poate diviza, fiindcă s-ar anula, atunci s-a născut cea mai însemnată cunoaştere a omului, cunoaşterea ca atare, cunoaşterea dezinteresată, dar dramatică şi vrăjită, fiindcă de aici înainte omul avea să fie ucenicul neobosit şi adeseori tragic al acestei nevoi de cunoaştere.

Căci ceea ce vrea, în fond, spiritul nostru nu e o cunoaştere parcelară, nu e cunoaşterea unui aspect sau a unui dispozitiv detaşat din marele tot, nu e nici chiar o cunoaştere care să servească numai biologicul sau practicul, iar după aceea să adormim, ci e cunoaşterea întregei realităţi într-o singură viziune şi într-o perspectivă de inteligibilitate inepuizabilă, care să facă din noi spirite permanent vii, atât, desigur, cât ne putem realiza ca spirit. Această cunoaştere, primordială şi finală în acelaşi timp, e cunoaşterea fără atribute, căci atributele servesc cele mai adesea să diversifice şi să superficializeze: ea nu e nici cunoaştere chimică, nici fizică, nici geografică, nici de a vreunei alte ştiinţe unilaterale, în care agonizează sau se pierd desăvârşit în sensul de ansamblu, ci e cunoaşterea în sine, iar ea cuprinde totul într-un unicat, ce nu poate fi imitat de nimic, fiindcă obiectul ei e dat o dată pentru totdeauna. Când s-a născut această cunoaştere, s-a născut filozofia.

Omul are, din punctul de vedere care ne preocupă acum, trei feluri de percepţii: percepţii de obiecte individuale, percepţii de ansambluri de obiecte (grupe, peisagii) şi percepţia realităţii generale, care este şi ea unică, dar nu e individuală, fiindcă nu e mărginită de nimic. Cu obiectele individuale (lucruri sau fiinţe) şi cu grupele sau ansamblurile se ocupă ştiinţele şi artele. Ştiinţele descriu obiectul sau obiectele, arată componentele şi relaţiile, legile. Artele dau expresie plastică obiectelor individuale sau în grup, stabilesc tipuri fascinante şi dau armonii complexe, depăşind unghiul ştiinţific şi împrumutând ceva de la filozofie.

Dar cu realitatea generală ca atare, cu percepţia ei, se ocupă filozofia. Vocaţia filozofică e măsurată de precizia şi acuitatea percepţiei sau intuiţiei acestei realităţi generale pe care o are cineva. Filozoful are ochi compuşi şi vede tot, dar imaginea pe care şi-o face despre toate obiectele este una singură. Ceea ce este însă mai clar la filozof este specific genului uman ca atare: filozoful reprezintă autenticitatea, originalitatea, idealitatea cunoaşterii, care e caracteristica gradului deplin al fiinţei umane.

Dar nu numai atât: în această reacţie de cunoaştere fundamentală a omului, pe care am numit-o filozofică, este considerarea lumii ca totalitate, fără însă ca omul să uite locul lui în

lume. în această cunoaştere deci, subiectul nu uită de el, oricâ de absorbantă ar fi contemplaţia sa. Ci, percepând existenţa sau realitatea generală, omul se simte pe el ca pe un punct specific înrudit cu restul, făcând parte din marele rest, chiar din sacru rest, dar păstrând particularităţile lui, de unde problema destinului său, a sensului vieţii lui în sensul generalulu existenţei. Ce dualitate patetică! Ce antinomie chiar, uneori, în cadrul unităţii realului.

Ce e realitatea generală, de unde vine, unde merge şi care e rostul omului în ea, lumea şi omul în lume, *unul* pigmentat ş oarecum neliniştit de acest mic dar scump embrion care e omul aceasta e intuiţia, cu nimic comparabilă, asupra căreia lucreaza de mii de ani, ţesând case de păianjen ontologic, meditaţia filozofică a omului. Ce altă cunoaştere mai poate să se ocupe cu această problemă? Din contra, toate celelalte cunoaşteri sun palide sau incomplete în raport cu ea, cunoaşterea prin excelenţă.

Se vorbeşte de specialităţi, de nenumăratele specialităţi ştiinţifice, ca şi când numărul lor impresionant şi din ce în ce ma mare ar putea să anuleze cunoaşterea filozofică. Dar specializarea nu este în firea cunoaşterii ca atare. Ea e, în fond, o cunoaştere amputată. Specializarea e produsă ori de nevoi practice, ori de nevoi didactice, ori de o perversiune a spiritului. Nevoile practice sunt tiranice. De vreme ce, în lumea aceasta, spiritul vremurilor e legat de un corp, el suferă, în mare parte, servitutile acestuia. Cunoaşterea practică - şi marea importanţa care i se dă - e ur marea unei astfel de servituti.

Omul e pândit la fiecare pas de un roi de boli, aşa cum pândit de un roi de demoni. Cercetarea practică, medicală, e dec o necesitate. Corpul e o realitate metabolică. Ştiinţa trebuie s caute, în consecinţă, cât mai multe alimente: cum acelaşi so poate să dea mai multe recolte pe an, cum aceeaşi vacă poate s se transforme într-un bazin de lapte, cum acelaşi porc poat ajunge, prin experimentări şi selecţie, să dea o rasă cu capul ş picioarele mici, aproape fără cap şi fără picioare, mai mult un sa de carne etc. Apoi, omul trebuie să-şi acopere goliciunea trupului trebuie să construiască adăposturi pentru condiţia lui firavă, trebuie să inventeze mijloace de transport, trebuie să fabrice arm pentru răutatea lui şi a semenilor... Nu e loc de cârmit: cu toat aceste lucruri, şi cu altele, el trebuie să se ocupe, dacă vrea s supravieţuiască. De aceea, nu e de mirare că cea mai bogată

dacă nu cea mai importantă, cunoaştere umană e cunoaşterea practică.

Nevoile didactice, a doua cauză a specializării, decurg din limitele minţii omeneşti: oamenii îşi împart sectoarele realităţii, pentru ca să le poată studia mai în amănunt, pentru ca să poată expune mai ordonat rezultatele, pentru ca să le poată învăţa mai uşor, şi fiindcă ascultă de aptitudinile lor, mai pronunţate într-o direcţie decât în alta. Iar o dată cu fantastica înmulţire actuală a cunoştinţelor ştiinţifice (invazie de buletine, anale, reviste ştiinţifice, biblioteci-uzine de cărţi de specialitate), specializarea nu e numai o utilitate, ci o fatalitate. Un matematician, cercetător cu mare reputaţie, mi se plângea, de curând, că, asistând la un congres internaţional de matematici, într-o secţie care nu era a lui, n-a înţeles nimic. între el şi un absolvent a patru clase primare nu era nici o deosebire: sunt propriile lui cuvinte.

Perversiunea spiritului, a treia cauză a specializării, a apărut prin transformarea mijlocului în scop, cum s-a întâmplat de atâtea ori. De aceea, unii savanţi s-au închis în laboratoare, muzee, biblioteci şi au făcut din cercetarea unor aspecte mai mult sau mai puţin minore un scop în sine, rupt de viaţă şi de celelalte discipline ale cunoaşterii. Când culoarea de fond poate străbate prin culoarea pusă deasupra, sau de ce aripile unor fluturi au mai multe colţuri - pot fi probleme grave, în acest caz... Fireşte însă că nu se poate stabili întotdeauna cu precizie unde cercetarea specială e motivată şi de unde începe devierea.

Cunoaşterea practică e importantă pentru cunoaşterea în sine, mai ales prin sugestiile pe cari le poate da, dar, considerată în sine însăşi, ea satură mai mult biologicul decât spiritul nostru. Dacă n-ar fi boldul nevoilor practice, oamenii nu s-ar ocupa cu cele mai multe din chestiunile puse de ele, dar cu cari se omoară astăzi. Nu e acelaşi lucru cu cunoaşterea dezinteresată sau în sine. La ea, omul n-ar putea renunţa nici într-un caz, fiindcă ea ţine de plenitudinea şi de rostul lui.

De aceea, e foarte semnificativ că teologul, când spune că în Paradis oamenii vor trăi contemplând Divinitatea, a implicat faptul că acolo oamenii vor păstra, îşi vor potenţa chiar funcţia cunoaşterii ca atare, contemplarea însemnând cunoaştere maximă şi trăire artistică perfectă. în Paradis, poate că nu va mai fi nici morală, pentru că nu va mai fi nevoie de ea, sau va fi o stare de sublimare morală, cu atât mai mult nu va mai fi

cercetare practică, dar cunoaştere în sine, transfigurată, va fi î
văluită în armonie estetică.

Tot aşa, cunoaşterea ştiinţifica vine cu împărţirea realită
în domenii diferite: realitatea însă, în fond, n-are sectoare, ea
una singură. Mai mult: oamenii de ştiinţă, când se specializeaz
se fragmentarizează ei înşişi, oarecum. în ştiinţe, oamenii îşi lim
tează şi realitatea exterioară pe care o cercetează, precum şi pr
priul lor spirit. Pentru aceste motive, nici cunoaşterea exclus
practică, nici cea exclusiv ştiinţifică nu pot răspunde idealul
gnosic al spiritului nostru, sau numai până la un punct. Ori
mare gânditor depăşeşte atât practica cât şi ştiinţa şi caută
ajungă la o viziune de totalitate, din care, de fapt, se hrăne
spiritul său. Această viziune o dă filozofia. Practica şi ştiinţa su
instrumente ale omului, sunt chiar respiraţii ale lui, în bu
parte, dar, în cele din urmă, ele reprezintă o *cunoaştere auxilia*
Oricât ar fi de indispensabile şi de grave, ele sunt două trep
cari duc sau trebuie să ducă la treapta cunoaşterii filozofice.

Numai cunoaşterea filozofică poate să dea o idee desp
toată existenţa şi să mulţumească, în anume condiţiuni, suflet
nostru. Lăsând la o parte, după ce le-a cunoscut, contribuţ
practicei şi ale ştiinţei, ea ne dă o conştiinţă a Totului, pe potr
noastră, şi a rostului nostru în acest Tot, ceea ce e chiar de
început scopul nealienat al cunoaşterii omeneşti. Prin aceasta,
merge către ţinta însăşi a cunoaşterii, înscrisă în structura noa
tră (filozofia dă adevărul structural al omului), fără uitări ale p
priei ei naturi şi fără fragmentari, ajutând-o să se reveleze s
cât mai precis.

Cum poate filozofia să îndeplinească această misiune ? P
ceea ce am arătat mai înainte, prin ideea de Absolut. Esenţa u
timă a lucrurilor sau Absolutul face unitatea acestei imen
membra disjecta[6] a realităţii generale, transformând o necuprin
pluralitate într-o singură fiinţă. Prin ideea de Absolut unifi
multiplul, fără a-l face monoton, şi tot prin sensul intuit în
aflăm şi sensul sau rostul nostru de viaţă.

Am văzut că ştiinţa se ocupă cu fenomenele şi le cerceteа
în raporturi reciproce. Se ocupă cu fenomenele, dar niciodată
fenomenul, care e unul şi le cuprinde pe toate. De aceea am sp
că ştiinţa este *intrafenomenală.* Filozofia însă consideră fe
menul în întregimea lui. Şi, pentru ca să-l poată înţelege, treb
să-i caute sensul sau raţiunea în afară de el, aşa cum face
ştiinţa când caută să înţeleagă un fenomen prin altul. Dar ştii

rămâne tot în fenomen, e prizoniera lui, oricâte minuni de explicație sau de descoperire ar face. Pe când filozofia se plasează în afara fenomenului ca atare și îl explică printr-o rațiune ultimă.

De aceea, filozofia e *extrafenomenală.* Prin aceasta, filozofia a ajuns la excelarea care îi e proprie, a ajuns în adevărata ei țară. Rupându-se de totalitatea lucrurilor, de realitatea generală, prin luminarea sau semnificarea acesteia cu ajutorul unei anume idei despre Absolut, și răspunzând astfel la ceea ce e cerința supremă în spiritul nostru, filozofia își realizează *cea mai mare valoare a ei.* Multe și importante sunt valorile filozofiei, după cum am văzut, dar ele culminează cu aceasta, care e valoarea primordială a filozofiei. Spiritul uman însetat de Absolut, nostalgia după o cunoaștere plenară și ultimă își află satisfacția, atât cât e permis nouă, oamenilor, în filozofie sau în ceea ce ne recomandă ea, acolo unde ea însăși nu poate să precizeze mai mult.

Din faptul că filozofia se ocupă cu realitatea generală pe baza ideii de Absolut, sau, mai pregnant, cu Absolutul și manifestările lui, decurg câteva corolare. Cel mai însemnat e că filozofia, pentru ca să se constituie, pleacă de la o idee de bază, de la o viziune a realității, care rămâne aceeași pentru fiecare filozof, Ulterior datoria lui fiind numai să o varieze ori să-i găsească noi fundamentări. Pentru filozof deci, adevărul e dat în esență o dată pentru totdeauna.

Și nici n-ar putea fi altfel. Fiindcă Absolutul nu se poate împărți în fragmente, cari să fie studiate pe rând, cum face știința cu fenomenele, pentru motivul că Absolutul e întreg în fiecare parte. Absolutul nu se poate cuceri prin fragmente, ci printr-o înțelegere inițială, care rămâne definitivă, a sensului lui, atât cât acest lucru e cu putință. Prin aceasta, gândul filozofic are rațiune suficientă pentru spirit, are saț, având în același timp și permanent inedit prin variere la infinit, această dualitate fiind o altă valoare a filozofiei.

Filozoful, cunoscând adevărul în esență sau ca discuție, de la început, sau ceea ce consideră ca fiind adevărul, capătă o anume liniște interioară, din acest punct de vedere, o ridicare deasupra surprizelor. în acest sens, filozofia dă un *terminus,* care e totodată și repaos spiritual, păstrând ineditul, după cum am *văzut.* Imaginea clasică a filozofului e chiar aceea a unei suveranități, însoțită însă de modestie, a unui sentiment de pace, dar și a unei permanente actualități.

Să ne gândim la această vie pace interioară a unui Plato
Spinoza, a unui Socrate, Aristotel, a stoicilor, a filozofilor crești
etc. Pentru ei, viziunea de bază le dădea un fel de evantaliu
inteligibilitate, care lumina întreaga existență, făcând-o străvezi
fiindcă toate faptele, toate câte există, intrau sau se subsumau
categoria de semnificare a viziunii lor, ca într-o cheie a un
imens portativ gnosic.

Pentru știință însă nu e tot așa. Pentru ea, cunoașterea n-a
saț, un adevăr câștigat, o problemă rezolvată pun alta, de aceea
importanță și adeseori de o și mai mare acuitate. Cercetar
științifică n-are niciodată sfârșit, contrastează cu pac
filozofului[7]. Se poate vorbi de un cerc vițios. Adevărul esențial
poate fi dat de la început, ci e amânat la infinit. în schim
adevărurile se acumulează. Aceasta poate da omului de știință
sentiment de satisfacție în calitate de cuceritor, dar nu-i dă
adevăr definitiv și complet, care să-i armonizeze ființa, ci menți
o permanentă stare de provizorat, o încordare, o înverșunare, ca
uneori transpune instinctul de vânător în domeniul cunoașterii.

De fapt, la baza imensului progres actual al științelor stă,
lângă motivele practice, acest instinct de vânător, care e stră
adevăratului filozof. Știința nu poate deci să dea înțelegerea su
specie eternă și nici liniștea care urmează acesteia, iar când
face, e pentru că omul de știință e dublat de un filozof. Iată de
gânditori ca Platon, Schopenhauer, Spencer, Bergson... au put
avea, la urmă, sentimentul că și-au împlinit adevărul: acest se
timent nu-l poate avea nici un om de știință, chiar dacă ar trăi
mie de ani. El poate vorbi cel mult de trofee, sau de obosea
luptătorului, care a stat prea mult în arenă.

Dar nu e numai atât. Se poate spune că știința acumulea
cunoașterile, dar mărește ignoranța. Niciodată n-au fost m
multe cunoștințe științifice ca astăzi, dar niciodată în istorie n-a
fost mai multe probleme nerezolvate ca acum. Avem uneori i
presia că, pentru o problemă rezolvată, apare un fascicol de
probleme. Ca în domeniul medical, unde numărul remediilor
crescut, dar numărul bolilor e mai mare decât oricând. S-ar zi
că știința ne ajută să ne vedem ignoranța. Ea nu ne dă o per
pectivă universală de inteligibilitate, ca filozofia, ci ne îneacă
propria noastră știință. E ciudat că știința, care de obicei măreș
orgoliul omului până la a-l face uneori luciferic, îi dă și sen
mentul acestei ignorante, umilința acestei neputințe. Dar câ

omul de ştiinţă vede aceasta, înseamnă că s-a depăşit în oarecare măsură.

Şi, ca şi când atât nu ar fi de-ajuns, se mai întâmplă ceva. Auguste Comte a îndemnat pe oameni să se ocupe numai cu ştiinţele în cari pot fi cunoaşteri pozitive, dar el n-a contestat existenţa Absolutului, în anume cazuri a avut chiar un sentiment puternic al lui. Dar oamenii de ştiinţă de după A. Comte, ocupându-se cu o pasiune din ce în ce mai mare de tot felul de ştiinţe, au ajuns, de obicei, să creadă că acesta e totul şi au uitat de punctul de plecare, de Absolut, cel puţin practic vorbind. Ei s-au cantonat în fenomen, s-au îndepărtat de fondul realităţii şi de ţinta adevăratei cunoaşteri.

Ştiinţa a devenit un fel de somnifer grav, care a confiscat gândul ultim, gândul metafizic. Ea a fost reprezentată frecvent de tipul cercetătorului contemporan, care s-a mulţumit cu o realitate secundară, cu condiţia ca aceasta să încapă în eprubete, telescoape, turbine, documente şi formule. Adică, un fel de seră a realităţii, foarte îngrijit şi geometric aranjată. E şi aceasta o realitate, dar nu cea mai mare realitate, aceea care le susţine pe toate şi le dă sens.

întrucât acest tip de om de ştiinţă contemporan s-a îndepărtat de realitatea cea mai adâncă, el a devenit, în ciuda aparenţelor, un spirit nerealist. Evul Mediu a fost acuzat de lipsă de realism, dar acuzatorul a căzut şi el în nerealism. Numai că Evul Mediu avea nerealismul realităţilor secundare, pe când epoca noastră a căzut cel mai adesea îh nerealismul realităţii prime, ceea ce e cu mult mai grav. Desigur, ştiinţele au dreptul să se ocupe cu fenomenele, căci acestea sunt domeniul lor, dar cu condiţia să nu ignoreze realitatea mai adâncă. Altfel, scena e ocupată de omul de ştiinţă inocent, care trăieşte într-un fel de paradis confecţionat al cunoaşterii, străin de marea dramă a acesteia, dar şi de marea ei victorie finală, de înalta ei spiritualitate. Sau, şi mai rău, apare omul de ştiinţă prezumţios, care declară formal că nu există decât ştiinţa lui şi că, prin ea, el poate descifra universul sau îi poate schimba structura. în felul acesta, se adună gândul viu din spiritul oamenilor şi el alunecă pe deasupra realităţii ca o roată ce a ieşit din angrenaj ori ară la mică adâncime.

Acest om de ştiinţă rupt de ultima realitate este, de fapt, oricât ar crede contrariul, o fiinţa a-ontică. Visătorul de odinioară, omul cu mituri, cu credinţe fundamentale şi cu presentimente, era un om mult mai întreg, cu un realism mult mai autentic. De

aceea, în el era mai multa filozofie, chiar când era naivă, eventual copilărească, fiindcă filozofia vine din adânc şi se scrie în zenit. Filozoful e un om viu, în centrul lucrurilor, în contact continuu cu esenţa realului. Primejdia aceasta a ştiinţei ca somnifer ontologic sau metafizic nu poate fi evitată decât printr-o adevărată educaţie filozofică.

Altfel, se întâmplă nu numai o diminuare a omului, a spiritului, dar un neajuns important chiar pentru ştiinţă, considerată în ea însăşi. Căci sunt fapte, în ştiinţă, cari sunt condamnate să rămână întotdeauna neexplicate, dacă nu sunt puse în legătură cu ecouri ale Absolutului. însăşi ordinea universală şi procesele arhitecturante din natură sunt un exemplu în acest sens, pe care omul de ştiinţă, orbit sau adormit de un naturalism periferic sau agonizant, îl ignorează ori cu candoare, ori cu orgoliu.

Un alt corolar, care rezultă din faptul că filozofia se ocupă cu realitatea generală prin prisma irizantă a Absolutului, a acelei realităţi generale în care omul îşi caută sensul fiinţei lui, este că filozofia nu e o disciplină pasivă sau o disciplină de care omul se poate lipsi. Ne referim, se înţelege, la omul realizat sau la omul nefalsificat şi neinfatuat. Până şi oamenii cei mai simpli, aproape rudimentari, au momente în viaţă când îşi pun problema existenţei generale, când sunt înfioraţi de destinul lor şi al lucrurilor.

La acest fapt s-a gândit, desigur, Goblot, când a spus că termenii ştiinţelor nu sunt cunoscuţi de nespecialişti, dar că „nimeni nu poate să evite limba specială a filozofiei" *(Vocabulaire...)* şi când a afirmat că „filozoful e un specialist, în sensul că se ocupă în mod special de chestiuni despre cari vorbeşte toată lumea". De aceste chestiuni se interesează oamenii, fie şi la răstimpuri şi în momente de răgaz sau de mare cumpănă, dar nu se interesează la fel, de exemplu, de temperatura la care se topesc mineralele, de sistemul în care cristalizează soluţia, de numărul ouălor pe cari le face un vierme, de limba malgaşă, de răspândirea cuiburilor de păsări în oraşul New York.

în schimb, e semnificativ că oamenii se interesează de chestiuni ştiinţifice, când n-o fac din interese practice sau din amuzament, atunci când au impresia că ele au ceva ultim, adică atunci când li se pare că ele se apropie de filozofie, cum ar fi problema viselor, a.ocultismului în general, constituţia materiei, galaxiile cele mai îndepărtate, coincidenţele stranii, instinctele, migraţia păsărilor şi [a] peştilor etc. Pe oameni îi interesează mai mult filozofia decât ştiinţa şi, dacă nu se ocupă mai mult de ea, e

fiindcă n-au timp, n-au pregătire, n-au pricepere, ori din decepţie, sau alt motiv.

De aceea, probabil, însuşi Democrit nu dădea o importanţă în sine ştiinţei, deşi îşi baza filozofia pe ea; şi tot de aceea, de ia un timp, Socrate nu mai făcea caz de ştiinţă, deşi o cunoştea şi vorbise în multe rânduri despre ea. Aceasta înseamnează că omul se defineşte, între altele, prin filozofie (de aceea omul de azi se dezumanizează), şi aceasta e una din definiţiile cele mai substanţiale, mai grele de consecinţe. Nu e nevoie să spunem mai mult, pentru a arăta importanţa filozofiei.

Ultimul corolar, care decurge din faptul că filozofia se ocupă cu Absolutul, este că ea are obiectul cel mai greu de cunoscut. Aici e altă dualitate a filozofiei. Pe de o parte, pe oameni îi interesează filozofia, pe de altă parte, aceasta e aproape peste puterile lor. Filozofia e umană fiindcă interesează pe oameni, dar e parcă supraumană, fiindcă îi pune la grea încercare ca să şi-o apropie. Dintre toate disciplinele de cunoaştere, filozofia e cea mai grea, dacă e vorba de filozofie de valoare. De aceea greşeşte Condillac* când spune, cu obişnuita lui naivitate de explicaţie, dar şi cu animozitate, că „un philosophe reve facilement"[8] (Brehier, t. I, p. 17). Că filozofia ar fi vis, aceasta se poate, în parte, dar nu e nimic grav aici. Visul serveşte, uneori, şi pentru comunicarea religioasă care se face omului sau e, alteori, modalitatea inspiraţiei artistice. E foarte greu să faci lucruri mari, lucruri serioase, visând sau jucându-te. Dar nu despre realitatea visului este vorba, ci despre faptul că cei mai rari creatori sunt filozofii, mai rari decât artiştii şi literaţii şi cu mult mai rari decât oamenii de ştiinţă. Ne referim, desigur, la marii filozofi, cari, în toată istoria, au fost câţiva sau cu puţin mai mulţi. Chiar şi religia e, într-un fel, mai uşoară, fiindcă pe ea o creează, în esenţă şi mai mult sau mai puţin direct, însuşi Dumnezeu.

Şi totuşi, filozofii au existat. Indirect, sunt şi ei inspiraţi, în cazurile fericite, de Absolut, dar ei au vorbit ca oameni. Prin contribuţia celor mai buni dintre ei, s-a adus o înnobilare a genului uman. Fiindcă filozofiei, în această situaţie, i s-a încredinţat misiunea şi soarta adevărului. Reprezentanţii ei au transmis oamenilor puteri de cunoaştere cari erau, s-ar zice, numai ale zeilor. Căci

* Şi Proudhon, când spune: „vendeur de l'Absolu" - cu excesul lui de afirmaţie.

care e omul exclusiv uman, care să îndrăznească să se apropie cu folos de Absolut?

La acest lucru se va fi gândit Aristotel, când a spus că filozofia are ceva divin (Janet, Seailles). Desigur, e departe de noi gândul de a interpreta aceste cuvinte prea *ad litteram.* Dar spune foarte mult că un spirit atât de ponderat şi cu un simţ al răspunderii atât de mare, cum era filozoful în chestiune, s-a exprimat în acest mod. Mai apropiat de sensul literal, ne gândim la părerea lui Aristotel că filozofia e „ştiinţa adevărului", a adevărului universal, a adevărului suprem.

Adică, disciplina care se ocupă cu adevărul ca atare, cu adevărul în sine, cu adevărul întreg, fără compartimentări şi diluări, care comandă celelalte adevăruri şi pe care de la început î caută spiritul uman, cu acel adevăr care ne introduce în inima lucrurilor şi care ne face să auzim ceva în însăşi intonaţia existenţei, simţind în acelaşi timp accentul propriei noastre respiraţii cuprins în magia sensului general.

6. *Filozofia şi cultura*

Cultura: cuvânt grav, cuvânt sonor şi prestigios, care aduc în minte imaginea unui cristal imens şi incasabil, ce cade p trepte de marmură. Vom vorbi mai târziu în capitole speciale de spre sensul culturii, felurile şi comandamentele ei. Acum însă trebuie şi observăm că acest fapt minunat, care e cultura, presupune în primul rând o concepţie de viaţă, o viziune a existenţei deci un adevăr integral sau considerat ca adevăr, dar întotdeauna integral, o reflectare a întregei realităţi în cunoaşterea omului Dar aceasta înseamnează filozofie. Această caracteristică a culturi e atât de necesară, încât ea apare nu numai în cultura indivizilor ci şi în aceea a popoarelor, a naţiunilor.

Orice naţiune are o viziune a vieţii, o filozofie, care, dacă ar oarecare vag sau oarecare disparitate, nu e mai puţin reală. Fiindcă nu poate exista cultură fără filozofie! De aceea, un specialis într-o ştiinţă, oricât de importantă, nu e om cult dacă nu are ş ceva filozofie. Un fizician, un chimist, un matematician, chia dacă ar cunoaşte toate transformările materiei, toate formulel combinaţiilor şi toată feeria numerelor, nu ajunge la starea culturală dacă nu pune toate acestea în legătură cu sensul existenţe totale, dacă nu pătrunde şi formulele sufletului, dacă nu-i sensibil la feeria existenţei infinite.

Şi aceasta e adevărat despre orice ştiinţă particulară, întrucât conduce în afara filozofiei. Ştiinţele pot să dea material foarte preţios şi sugestii de mare valoare pentru filozofie, dar valorificarea lor o face un act de depăşire a ştiinţei. De aceea, e curios că o minte atât de ageră ca aceea a lui Albert Rivaud a spus că fizicienii, chimiştii etc. sunt filozofi şi chiar cei mai buni *(Histoire de la philosophie* I, p. VIII). Adăugăm că a spus aceasta într-un anume înţeles, adică vrând să critice pe aceia cari nu cunosc realitatea prin experienţă directă, dar vor să facă filozofie, totuşi afirmaţia lui rămâne curioasă.

Că e bine"ca filozofii înşişi să facă experienţe ştiinţifice - întru cât e posibil -, aşa cum făceau adeseori mai demult, aceasta e altceva. Concepţia generală despre lume n-o poate da decât filozofia, fiindcă ea însăşi e filozofia, iar filozofia e în mare parte cultura, în anume condiţii, dar în mod necesar. De aceea un teolog, sau un om cu adevărată cultură religioasă, cade întotdeauna în picioare, orice chestiune generală sau de viaţă s-ar discuta: fiindcă are o bună bază filozofică, experimentată de veacuri pe potriva sufletului uman şi integrată organic în această cultură. La fel, un om vechi, beneficiind de roadele culturii patriarhale, cultură completă, impregnată de o ideaţie filozofică plină de armonie, discreţie şi profunzime vitală.

Spre deosebire de omul actual, de obicei risipit, unilateral şi neliniştit, pe care civilizaţia modernă îl îndepărtează de filozofie, contrar naturii lui adânci sau nealterate. Şi omul religiei, şi omul vechi trăiau puternic faptul religios, iar religia e cea mai proprie bază a culturii, fiindcă, în esenţă, e o filozofie infuzată în dogme şi practici complete, armonizate şi precizate, de ceea ce nu poate da decât revelaţia.

Trebuie să mai observăm însă că nu orice filozofie, oricât ar fi ea de rafinată, e proprie pentru o adevărată cultură, fapt de care ne vom ocupa în alt capitol, şi că filozofia care intră în cultură şi o face posibilă nu e ceva indiferent, nu e ca tablele de logaritmi inerţi, ci mai degrabă un izvor de logaritmi vii, cari patetizează fiinţa omului şi se topeşte în pulsul structurii lui. E vorba de o trăire a filozofiei care, în unele cazuri, e mai mult platonică, dar sinceră, în altele, se apropie de ceva cultural. în cazurile din urmă, cari sunt şi cele mai împlinite, filozofia poate duce la un act de aderare religioasă formală şi lucidă. Atunci, filozoful călătoreşte în preajma lucrurilor sacre, el devine, în ultimă analiză, un pelerin.

Filozofia, având această importanţă pentru constituirea culturii, trebuie să fie valorificată. Sunt unii cari spun că orice om are o filozofie, mai mult, că orice instinct sau habitudine implică o atitudine, deci ceva filozofie, iar instincte şi habitudini are toată lumea. Se vorbeşte chiar, de exemplu, de filozofia avarului, [a] negustorului, [a] Don Juan-ului, [a] exploratorului, [a] cuceritorului, [a] meseriaşului [a] avocatului etc., şi nu fără oarecare motivare. Totuşi, aceasta ar însemna să dăm filozofiei un sens prea larg. Omul nu are filozofie aşa cum are albina ştiinţa vieţii. Oamenii, în general, dacă nu sunt falsificaţi, se interesează de filozofie, dar aceasta nu însemnează că o şi au. Dacă instinctul şi habitudinile ar ajunge pentru a avea filozofie, atunci ar trebui să se vorbească de o filozofie a lupilor, [a] oilor, [a] vrăbiilor...

Desigur, conştiinţa e, în parte, un dublet al instinctului şi s-ar spune că aceasta e suficient pentru filozofie, când e vorba de om. Dar instinctele sunt ceva elementar, iar, la om, nici nu mai sunt ceva complet şi adesea nici nu mai au sănătatea naturală. Iar conştiinţa însăşi nu e ceva mecanic, ci ceva care trebuie să fie format şi fundamentat. Am spus doar că filozofia e cunoaşterea cea mai grea. Oamenii, în general, aşteaptă această cunoaştere de la cultura stabilită tradiţional şi de la societate. Acesta e un lucru pe care îl ştiu foarte bine comuniştii de astăzi, de aceea, ei fabrică cu zel şi cu tiranie o filozofie pentru toată lumea. Dar toată lumea are mai mult bun simţ...

Unul din scopurile vieţii, şi cel mai important, dacă ne referim numai la existenţa în istorie, este crearea culturii. Dar pentru cultură, filozofia este condiţia dintâi. Deci, prin cultură filozofia devine istorie. Şi cum, în esenţă, filozofia e metafizică prin filozofie, metafizica intră în istorie şi aceasta din urmă capătă o nuanţă de supra-istorie. Cu alte cuvinte, ea capătă o adâncime de dincolo de lume, adâncimea inefabilă, care uneori ne deconcertează, dar care întotdeauna ne dă sentimentul măreţiei existenţei, bucuria reculeasă a înţelesurilor largi şi convingerea tonifiantă că existăm în raţiunea de fond a lucrurilor.

Note

Definiția filozofiei

[1] Studiul, datat 25 decembrie 1922, a rămas inedit până la publicarea în: Vasile Băncilă, *Opere.* Vol. II. *Scrieri inedite din tinerețe (1923 - 1926).* Ediție îngrijită de Dora Mezdrea. Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române; Muzeul Brăilei, Editura „Istros", 2004, p. 89-143.

[2] „spiritul geometric"; „spiritul de finețe" (fr.).

[3] „concepție despre viață" (germ.).

[4] „omul făuritor" (lat.).

[5] Andre Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophic.* Paris, Presses Universitaires de France, 1926; multe alte ediții: în 1940, 1947, 1951, 1967.

[6] Autorul foloseşte în mai multe rânduri expresiile *ancilla religiae* („slujnica religiei") sau *ancilla philosophiae* („slujnica filozofiei") (lat.), atât în grafie latină cât şi grafie românească („ancilă"). Sunt formate după *ancilla theologiae* („slujnica teologiei"), expresie prin care filozofia medievală desemna subordonarea filozofiei în fața teologiei.

[7] Vezi: Gaetan Bernoville, *Minerve ou Belphegor?* Paris, Bloud & Gay Editeurs, 1921, 236 p.

[8] „nu vom putea cunoaşte" (lat.).

[9] „pur şi simplu", „fără nimic în plus" (fr.).

[10] Vezi: Nicolae Bagdasar, *Vasile Băncilă,* în: *Istoria filozofiei româneşti.* Bucureşti, Societatea Română de Filozofie, 1940, p. 238-243; altă ediție: Nicolae Bagdasar, *Vasile Băncilă,* în: *Istoria filozofiei româneşti,* în vol.: *Scrieri.* Ediție îngrijită, introducere, note, de Gh. Vlăduțescu. Bucureşti, Editura „Eminescu", 1988, p. 184-188.

[11] Vasile Băncilă, *Cadru filozofic,* în „Mugurul", an XV, nr. 1, semestrul I, 1943-1944, p. 5-14; inclus în: Vasile Băncilă, *Opere.* Vol. V. *Eseistica edita (1937 - 1944).* Muzeul Brăilei, Editura „Istros", 2007, p. 492-500.

[12] „îndoiala metodică" (fr.).

[13] Vezi, mai sus, nota 6.

[14] Karl Mordehai, numele real al lui Karl Marx.

[15] „nefericirea conştiinţei" (fr.).

16 „credinţă" (lat.).

[17] „în acest sens" (fr).

[18] „în orice caz, filozofia nu este o disciplină autonomă. Ea depinde în întregime de datele pe care i le furnizează ştiinţele" (fr.).

[19] Expresia îi aparţine lui Henri Bergson.

[20] „un filozof visează cu uşurinţă" (fr).

[21] „răul conştiinţei" (fr).

[22] Numele lipseşte în manuscris.

[23] „membre despărţite" (lat.).

[24] Istoricul P. P. Panaitescu.

[25] Celestin Bougie, *Du sage antique au citoyen moderne.* Etudes sur la culture morale. Preface de M. Paul Lapie. Paris, Armând Colin Editeur, 1921, 245 pages.

[26] „ştiinţă impotentă" (lat.).

[27] „ei caută adevărul" (fr.).

[28] „cunoaşterea unificată" (fr.).

[29] „fiinţa" (gr.).

[30] „perechi" (fr.).

[31] „un înţelept antic într-un cetăţean modern" (fr.).

[32] „introducere" (germ.).

[33] Nae Ionescu, *Filosofia contimporană,* în „Societatea de mâine", an III, nr. 16, 18 aprilie 1926, p. 298-299; inclus în vol.: Nae Ionescu, *Nelinişte a metafizică.* Ediţie şi note de Marin Diaconu. Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993, p. 146-148.

[34] „pur şi simplu", „fără nimic în plus" (fr.).

[35] „a şti pentru a putea, cu scopul de a putea " (fr.).

[36] „deşertăciunea deşertăciunilor" (lat.).

[37] „ei caută adevărul" (fr.).

Geneza şi evoluţia filozofiei

Transcrierea s-a făcut după manuscrisul de 31 pagini, scrise cu cerneală albastră pe o singură faţă; are adăugiri, note, cu creionul.

Datat: martie 1965.

Publicat în „Manuscriptum", an XXXI, nr. 1-4 (122-12 2001, p. 53-72.

[1] „fapte de supravieţuire" (fir*).

[2] „din nimic" (lat.). '

[3] „în toate bucăţile alcătuitoare" (fr.).

[4] Pentru sursa acestei idei, vezi: Nae Ionescu, *Istoria log Al doilea curs, 1929-1930.* Cuvânt înainte, *[Nae Ionescu],* de V sile Băncilă. *Introducere* de [Mircea Vulcănescu şi Constant Noica]. Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, 194 (Comitetul pentru Tipărirea Operei lui Nae Ionescu), prim capitole.

(Ediţia a doua, neschimbată, Bucureşti, Tip. Societăţii Coop rative „Oficiul de librărie", 1943; altă ediţie: Bucureşti, Editu „Humanitas", 1993.)

[5] „văzut deja" (fr.).

[6] „spus deja" (fr.).

Valoarea filozofiei

Transcriere după manuscrisul inedit, 35 pagini, scrise cerneală albastră pe o singură faţă; prezintă unele adăugiri note, cu creionul.

Datat: 11 septembrie 1965.

[1] „în detaliu" (fr.).

[2] „om angelic" (lat.).

[3] I. Al. Brătescu-Voineşti, *în slujba păcii (Scrisori).* Bucureş Editura Cartea românească, f. a., 173 p.

[4] „om economic" (lat.).

[5] „om gânditor" (lat.).

[6] „membre despărţite" (lat.).

[7] Pentru sursa acestei idei, vezi: Nae Ionescu, *Curs de log cu specială privire la ştiinţele exacte.* Cuvânt înainte de Constant Noica. Ediţie îngrijită de Dora Mezdrea şi Marin Diaconu. Buc reşti, Editura Eminescu, 1997, ultimele prelegeri; Nae Ionesc *Curs de logică, 1927-1928.* Cuvânt înainte de Emil Cioran. Edi îngrijită de Dora Mezdrea şi Marin Diaconu. Bucureşti, Editu Eminescu, 1997, ultimele prelegeri.

[8] „un filozof visează cu uşurinţă" (fr.).

Indice de nume

Cuprins